

UNIVERSITATEA LIBERĂ INTERNAȚIONALĂ DIN MOLDOVA

Cu titlu de manuscris
C.Z.U.: 342 (043.3)

CUCULESCU ANDREI

**PRINCIPIILE CONSTITUȚIONALE APLICABILE ACCESULUI
LA PUTERE ÎN STAT**

Specialitatea 552.01. Drept constituțional

Teză de doctor în drept

Conducător științific:

**Țurcan Serghei,
doctor în drept,
conferențiar universitar**

Autor:

CHIȘINĂU, 2019

© Cuculescu Andrei, 2019

CUPRINS

ADNOTARE (în limba română, engleză și rusă).....	5
LISTA ABREVIERILOR	8
INTRODUCERE	9
1. ANALIZA PRINCIPIILOR CONSTITUȚIONALE APLICABILE ACCESULUI LA PUTERE ÎN STAT ÎN ȘTIINȚA DREPTULUI CONSTITUȚIONAL	15
1.1. Examinarea materialelor științifice referitoare la principiile constituționale aplicabile accesului la putere în stat publicate în Republica Moldova.....	15
1.2. Examinarea materialelor științifice referitoare la principiile constituționale aplicabile accesului la putere în stat publicate peste hotare.....	25
1.3. Concluzii la capitolul 1.....	36
2. PRINCIPIILE CONSTITUȚIONALE CA DIRECȚII FUNDAMENTALE ALE ORGANIZĂRII ȘI FUNCȚIONĂRII STATULUI	38
2.1. Noțiunea și trăsăturile esențiale ale principiilor constituționale.....	38
2.2. Principiul suveranității poporului.....	41
2.3. Principiul democrației și pluralismului politic.....	55
2.4. Principiul reprezentării.....	63
2.5. Principiul separației ramurilor puterii în stat.....	70
2.6. Principiul protecției drepturilor și libertăților fundamentale ale omului.....	74
2.7. Principiul supremației Constituției.....	84
2.8. Principiul accesului liber la justiție.....	92
2.9. Concluzii la capitolul 2.....	95
3. MECANISMELE DEMOCRATICE APLICABILE ACCESULUI LA PUTERE ÎN STAT	97
3.1. Legalitatea, legitimitatea puterii de stat și dreptul poporului la insurecție.....	97
3.2. Alegerile - mecanism democratic de formare a organelor puterii de stat.....	103
3.3. Partidele politice – componente de bază ale unei societăți democratice.....	116
3.4. Referendumul - mecanism democratic de exercitare directă a suveranității poporului.....	127

3.5. Analiza mecanismelor actuale ale inițiativei populare de revizuire a Constituției Republicii Moldova	138
3.6. Concluzii la capitolul 3.....	143
CONCLUZII GENERALE ȘI RECOMANDĂRI.....	145
BIBLIOGRAFIE.....	150
DECLARAȚIA PRIVIND ASUMAREA RĂSPUNDERII.....	167
CV-UL AUTORULUI.....	168

ADNOTARE

Cuculescu Andrei. „Principiile constituționale aplicabile accesului la putere în stat”.

Teză pentru obținerea gradului științific de doctor în drept.

Specialitatea: 552.01. Drept constituțional. Chișinău, 2018.

Structura tezei: introducere, 3 capitole, concluzii generale și recomandări, bibliografia din 233 surse, text de bază 149 pagini. Rezultatele obținute sunt reflectate în 7 articole științifice.

Cuvinte cheie: Principiu constituțional, democrație, suveranitate, popor, putere, alegeri, referendum, sistem electoral, partid politic, autorități reprezentative.

Domeniul de studiu: Drept constituțional.

Scopul lucrării constă în efectuarea unei cercetări științifice a esenței și conținutului principiilor constituționale în contextul accesului cetățenilor unui stat la putere în vederea asigurării legitimității și legalității acesteia.

Obiectivele lucrării: Clarificarea rolului și modalităților de realizare a principiilor constituționale aplicabile accesului la putere în stat în contextul accesului cetățenilor la putere în stat; identificarea și analiza reglementărilor Constituționale din diferite state privind principiile constituționale aplicabile accesului la putere în stat, evidențierea în acest sens a similitudinilor, diferențelor, restricțiilor, și lacunelor; reliefarea rolului alegerilor și a partidelor politice ca componente fundamentale ale regimului democratic și metode de selecție a conducătorilor politici dintr-un stat; formularea unor recomandări pentru îmbunătățirea cadrului normativ în domeniu.

Noutatea și originalitatea științifică rezidă în faptul că teza constituie un studiu amplu în cadrul căruia se cercetează *corelația* dintre principiile constituționale aplicabile accesului la putere în stat cu modalitățile de accedere la putere în stat și instrumentele de care dispune poporul în formarea organelor de conducere și investirea cu legitimitate a acestora în stat.

Problema științifică soluționată constă în elucidarea și argumentarea corelației dintre principiile constituționale aplicabile accesului la putere în stat cu modalitățile de accedere la putere într-un stat democratic, fapt ce a contribuit la clarificarea aspectelor și procedurilor democratice care trebuie respectate și îndeplinite de către cei care doresc să ajungă la putere în stat, acestea având impact asupra sporirii responsabilității reprezentanților poporului și perfecționării legislației naționale în domeniu.

Importanța teoretică și valoarea aplicativă a lucrării. Sub aspect *teoretic*, teza de doctorat reprezintă o analiză complexă a corelației dintre principiile constituționale aplicabile accesului la putere în stat cu modalitățile de accedere la putere într-un stat democratic. *Valoarea aplicativă* a lucrării este sesizată prin posibilitatea folosirii ideilor științifice, formulate în cuprinsul tezei în procesul de predare-învățare la facultățile de drept a cursurilor de drept constituțional, politologie, drept electoral etc. În același rând, lucrarea va servi drept suport doctrinar în procesul modificării și completării Constituției, a normelor electorale, precum și la ajustarea legislației interne prevederilor normelor și rigorilor democratice internaționale și cele stabilite de UE.

Implementarea rezultatelor științifice. Rezultatele cercetării, concluziile și recomandările definitivite pe parcursul efectuării studiului, au fost expuse în textele articolelor științifice, în reviste de specialitate, precum și discutate și evaluate în cadrul conferințelor de profil. Rezultatele științifice ale lucrării își vor regăsi reflectarea în procesul de instruire a studenților, masteranzilor și doctoranzilor din cadrul instituțiilor de învățământ superior cu profil juridic în domeniul dreptului public. De asemenea, recomandările de lege ferenda propuse, sunt capabile să contribuie la eficientizarea activității practice a organelor statului și la perfecționarea cadrului legislativ.

АННОТАЦИЯ

Кукулеску Андрей. „Конституционные принципы, применимые доступу к власти в государстве”. Диссертация на соискание учёной степени доктора юридических наук, специальность 552.01 – Конституционное право. Кишинэу, 2018.

Структура диссертации: основные разделы - 3 главы, общие выводы и рекомендации, библиография из 233 источников, 149 страниц основного текста. Количество публикаций по теме диссертации: 7 научных работ.

Ключевые слова: Конституционный принцип, демократия, суверенитет, народ, власть, выборы, референдум, избирательная система, политическая партия, представительные органы.

Область научного исследования: Конституционное право.

Цель работы является проведение научного исследования по сущности и содержанию конституционных принципов в контексте доступа граждан государства к власти для обеспечения ее легитимности и законности.

Задачи работы: разъяснение роли и условий выполнения конституционных принципов, применимых к доступу к государственной власти в контексте доступа граждан к государственной власти; выявление и анализ положений Конституции других государств о принципах применимых доступу к власти в государстве, подчеркивая в этом смысле сходства, различия, ограничения и пробелы; выделение роли выборов и политических партий в качестве основных компонентов демократического режима и методов отбора политических лидеров в государстве; сформулировать рекомендации по совершенствованию нормативной базы в этой области.

Новизна и научная оригинальность достигнутых результатов заключается в том, что докторская диссертация представляет собой обширное исследование *взаимосвязи* между конституционными принципами, применимыми к доступу к государственной власти, и средствам доступа к государственной власти и инструментам, доступными для граждан в формирование руководящих государственных органов и наделение их легитимностью.

Разрешенная научная проблема заключается в выяснении и определении взаимосвязи между конституционными принципами, применимыми доступу к государственной власти, с формами доступа к государственной власти в демократическом государстве, что способствовало разъяснению демократических аспектов и процедур, которые должны соблюдаться и выполняться теми, кто стремится к власти в государстве, все это влияет на повышение ответственности представителей народа и совершенствование нормативной базы в этой области.

Теоретическая и практическая значимость работы. *Теоретически* докторская диссертация представляет собой комплексный анализ соотношения между конституционными принципами, применимыми к доступу к государственной власти, с формами доступа к государственной власти в демократическом государстве. *Практическая ценность* работы воспринимается возможностью использования научных идей, сформулированных в диссертации в процессе обучения на юридических факультетах курсов конституционного права, политологии, избирательного права и т.д. В то же время эта работа будет служить доктринальной поддержкой в процессе внесения изменений и дополнений в Конституцию, избирательных норм, а также приведения внутреннего законодательства в соответствие с международными демократическими нормами и требованиями установленных ЕС.

Имплементация результатов научного исследования. Результаты исследования, выводы и рекомендации, которые были доработаны во время исследования, были представлены в статьях научных статей, в специализированных журналах, а также обсуждены и оценены во время конференций. Научные результаты работы будут отражены в процессе обучения студентов, магистрантов и докторантов высших учебных юридических заведениях в области государственного права. Кроме того, предлагаемые рекомендации могут внести свой вклад в рационализацию практической работы государственных органов и совершенствование законодательной базы.

ANNOTATION

Cuculescu Andrei. „Constitutional principles governing access to state power”.

Thesis of PhD in law. Speciality: 552.01. Constitutional law. Chişinău, 2018.

The structure of the thesis: introduction, 3 chapters, conclusions and recommendations, bibliography with 233 titles, 149 pages of basic text. The obtained results are published in 7 scientific papers.

Key-words: Constitutional principle, democracy, sovereignty, people, power, elections, referendum, electoral system, political party, representative authorities.

Field of research: Constitutional law.

The purpose of this PhD thesis is to conduct a scientific research on the essence and content of constitutional principles in the context of the access of citizens of a state to power in order to ensure its legitimacy and legality.

Research objectives: Clarifying the role and possibilities for achieving the constitutional principles that are governing access to state power in the context of the access of citizens of a state to power; identify and analyze the constitutions regulations of other states on the principles that governing access to state power, highlighting in this regard the similarities, differences, limitations and gaps; enhancing the role of elections and political parties as fundamental components of the democratic system and methods for the selection of political leaders of a State; formulating recommendations for improving the regulatory framework in the field.

Scientific novelty and originality lies in the fact that the thesis is a comprehensive study within which investigates the *correlation* between constitutional principles governing access to state power by methods of accession to state power and the tools available to the people in the formation of the governing bodies in the state and investing them with legitimacy.

The main scientific problem solved consists in elucidating and justifying the correlation between the the constitutional principles that are governing access to state power with the ways of accession to power in a democratic state, which helped clarify issues and democratic procedures to be followed and met by those wishing to come to power in the state, all of which have an impact on the increase of the responsibility of the people's representatives and the improvement of the national legislation in the field.

Theoretic importance and applicative value of the thesis. *Theoretically*, thesis represents a comprehensive analysis of the correlation between constitutional principles governing access to state power with the ways of accession to power in a democratic state. *The applicative value* of the thesis is perceived by the possibility of using the scientific ideas formulated in the thesis in the process of teaching-learning at law faculties the courses of constitutional law, political science, electoral law, etc. At the same time, the thesis will serve as a doctrinal support in the process of amending and completing the Constitution, electoral norms, as well as adjusting the internal legislation to the provisions of the international democratic norms and rigors and those established by the EU.

Implementation of the scientific results. The research results, the conclusions and the recommendations that were finalized during the study were presented in the scientific articles, in specialized journals, as well as discussed and evaluated during the conferences. The scientific results of the paper will be reflected in the studies process of undergraduate and postgraduate students, of institutions of higher education in Law in the field of public law. Also, the proposed recommendations are able to contribute to improving the practical work of state bodies and improving the legal framework.

LISTA ABREVIERILOR

CEDO – Curtea Europeană a Drepturilor Omului

ONU – Organizația Națiunilor Unite

ECOSOC - Consiliul Economic și Social al Organizației Națiunilor Unite

RM – Republica Moldova

UE – Uniunea Europeană

ULIM – Universitatea Liberă Internațională din Moldova

UTA Găgăuzia – Unitatea Teritorială Autonomă Găgăuzia

CEC – Comisia Electorală Centrală

CSJ – Curtea Supremă de Justiție

alin. – alineat

art. – articol

etc. – et cetera

nr. – numărul

lit. – litera

p. – pagină

prof. - profesor

ș. a. – și alții, și altele

vol. – volumul

INTRODUCERE

Actualitatea și importanța domeniului investigat. Noțiunea de putere este una dintre cele mai frecvent întâlnite noțiuni în teoria și practica dreptului constituțional. Puterea este elementul de bază în organizarea statală a societății umane, respectiv ajungerea la putere prin diferite modalități: alegeri, revoluții, mișcări sociale a fost și rămâne scopul fundamental al anumitor grupuri sau persoane dintr-o societate.

Accederea la putere în stat poate avea loc prin două modalități: instaurarea *democratică* pe calea alegerilor (vot universal, egal, direct, secret și liber exprimat) atunci când cei care exercită puterea în stat (conducătorii) sunt împuterniciți în mod benevol și liber de către majoritatea celor asupra cărora va fi exercitată această putere sau forma *nedemocratică* în cazul folosirii de către un anumit grup de persoane a forței, violenței, pe calea revoluțiilor și insurecțiilor pentru a ajunge la putere în stat.

În cadrul prezentei lucrări ne-am propus să analizăm *modalitatea democratică* de accedere la putere și formare a organelor puterii în stat, în cadrul căreia unicul deținător al suveranității în stat – poporul, deleagă prin intermediul alegerilor (votului) dreptul la exercitarea suveranității în numele său unor reprezentanți aleși.

Evidențiem faptul că, anume modelul democratic constituie elementul cheie în cadrul funcționării unui stat prosper, dezvoltat, care respectă și garantează drepturile fundamentale ale omului. Astfel, democrația implică existența instituțiilor de stat bine structurate, care funcționează eficient în baza legii și a voinței societății în ansamblu. În același timp, democrația este valorificată în procesele prin care puterea este dobândită, deținută și prin care alternează, care implică competiția politică liberă și participarea deschisă, liberă și nediscriminatorie a poporului în baza literei și spiritului legii [36, p. 4].

În prezent, sistemele constituționale occidentale au la bază democrația ca principiu fundamental, și respectiv în condițiile procesului de integrare europeană și de edificare a statului de drept, este absolut necesar ca organizarea și funcționarea puterii de stat în Republica Moldova să aibă la bază valorile democratice. Astfel, numai modelul democratic de accedere la putere și de exercitare a acesteia este în măsură să asigure drepturile, libertățile și interesele fundamentale ale ființei umane dintr-un anumit stat.

Studiul aprofundat al principiilor dreptului constituțional aplicabile accesului la putere în stat precum și rolul lor în cadrul constituirii organelor de conducere într-un stat, este esențial datorită complexității acestora, care prin valoarea și forța lor juridică se impun și celorlalte ramuri de drept

ca reguli orientative. Poziția supremă a Constituției în sistemul izvoarelor dreptului atribuie normelor și principiilor constituționale o forță superioară față de legile ordinare, forță caracterizată în faptul că acestea din urmă i se subordonează, neputând să deroge de la prevederile ei.

Principiile constituționale aplicabile accesului la putere în stat, în general precum și formele acestora, în special, reprezintă instituții fundamentale ale dreptului constituțional care, evoluează odată cu dezvoltarea societății, și în mod inevitabil are loc schimbarea prin adaptarea vechilor instituții, concepte și principii la noile imperative ale societății. Astfel, în contextul evoluției continue a societății, principiile constituționale sunt chemate să evolueze și să se redescopere odată cu societatea, studiul acestora fiind actual, important și provocator.

Aspectele istorice, teoretice și practice ale principiilor constituționale aplicabile accesului la putere în stat în corelație cu modalitățile de accedere la putere în stat și instrumentele de care dispune poporul în formarea organelor de conducere nu au constituit obiectul unor cercetări științifice unitare și complexe reflectate în literatura de specialitate a Republicii Moldova. Nu negăm faptul că există cercetări care tratează problemele propuse de noi în discuție, însă, aceste cercetări abordează tematica dată fără a urmări evidențierea tuturor subtilităților și caracteristicilor principiilor constituționale aplicabile accesului la putere în stat în interconexiunea acestora cu modalitățile de accedere la putere în stat și instrumentele de care dispune poporul în vederea formării organelor de conducere într-un stat.

Scopul și obiectivele cercetării. Având în vedere actualitatea temei, complexitatea și caracterul multilateral al investigației în cauză, prezenta lucrare are drept **scop** efectuarea unei cercetări științifice a esenței și conținutului principiilor constituționale în contextul accesului cetățenilor unui stat la putere în vederea asigurării legitimității și legalității acesteia.

Întru realizarea scopului fixat, ne-am propus spre cercetare științifică următoarele **obiective specifice**:

- clarificarea rolului și modalităților de realizare a principiilor constituționale aplicabile accesului la putere în stat în contextul accesului cetățenilor la putere în stat;
- identificarea și analiza reglementărilor Constituționale din diferite state privind principiile constituționale aplicabile accesului la putere în stat, evidențierea în acest sens a similitudinilor, diferențelor, restricțiilor, și lacunelor;
- reliefarea rolului alegerilor și a partidelor politice ca componente fundamentale ale regimului democratic și metode de selecție a conducătorilor politici dintr-un stat;
- formularea unor recomandări pentru perfecționarea cadrului normativ în domeniu.

Noutatea și originalitatea științifică rezidă în faptul că teza constituie un studiu amplu în cadrul căruia se cercetează *corelația* dintre principiile constituționale aplicabile accesului la putere în stat cu modalitățile de accesare la putere în stat și instrumentele de care dispune poporul în formarea organelor de conducere și investirea cu legitimitate a acestora în stat.

Cercetarea temei ne-a permis să formulăm următoarele elemente de noutate:

1. Argumentarea corelației indisolubile dintre principiile constituționale aplicabile accesului la putere în stat cu modalitățile de accesare la putere în stat și instrumentele de care dispune poporul în formarea organelor de conducere;

2. Elucidarea esenței și trăsăturilor distincte ale fiecărui principiu constituțional aplicabil accesului la putere în stat, precum și analiza comparativă a reglementărilor acestor principii în Constituțiile diferitelor state ale lumii;

3. Identificarea lacunelor din Constituția Republicii Moldova în privința modalităților de accesare la putere în stat, tematicii referendumurilor, mecanismelor actuale de revizuire a Constituției prin prisma inițiativei populare precum și reglementării principiilor constituționale aplicabile accesului la putere în stat, în acest sens, am formulat propuneri de lege ferenda pentru eliminarea acestor lacune și îmbunătățirea cadrului normativ.

Problema științifică soluționată constă în elucidarea și argumentarea corelației dintre principiile constituționale aplicabile accesului la putere în stat cu modalitățile de accesare la putere într-un stat democratic, fapt ce a contribuit la clarificarea aspectelor și procedurilor democratice care trebuie respectate și îndeplinite de către cei care doresc să ajungă la putere în stat, acestea având impact asupra sporirii responsabilității reprezentanților poporului și perfecționării legislației naționale în domeniu.

Importanța teoretică și valoarea aplicativă a lucrării. Sub aspect *teoretic*, teza de doctorat reprezintă o analiză complexă a corelației dintre principiile constituționale aplicabile accesului la putere în stat cu modalitățile de accesare la putere într-un stat democratic. *Valoarea aplicativă* a lucrării este sesizată prin posibilitatea folosirii ideilor științifice, formulate în cuprinsul tezei în procesul de predare-învățare la facultățile de drept a cursurilor de drept constituțional, politologie, drept electoral etc. În același rând, lucrarea va servi drept suport doctrinar în procesul modificării și completării Constituției, a normelor electorale, precum și la ajustarea legislației interne prevederilor normelor și rigorilor democratice internaționale și cele stabilite de UE.

Aprobarea rezultatelor cercetării. Lucrarea a fost elaborată în cadrul Catedrei Drept Public, Facultatea Drept, ULIM, unde a fost discutată și recomandată pentru susținere publică. În același timp, rezultatele prezentului studiu doctoral și-au găsit reflectarea:

A. În articolele publicate la tema tezei în reviste științifice de profil (Studii Juridice Universitare, Legea și Viața și Jurnalul Juridic Național: Teorie și Practică):

1. Constitutional principles as fundamental directions of the organization and functioning of the political system [174];
2. Access to power in the state through the principles of national sovereignty and democracy [175];
3. Suveranitatea. Principiu fundamental al constituirii organelor puterii în stat [42];
4. Democrația – principiu intrinsec instituirii organelor puterii în stat [43];
5. Partidele politice – componente de bază ale unei societăți democratice [44];
6. Referendumul — modalitate directă de exercitare a suveranității naționale [45].

B. În cadrul conferințelor teoretico-științifice naționale și internaționale:

1. Alegerile - mecanism democratic de formare a organelor puterii de stat [41].

Totodată, lucrarea a fost discutată și recomandată spre susținere de către Seminarul Științific Interuniversitar de Profil la specialitatea 552.01 - drept constituțional.

Sumarul compartimentelor tezei. Structura tezei este determinată de cerințele „Ghidului de perfectare a tezelor de doctorat și a autoreferatelor” și de problema științifică investigată, de scopul și obiectivele susceptibile cercetării. Lucrarea include următoarele compartimente de structură: adnotare (în limbile română, rusă, engleză), lista abrevierilor, cuprins, introducere, trei capitole, sistematizate în paragrafe, concluzii generale și recomandări, lista bibliografică, declarația privind asumarea răspunderii, CV-ul autorului.

În **Introducere** se argumentează actualitatea și importanța domeniului investigat, sunt determinate scopul și obiectivele cercetării, noutatea și originalitatea științifică a rezultatelor obținute, problema științifică soluționată, este evidențiată importanța teoretică și valoarea aplicativă a lucrării, sunt descrise modalitățile de aprobare a rezultatelor cercetării efectuate și sunt formulate principalele teze în vederea perfecționării mecanismului necesar pentru atingerea scopului.

În **Capitolul I** cu denumirea „*Analiza principiilor constituționale aplicabile accesului la putere în stat în știința dreptului constituțional*” sunt analizate teoriile și opiniile reprezentanților literaturii de specialitate din țară și din străinătate referitor la principiile constituționale și mecanismele democratice de accedere la putere în stat. Sunt sintetizate și nominalizate, cele mai

reputate studii științifice și cei mai reputeți cercetători științifici atât din Republica Moldova cât și de peste hotare aferente tematicii tezei de doctorat. Sunt analizate și evidențiate argumentele și contradicțiile care apar între cercetătorii științifici în privința problematicii abordate, ceea ce denotă faptul că tematica tezei este una discutată pe larg în cercurile științifice. S-a remarcat faptul că majoritatea lucrărilor din domeniu abordează în mod individual un principiu constituțional anume, fie se expun în privința unui mecanism democratic de accedere la putere în stat, argumentând trăsăturile și rolul acestora, ceea ce denotă că autorii acestora tratează într-o manieră dispersată fie principiile constituționale, fie mecanismele democratice de accedere la putere în stat, fără a sintetiza rezultatele într-un studiu unic și a sesiza corelația principiilor constituționale cu modalitățile de accedere la putere și instrumentele de care dispune poporul în formarea organelor de conducere.

În **Capitolul II** cu genericul „*Principiile constituționale ca direcții fundamentale ale organizării și funcționării statului*” sunt cercetate principiile constituționale care stau la baza funcționării sistemului politic și sunt principii cu un conținut politico-juridic fundamental, iar pe baza lor, legiuitorul reglementează normativ cele mai importante raporturi sociale, cele care interesează, în primul rând, organizarea și exercitarea puterii, care consacră structura social-economică a societății, drepturile și libertățile cetățenești, constituirea și funcționarea aparatului de stat ș.a.

De asemenea, sunt analizate în detaliu principiile constituționale aplicabile nemijlocit accesului la putere în stat ca: principiul suveranității poporului, principiul democrației și pluralismului politic, principiul reprezentării, principiul separației ramurilor puterii în stat, principiul protecției drepturilor și libertăților fundamentale ale omului, principiul supremației Constituției și principiul accesului liber la justiție, începând de la origine, noțiune, importanță, conținut, până la evidențierea anumitor problematici discutabile și reglementărilor juridice naționale și internaționale a principiilor sus-numite.

În **Capitolul III** cu titlul „*Mecanismele democratice aplicabile accesului la putere în stat*” este analizată inițial puterea de stat prin prisma noțiunii, originii, conceptului, scopului, trăsăturilor și cerințelor de legitimitate și legalitate a acesteia, precum și dreptul poporului la insurecție și cazurile când poate recurge la această manifestare. Ulterior sunt examinate pe larg prevederile naționale și internaționale ce se referă la modalitatea de exprimare a voinței poporului prin intermediul alegerilor și la garanțiile conferite cetățenilor de normele electorale precum și prevederile modificărilor recente a sistemului electoral în Republica Moldova. De asemenea, în acest capitol, am învederat și demonstrat rolul și funcțiile partidelor politice ca componente de bază a unei societăți democratice.

Totodată, este analizat și referendumul ca modalitate directă de exercitare a suveranității poporului și mecanismele actuale a inițiativei populare de revizuire a Constituției Republicii Moldova.

Concluziile generale și recomandările dezvoltă raționamente finale de generalitate în baza cercetărilor efectuate per ansamblu și prezintă unele repere conceptuale și practice în abordarea modalităților democratice de accedere la putere și exercitare a puterii în stat prin prisma principiilor constituționale aplicabile în acest sens. De asemenea, sunt înaintate un șir de propuneri privind modificarea și completarea legislației în vigoare.

1. ANALIZA PRINCIPIILOR CONSTITUȚIONALE APLICABILE ACCESULUI LA PUTERE ÎN STAT ÎN ȘTIINȚA DREPTULUI CONSTITUȚIONAL

1.1. Examinarea materialelor științifice referitoare la principiile constituționale aplicabile accesului la putere în stat publicate în Republica Moldova

Inițiind cercetarea științifică a problematicii abordate în teza de doctorat, nu am identificat atât în țara noastră cât și în alte state un studiu amplu și unitar care să sintetizeze influența principiilor constituționale aplicabile accesului la putere în stat asupra modalității de exercitare și accedere la putere în stat. Majoritatea lucrărilor abordează în mod individual un principiu constituțional anume, fie a suveranității naționale, fie a democrației etc., autorii acestora tratând astfel, într-o manieră dispersată principiile nominalizate, fără a sintetiza rezultatele într-un studiu unic.

Vom analiza în continuare direcțiile și opiniile conturate în doctrina juridică din țara noastră referitor la problematica abordată în teză. Astfel, în doctrina Republicii Moldova, principiile constituționale aplicabile accesului la putere în stat cât și, implicit, formele de manifestare a acestora au fost studiate, de către reputați autori precum: Al. Arseni [2], [3], [4]; T. Cârnaț [21]; I. Guceac [68], [69], [70], [71], [72]; C. Stere [150], [151]; Gh. Avornic [10], [11]; C. Gurin, I. Creangă [40], Gh. Costachi [36], [37], [38]; A. Bantuș, I. Bantuș și Starașciuc R. [14], [15]; V. Popa [140], [141]; A. Smochină [157]; B. Negru [33]; V. Zubco [168]; S. Țurcan [155], [156], [157]; O. Poalelungi [137]; Pușcaș V. [143], [144], [145]; Tănase E. [153]; Țurcan O. [154], B. Иванов [172], [173] ș.a. În continuare vom menționa unele opinii ale autorilor sus-indicați aferente tematicii subiectelor cercetate în teză.

Astfel, dl B. Иванов în lucrările sale evidențiază faptul că anume în funcție de *principiile constituționale* ce stau la baza activității organelor statului (Parlament, Șeful statului, Guvern și Autoritățile judecătorești) se poate vorbi despre un „stat de drept ca formă superioară de manifestare a democrației” [172, p. 286].

Dl Al. Arseni referindu-se la *principiul democrației* menționează că, democrația marchează emanciparea poporului, devenirea lui ca subiect al guvernării, emancipare însă care presupune puterea de autodeterminare a fiecărei persoane – deci înzestrarea acestuia cu drepturile ce sunt inerente ca om și cetățean. Regimul democratic se valorizează ca unul dintre modurile de exercitare a puterii, având la bază principiul reprezentativității, dar punerea în operă a acestui principiu presupune bineînțeles recunoașterea dreptului de a alege și de a fi ales, recunoașterea deci și garantarea drepturilor electorale, ca cele mai importante drepturi politice [3, p. 343]. Totodată, autorul reiterează că, democrația nu este pur și simplu o însumare de instituții. Gradul în care

poporul își exercită (direct sau indirect) puterea depinde în mare măsură de gradul de dezvoltare a culturii civice democratice [4, p. 8].

Dl I. Guceac caracterizează *democrația* ca cea mai perfectă modalitate de a conduce cu treburile publice, care, însă, este afectată de unele imperfecțiuni, numite „paradoxuri ale democrației”. Datorită acestora în cadrul societății își au izvorul tensiuni sociale, care duc sau la slăbirea democrației, sau la înlocuirea acesteia cu un regim antidemocratic, autoritar. La capitolul unor asemenea imperfecțiuni autorul citează contradicțiile între diferite laturi ale democrației: consens și conflict; reprezentativitate și guvernabilitate; legitimitate și eficacitate.

Mai menționează autorul că, în viața cotidiană democrația reprezintă un sistem de instituții și relații, prin care membrii societății acționează fie direct, ca autoritate elaboratoare a deciziilor cu caracter obligatoriu, fie prin intermediul unor reprezentanți, care elaborează aceste decizii în numele celor care i-au ales [68, p. 121].

Dl Gh. Costachi referindu-se la conținutul *principiului democrației*, afirmă că acesta desemnează: ordinea politică și modul de funcționare a sistemului politic în care se realizează dreptul poporului de a se guverna pe sine însuși [37, p. 8]; un regim politic, în cadrul căruia este recunoscută și realizată în practică suveranitatea poporului, libertatea și egalitatea cetățenilor consfințită în legi; un sistem de auto-administrare cu implicarea cetățenilor în adoptarea deciziilor de interes general [38, p. 221].

Autorul mai afirmă că, ca ideal, democrația urmărește, în esență, să păstreze și să promoveze demnitatea și drepturile fundamentale ale individului, să realizeze dreptatea socială, să susțină dezvoltarea economică și socială a comunității, să consolideze coeziunea societății și să sporească liniștea națională, precum și să creeze un climat favorabil păcii internaționale. Ca formă de conducere, democrația este cea mai bună cale pentru a atinge aceste obiective.

Din aceste considerente, dl Gh. Costachi opiniază că, în organizarea puterii de stat accentul în special este pus pe democrație, or anume în această sferă democrația se manifestă cel mai pregnant. Este important în acest sens de concretizat că o stare de democrație asigură ca procesele prin care puterea este dobândită, deținută și prin care alternează să permită competiția politică liberă și să constituie produsul participării deschise, libere și nediscriminatorii a poporului, exercitate potrivit reglementărilor legale, în litera și spiritul lor [36, p. 5].

Astfel, democrația în opinia sa, se bazează pe dreptul fiecăruia de a lua parte la conducerea treburilor publice. Elementul-cheie în exercițiul democrației este organizarea unor alegeri libere și imparțiale la intervale regulate, astfel încât să poată fi exprimată voința poporului.

Totodată, democrația se bazează pe existența instituțiilor bine structurate și care funcționează eficient, pe controlul reciproc dintre organele reprezentative și, în general, dintre organele puterii de stat, pe legalitatea activității puterii de stat și supunerea ei numai legii.

Totodată, referindu-se la pluralismul politic dl Gh. Costachi afirmă că acesta este indisolubil legat de societatea occidentală și constă în confruntarea liberă, în lupta electorală dintre partidele și formațiunile politice pentru cucerirea și exercitarea puterii. Este semnificativ în acest caz faptul că în cadrul pluralismului politic lupta între partide este o luptă între programe politice, între ideologii din care sânt excluse instrumente guvernamentale, metodele represive, de comandă, manipularea electoratului, abuzurile etc. Prin urmare, democrația constituie principiul fundamental al statului, iar pluralismul politic – bază și condiția ei [36, p. 5-6].

Autorii Bantuș A., Bantuș I. și Starașciuc R., definesc *democrația* prin originea și titularul suveranității. Din acest punct de vedere ei disting democrația în mod clasic de alte tipuri de regimuri: acela în care suveranitatea aparține unuia singur (monarhia) și acela unde ea este în mâinile numai unei părți a populației (oligarhia). Cu toate acestea, această definiție prin originea puterii implică un anumit număr de presupoziii ideologice sau filozofice, în așa fel că acestea din urmă pot să apară la rândul lor ca elemente de definiție complimentare. De fapt, aceste presupoziii trimit la ideile de egalitate, de identitate și omogenitate a unui grup social [15, p. 133].

Deoarece toți oamenii sânt în mod ipotetic egali, autorii consideră că, puterea nu aparține unora în particular: adică ea este împărțită în mod egal între toți. În mod contrar, dacă nu este admisă această identitate între oameni, democrația va părea nu numai absurdă, ci și injustă. De asemenea, presupunând că oamenii sânt temeinic „asemănători”, ceea ce crede majoritatea că este bine, în mod prezumtiv este bine și pentru minoritate. Astfel, autorii descifrează noțiunea rousseauistă a „voinței generale”. Toți fiind „asemănători”, „toți doresc același lucru, astfel, în mod concret, nimeni nu este inclus în minoritate; acela care se găsește aici se înșală din dorința proprie”: el nu a dorit ceea ce ar fi trebuit să dorească, ceea ce el dorea în adâncul său neconștientizând clar aceasta. Tot de aceea este posibil de înțeles că decizia a fost luată de mai mulți: ceea ce implică în consecință că o voce este identificată cu alta, indiferent care ar fi autorul ei, și astfel adițională oricui altcuiva (este de așteptat că nu pot fi adiționate decât elemente calitativ identice). „Legea numărului” elimină calitativul în favoarea cantitativului, care contează singur: în formula „un om, o voce”, cea care contează în fond este cifra [15, p. 133].

În opinia dlui A. Arseni, alegerile ca mecanism al democrației reprezintă „o acțiune prin care cetățenii selectează și desemnează prin vot, în conformitate cu anumite proceduri, persoanele care

urmează să facă parte din organele de conducere ale unui stat, unitate teritorial-administrativă sau ale unei organizații sau partid politic, sau un organ colegial”.

Totodată, analizând doctrina franceză dl A. Arseni menționează că alegerile în această doctrină sunt definite în două sensuri: în sens larg și sens restrâns. *În sens larg*, alegerile reprezintă „manifestări de voință, ajunse la un consens, pentru a alege reprezentanții”. *În sens restrâns*, alegerile reprezintă „un act juridic prin al cărui intermediu alegătorii, investiți cu dreptul de vot în baza unor reglementări normative, selectează prin vot individual un candidat sau un grup de candidați în organul în care îi va reprezenta o perioadă de timp”[6, p. 102].

Referindu-se la referendum ca modalitate democratică directă de participare a cetățenilor la soluționarea celor mai importante probleme ale comunității, dl O. Poalelungi susține că astăzi referendumul este prevăzut în marea majoritate din constituțiile statelor lumii, fiind acceptat favorabil de cele mai diverse regimuri politice, revendicat de partide, folosit cu succes în societatea internațională ca mecanism suveran de arbitraj în litigiile politice și teritoriale dintre diverse state. Acest mecanism dă naștere oportunității de a supune votului popular o problemă sau direct o decizie asupra acelei probleme, din inițiativa unui organ de stat [137, p. 36].

Dl I. Muntean la rândul său definește referendumul ca o instituție a democrației directe, prin care corpul electoral își exprimă opțiunea în cele mai importante probleme de interes național, având drept scop soluționarea lor pe întreg teritoriul țării ori într-o anumită unitate teritorială [126, p. 14].

Autorii Pușcaș V. și Kuciuk V. atunci când abordează subiectul referendumului, vin să constate că orice acțiune politică importantă, cu atât mai mult una de anvergură pentru tot poporul țării, poate și trebuie să fie inițiată abia după ce răspunde la patru criterii fundamentale: ea trebuie să fie *justă, fezabilă, durabilă și prudentă*. În acest context, „justețea demersului este cea care dă motivație, or apărarea valorilor democrației este un obiectiv care oferă legitimitate oricărei acțiuni politice, desfășurate cu mijloace constituționale. Pentru că atunci când actorii politici renunță la apărarea pluralismului autentic, aceștia abdică de la misiunea lor fundamentală într-un sistem democratic. Puterea executivă poate fi negociată de partide, dar acestea nu pot tranzacționa valorile fundamentale ale democrației. Fezabilitatea este dată de raportul dintre decizie și posibilitățile (instrumentele, resursele, contextul) aducerii ei la îndeplinire. Fezabilitatea este indicatorul fără de care nu poate fi demarată nicio acțiune, pentru că oricât de justă ar fi ea, dacă nu poate fi pusă în aplicare, atunci, este evident, demersul nu trebuie inițiat.

Autorii sus-indicați mai menționează că, acțiunea politică, pentru a fi eficientă, trebuie să confere siguranța că ea va fi durabilă. Dacă se consumă prea multe resurse pentru obținerea unei

decizii, dar ea nu poate fi menținută, sau costurile durabilității sale devin împovărătoare, atunci acea acțiune trebuie amânată până când se va crea contextul favorabil pentru obținerea unui rezultat durabil. Dacă o acțiune are șanse de reușită doar pe un interval scurt de timp, ea devine nefolositoare, oricât de justă ar fi ideea de la care a plecat și oricât de fezabilă ar părea inițiativa. În sfârșit, actorii politici responsabili de luarea deciziilor trebuie să manifeste prudență, care se stabilește ca raport între justetea deciziei și durabilitatea ei, pe de o parte, și între justete și fezabilitate, pe de altă parte” [145, p. 11].

În ce privește *principiul suveranității*, dl Al. Arseni afirmă că, conceptul acestui principiu este o problemă de mare importanță și actualitate, și respectiv se impune și astăzi ca o mare realitate a lumii contemporane. Ideea de bază pe care o subliniază acesta este aceea că în decursul istoriei conceptul de suveranitate a evoluat în funcție de scopurile societății, de interesele și valorile ce trebuiau protejate. Conținutul suveranității de deosebește de la o orânduire socială la alta, deoarece chiar aceste orânduiri se deosebesc între ele [3, p. 112].

Dl T. Cârnaț referindu-se la noțiunea de *suveranitate*, remarcă că, aceasta a evoluat odată cu statul și dreptul, însă respectarea suveranității statului a depins de capacitatea economică și militară a țărilor de a-și proteja integritatea teritorială și independența politico-juridică. În acest sens, noțiunile stat și suveranitate sunt interdependente, deoarece statul nu poate exista fără suveranitate și invers, suveranitatea fără stat are *non sens*. În baza acestui atribut statul conduce cu societatea.

În lumina celor expuse, dl T. Cârnaț definește suveranitatea ca dreptul suprem al statului de a conduce societatea, de a stabili raporturi cu alte state în baza dreptului internațional și de a-și rezolva problemele interne și externe în mod liber, fără amestecul vreunei puteri străine [22, p. 157-159].

Referitor la *principiul suveranității naționale* dl I. Guceac afirmă că, din punct de vedere normativ acesta este formulat în istorica Declarație franceză a drepturilor omului și cetățeanului, care proclama: „Principiul oricărei suveranități reșade esențialmente în națiune. Nici un corp, nici un individ nu poate exercita vreo autoritate care nu emană expres de la această sursă”.

Drept rezultat, acest principiu asigură realizarea unuia dintre drepturile fundamentale ale omului și cetățeanului consacrat în art.21 din Declarația universală a drepturilor omului, în conformitate cu care voința poporului este baza puterii de stat. Această voință trebuie să fie exprimată prin alegeri oneste care trebuie să aibă loc periodic, prin sufragiu universal, egal și prin vot secret sau după o procedură echivalentă care să asigure libertatea votului [69, p. 198].

Dl V. Popa echivalează „suveranitatea națională” cu „puterea politică”. Iar puterea politică este definită ca „putere a unei colectivități umane (popor, națiune) organizată în stat, având un

caracter organizat și instituționalizat, suprem în raport cu alte puteri sociale din cadrul teritorial al statului, care este exercitată în numele poporului pentru realizarea liberă și conform voinței sale a problemelor lui interne și externe” [141, p. 55].

Dl Gh. Costachi remarcă că, în condițiile statului de drept ultimul și decisivul cuvânt în procesul de organizare a societății în stat îi aparține poporului. Conform Declarației suveranității Republicii Moldova, izvorul și purtătorul suveranității este poporul. La fel, Constituția Republicii Moldova (art.2) consacră următoarele: „Suveranitatea națională aparține poporului Republicii Moldova, care o exercită în mod direct și prin organele sale reprezentative, în formele stabilite de Constituție”.

Organul de manifestare a suveranității naționale este voința generală corpului social care alcătuiește condiția juridică de existență a statului cu denumirea de popor.

Autorii Gh. Costachi și P. Hlipcă nu agreează ideea ca suveranitatea să fie confundată cu categoria „putere politică”, dat fiind faptul că aceasta, prin esență, constituie un atribut al puterii. De asemenea, consideră inadmisibilă și sinonimia dintre „puterea de stat” și „suveranitate”, deoarece se confundă unul dintre atributele puterii de stat — suveranitatea — cu însuși purtătorul atributului [38, p. 409-410].

Dl B. Negru menționează că suveranitatea puterii poporului reprezintă dreptul poporului de a decide asupra sorții sale, de a stabili linia politică a statului și alcătuirea organelor lui, precum și de a controla activitatea acestora. Totodată, suveranitatea națională constă în dreptul poporului de a hotărî necondiționat asupra intereselor sale și de a le promova și realiza în mod nestingherit. Acest principiu constituțional derivă nemijlocit din art.1 al Constituției Republicii Moldova, care consacră caracterul suveran al statului. De asemenea, art.2 din Constituția Republicii Moldova definește și consacră, în primul rând, poporul ca deținător de autoritate legitimă, căruia îi aparține suveranitatea națională, iar în al doilea rând, evidențiază capacitatea aparatului statului de a emite norme, de a asigura executarea lor și de a supune pe oricine voinței poporului pe care îl reprezintă și mandatului în baza căruia acționează. Potrivit dlui B. Negru suveranitatea națională, așa cum este prevăzută în Constituție, înseamnă puterea absolută și perpetuă a poporului, puterea politică, adică o putere aparținând poporului, puterea de stat, al cărei deținător suveran este [33, p. 24].

Dl Constantin Stere afirma că principiul *suveranității naționale*, nu poate însemna altceva decât recunoașterea de dreptul pozitiv al unei țări, că această putere supremă a statului, adică suveranitatea statului, aparține poporului însuși, națiunii întregi, care trăiește în stat, că izvorul legal al tuturor puterilor statului nu poate fi decât poporul, – și asigurarea prin instituțiile politice ale țării,

ca voința efectivă a poporului să determine, într-un fel sau în altul, dar în mod regulat și normal, constituția și legislația statului”[150, p. 89-90]. Astfel, autorii Gheorghe Avornic și Raisa Grecu subliniază că savantul nostru Constantin Stere se plasa mereu în concepțiile și convingerile sale într-o proximă tangențialitate cu cele ale unui viitor științific mai mult sau mai puțin apropiat. De acest gen este, de exemplu, și formularea principiului de suveranitate națională absolut conformă conceptului actual și care se regăsește astăzi, într-o formă sau alta, în mai multe constituții ale statelor democratice [10, p. 11].

Autorii C. Gurin și I. Creangă subliniază că, manifestarea voinței poporului are loc prin intermediul drepturilor electorale, istoria reglementării cărora este totuși destul de bogată, pornind de la raporturile de vasalitate din monarhiile absolute, continuând cu preocupările iluștrilor filozofi și gânditori din sec.XVIII și sfârșind cu includerea acestor drepturi în constituțiile majorității statelor moderne, precum și în actele internaționale privind drepturile și libertățile fundamentale ale omului, unanim acceptate de comunitatea internațională [40, p. 112].

DI V. Popa, în lucrările sale reiterează importanța principiului reprezentării într-o societate democratică și menționează că pentru exercitarea suveranității sunt necesari reprezentanți. Totodată, luând în considerație că specialiștii în drept utilizează mai mulți termeni legați de reprezentare, cum ar fi: democrație reprezentativă, regim reprezentativ, sistem reprezentativ autorul explică că aceste noțiuni în fond evocă același lucru, iar regimul reprezentativ nu se limitează la un singur organ reprezentativ cum ar fi parlamentul, numărul autorităților publice reprezentative fiind direct proporțional formei de guvernământ, principiilor democratice aplicate în procesul exercitării puterii [98, p. 15-17].

În rezultatul examinării multiplelor studii științifice, remarcăm o opinie separată privind deținătorul puterii în stat a autorului P. Hlipcă care consideră că puterea politică nu poate fi deținută de către popor, ea poate fi doar exercitată de către acesta prin intermediul referendumului și, desigur, prin alegerile universale și directe, care sânt desfășurate periodic în scopul desemnării organelor reprezentative ale statului, puterea politică este deținută de către partidul de guvernământ, adică de forța politică majoritară din sistemul reprezentativ, la exercitarea căreia contribuie și alte forțe politice (aflate în opoziție), dar cu rol secundar.

Întru susținerea acestei idei autorul evocă ca exemplu dreptul poporului la insurecție, care sugerând riposta acestuia față de puterea politică, destul de evident demonstrează distincția dintre puterea politică deținută de guvernanți și puterea originară a poporului [38, p. 391].

Prin urmare, exercitându-și puterea politică, poporul participă la configurarea unui segment important al puterii de stat. Ceea ce subliniază autorul în acest caz este că prin intermediul alegerilor poporul nu transmite o parte din puterea sa politică, deoarece în realitate reprezentanții aleși dispun deja de o anumită putere politică (în virtutea calității de membru de partid politic), dar care nu are caracter statal (o asemenea transmitere ar fi reală în cazul când poporul ar fi implicat în alegerea membrilor în partidele politice, situație prin esență ireală). Prin alegeri poporul doar legitimează forțele politice care urmează să-i transpună voința în realitate.

În continuare, dat fiind faptul că poporul nu poate exercita în mod direct puterea politică, acesta creează statul și organismele sale (autoritățile publice). Odată creat, statul exercită și el o putere, în limitele competențelor stabilite prin constituție, care este puterea de stat. De aceea, în doctrină s-a arătat că „statul nu este altceva decât organizarea statală a puterii poporului, este instituționalizarea acestei puteri” [38, p. 392].

Dl I. Bantuș explică că, în circumstanțele în care poporul de la stat la stat diferă numeric, dar este suficient de numeros pentru a putea institui o guvernare directă, este necesară desemnarea reprezentanților pe calea sufragiului universal, pentru ca aceștia să exercite suveranitatea în numele titularului. Prin urmare, caracterul reprezentativ al instituțiilor cărora poporul le deleagă dreptul de a exercita suveranitatea se asigură prin alegeri, prin intermediul votului universal. Momentul delegării dreptului de a exercita suveranitatea o constituie votul.

Astfel, din ansamblul de instituții care exercită suveranitatea națională în numele titularului și care constituie regimul reprezentativ autorul evidențiază: parlamentul, șeful statului (aleși prin sufragiu universal sau prin electori) și organele de administrare publică locală (consiliile și primarii, aleși prin vot universal). Regimurile reprezentative democratice potrivit opiniei lui I. Bantuș se caracterizează prin faptul că:

- instituțiile reprezentative exprimă interesele tuturor membrilor societății indiferent de categorie socială, origine etnică etc.;
- oferă largi libertăți politice cetățenilor, îndeosebi drepturi electorale și libertate de asociere;
- selectarea reprezentanților se face prin sisteme electorale care prevăd posibilitatea organizării și desfășurării unor alegeri libere, echitabile și oneste [14, p. 25-29].

Totodată, luând în considerație faptul că autoritățile reprezentative se aleg de către popor prin mecanismul democratic al votului, dl A. Arseni menționează că, în toate țările democratice **dreptul de vot** include în sine categorii ale dreptului de vot activ și pasiv. *Dreptul de vot activ* este dreptul cetățeanului, stabilit prin lege, de a **participa** personal la alegerile organelor reprezentative sau a

autorităților publice, în calitate de alegător, de a fi participant cu drepturi depline la referendum, drept care poate fi limitat pentru anumite categorii sau poate fi general. *Dreptul de vot pasiv* este dreptul subiectiv al cetățeanului, stabilit prin lege, de a se prezenta la alegeri în calitate de candidat în organele reprezentative sau în postul electiv, adică **dreptul de a fi ales**. Dreptul de vot al fiecărei țări aparte prezintă o instituție a dreptului constituțional, constituită din norme de drept, reguli și cutume, sancționate de lege, care reglementează modul acordării cetățenilor dreptului de participare la alegeri și modalitatea de formare a organelor de stat electiv [4, p. 105].

Dacă să ne referim la noțiunea de „drepturi ale omului” din cadrul *principiului constituțional al protecției drepturilor și libertăților fundamentale ale omului* se evidențiază faptul că majoritatea autorilor din Republica Moldova susțin că protecția drepturilor omului în societate presupune o civilizație care are la bază respectul pentru *demnitatea umană* [58, p. 138]. În acest context, este necesar de remarcat faptul că nu există o definiție universală a drepturilor omului. În literatura de specialitate găsim numeroase definiții ale drepturilor omului, însă acestea sunt fie prea generale, fie unilaterale. Unii autori consideră că *drepturile omului* izvorăsc din năzuința crescândă a oamenilor către o viață în care demnitatea și valoarea fiecărei persoane să fie respectate și protejate.

O noțiune mai exactă a drepturilor omului a propus dl Veaceslav Zaporojan, care consideră că drepturile omului sunt acele prerogative naturale, în temeiul cărora omul, conform voinței sale subiective, poate desfășura o acțiune, pentru exercitarea unei valori umane, în scopul coexistenței sale în societate [22, p. 270]. Prin *drept (al omului)* se înțelege o prerogativă, în sens de posibilitate de acțiune. Existența unui drept al omului nu depinde de recunoașterea sau garantarea acestuia de sistemele de drept naționale sau internaționale, originea drepturilor fiind naturală. Astfel, dl Teodor Cârnaț definește **drepturile omului** ca *drepturi care aparțin ființei umane de la naștere, sunt inalienabile și inerente fiecărui om în virtutea apartenenței sale la specia umană și care sunt recunoscute universal* [22, p. 270-271].

Dl S. Țurcan susține că **drepturile și libertățile omului** reprezintă facultăți, prerogative ale persoanei, consacrate și garantate prin acte normative, de a avea o anumită conduită sau de a pretinde celorlalți un anumit comportament [156, p. 28].

În privința principiului supremației constituției, dl T. Cârnaț consideră că *supremația constituției* a fost și este fundamentată pe democratism. Respectiv, Constituția este unul din mijloacele juridice de realizare a democratismului în organizarea activității statului și este sursa fundamentală a sistemului politic ca și a sistemului juridic național. Ea este plasată în fruntea ierarhiei actelor politice și a actelor normative cărora le conferă legitimitate politică și respectiv

juridică, în măsura în care acestea corespund întru totul normelor și principiilor pe care ea le consacră [22, p. 86-87].

Un rol important în instaurarea și consolidarea constituționalismului în opinia dlui V. Pușcaș îi revine Curții Constituționale. Anume Curtea Constituțională are îndatorirea de a asigura supremația Constituției. În toți anii de activitate, Curtea Constituțională a pronunțat un șir de hotărâri care au avut o rezonanță puternică în societate [144, p. 21].

Dna E. Tănase numește *accesul liber la justiție – drept fundamental cu valoare de principiu constituțional* și menționează că atât în conformitate cu prevederile legale din România cât și din Republica Moldova, se identifică ca un drept fundamental cu valoare de principiu constituțional, asigurat fiecărei persoane indiferent că este persoană fizică sau juridică, ori cetățean, străin sau apatrid, indiferent de rasă, naționalitate, sex etc., menit să satisfacă efectiv accesul la instanțele judecătorești competente, afirmându-se ca un drept - garanție de sorginte constituțională îndreptat împotriva actelor care violează drepturile, libertățile și interesele sale legitime [153, p. 143-144].

În același context, dl. I. Guceac afirmă că accesul la justiție, recunoscut prin art. 20 al Constituției Republicii Moldova, acordă oricărei persoane dreptul la satisfacție efectivă din partea instanțelor judecătorești competente împotriva actelor care violează drepturile, libertățile și interesele sale legitime, iar în conformitate cu acest principiu asociațiile cetățenilor, întreprinderile, instituțiile și organizațiile au dreptul, în modul stabilit de lege, la acțiune în instanță judecătorească pentru apărarea drepturilor și intereselor legitime care le-au fost încălcate [69, p. 423-424].

Dna O. Țurcan susține că accesul liber la justiție constituie, în lumea contemporană, un principiu de bază care guvernează organizarea unui sistem judiciar democratic și, totodată, un drept cetățenesc fundamental, consacrat într-un număr important de documente internaționale, dar și în dreptul național. În ipostaza sa de drept fundamental al omului, accesul liber la justiție se caracterizează prin două momente importante: în primul rând, este un drept relativ (deci, non-absolut), ceea ce presupune că există anumite limite pentru exercitarea acestuia și, în al doilea rând, pentru realizarea acestui drept, statul este obligat să ia o serie de măsuri concrete (să asigure caracterul efectiv al acestuia). Ambele momente sunt chemate să asigure eficiența dreptului de acces la justiție în procesul de apărare de către persoană a drepturilor sale încălcate [154, p. 53].

Referindu-se la putere dl T. Cârnaț susține că aceasta sprijină ordinea fundamentală a societății și organizarea socială în cadrul ei. Ea stă în spatele oricărei asociații și îi susține structura. Fără putere nu există nici o organizație și nici o ordine. Specificul oricărei puteri constă în posibilitatea purtătorilor acesteia de a-și impune voința altora, de a determina supunerea sau subordonarea altora.

Puterea se manifestă doar în cadrul relațiilor sociale și nu poate fi concepută în afara societății [22, p. 142-143]. În lipsa puterii, societatea rămâne un corp inert, incapabil să-și satisfacă rațiunea de a fi. Puterea este o condiție a ordinii sociale, libertatea și binele nu sunt posibile decât într-o asemenea ordine.

Dl A. Arseni concretizează că **puterea** este acea capacitate, însușire, de a influența într-un fel sau altul comportamentul altora, influență care poate lua forma de convingere sau de constrângere [5, p. 436].

În pofida faptului că lucrările publicate îmbrățișează un larg domeniu de investigație științifică la tema abordată, totuși acestea se prezintă mai mult ca analize segmentare, decât sinteze integratoare și totalizatoare, subiectul nefiind cercetat în toată complexitatea sa. În literatura de specialitate din Republica Moldova problemele inițiate pentru dezbateri sunt tratate dispersat lipsind o analiză complexă a tematicii. Referitor la perspectiva din care se tratează subiectul selectat, se concluzionează că o așa investigație în literatura națională nu a fost obiectul unor lucrări monografice sau a tezei de doctorat. Nu există un studiu complet, dedicat în mod special principiilor constituționale aplicabile accesului la putere în stat și corelația acestora cu modalitățile de accedere la putere și instrumentele de care dispune poporul în formarea organelor de conducere.

1.2. Examinarea materialelor științifice referitoare la principiile constituționale aplicabile accesului la putere în stat publicate peste hotare

Majoritatea lucrărilor științifice publicate peste hotare și analizate în prezenta lucrare fac parte din doctrina juridică română și rusă, însă sunt analizate și opiniile doctrinarilor francezi, englezi și ucraineni, în cadrul căreia sunt expuse pe larg caracteristicile principiilor constituționale aplicabile accesului la putere în stat. Astfel, dintre teoreticienii ale căror concepții se regăsesc în cuprinsul tezei de doctor, și care au contribuit la soluționarea mai multor probleme teoretice abordate în teză putem enumera: I. Deleanu [53], [54], [55], [56], [57], [58]; T. Drăganu [59], [60], [61], [62]; C. Ionescu [97], [98], [99], [100], [101], [102], [103], [104]; I. Muraru, E. S. Tănăsescu, Constantinescu M. [31], [128], [129], [130], [131], [132], [133]; Gh. Uglean [158]; D. C. Dănișor [46], [47]; Gh. Iancu [93], [94], [95], [96]; M. Balan [12]; P. Martin [124]; Voicu M. [163], Ciobanu V. [20], Selejan-Guțan B. [149], Арутюнян Г. Г., Баглай М. В. [170] ș.a. În continuare vom menționa opiniile autorilor enumerați referitor la tematica subiectelor cercetate în teză.

Pentru început, dl I. Deleanu afirmă că, în condițiile democrațiilor, naționale și internaționale, contemporane, tema suveranității dobândește noi dimensiuni - ea este o *suveranitate democratică*.

Pe **plan intern**, „suveranitatea în stat” își are și trebuie să-și aibă sursa și legitimitatea în voința titularului ei „natural” - poporul - care și-o exprimă direct sau prin reprezentanți autentici, cărora li se conferă un statut și un mandat predeterminate prin așezământul fundamental - Constituția. Pe **plan extern**, „suveranitatea între state” semnifică vocația fiecărui stat de a produce, împreună cu celelalte state, normele internaționale de conduită și de acțiune și de a le transpune în acte sau fapte determinate. Pe **plan intern**, exercițiul suveranității e „solitar”; pe **plan extern**, exercițiul suveranității e „solidar”. În ambele ipostaze, suveranitatea se obiectivează printr-un sistem juridic subordonat valorilor democratice și în primul rând drepturilor inalienabile, perene și imanente ale omului și ale omenirii [58, p. 41].

DI T. Drăganu subliniază că, astăzi *suveranitatea*, concepută ca însușire a puterii de a nu fi subordonată nici unei autorități superioare sau concurente, nu poate fi absolutizată, ci ea apare ca fiind supusă unor limitări ca urmare a faptului că, în epoca contemporană, se tinde tot mai mult la recunoașterea primatului dreptului internațional asupra celui intern. Pornindu-se de la această concepție, se susține cu tot mai multă insistență că ordinea de drept internațională este superioară reglementărilor juridice ale diferitelor țări, care trebuie să i se conformeze. Mai mult, după H. Kelsen suveranitatea de stat nici nu ar constitui o realitate obiectivă și ar trebui înlocuită cu conceptul de „competență”, înțeles ca un complex de atribuții recunoscute statelor de dreptul internațional [59, p. 212-213].

Teoria primatului dreptului internațional asupra celui intern afirmă autorul, este oglindită în textul unor constituții recente. Astfel, ca exemplu se indică Constituția italiană din 1947 care prevede: „ordinea juridică italiană se conformează regulilor de drept internațional general recunoscute” (art.10, alin.(1)) și art.2 alin.(2) al actualei Constituții a Greciei [59, p. 212-213].

În concepția dlui Raymond Carre de Malberg (1861-1935), suveranitatea este **plurisemantică**, motiv pentru care a găsit **trei sensuri** ale sale, și anume: suveranitatea ca **atribut distinctiv al statului**; ca **putere publică** (putere efectivă sau suma acțiunilor statului pe care acesta le poate întreprinde în calitatea sa de persoană suverană) și ca o **calitate a organului suveran în stat**. **Primele două** exprimă suveranitatea de stat, în timp ce **ultima** suveranitatea în stat [96, p. 380].

Primul sens face din suveranitate o calitate care aparține doar statului și care îl diferențiază de entitățile suprastatale. Cel de-**al doilea sens** se referă la ansamblul competențelor caracteristice statului de a adopta reguli de drept, de a le impune prin forța sa coercitivă și de a aplica sancțiuni, dacă regulile nu sunt respectate. Cel de-**al treilea sens** caracterizează poziția pe care o ocupă în

ansamblul organelor statului titularul puterii statale și identifică suveranitatea cu competența organului respectiv [96, p. 380].

Plurisemantismul suveranității are rolul de a explica și de a fundamenta tipurile de suveranitate care au apărut după Revoluția franceză. În același timp, primele sensuri prezentate se constituie în ceea ce în prezent înțelegem că sunt supremația și independența puterii politice (suveranității), adică puterea poporului. Mai concret, **primul sens** se constituie în independența puterii, iar cel de-**al doilea sens** în supremația acesteia. Cel de-**al treilea sens**, conține toate aspectele legate de suveranitatea statului [96, p. 380].

DI Gh. Iancu abordează problema *titularului suveranității*, care nu este doar una teoretică, ci și una de practică constituțională care are largi implicații de ordin social, economic, politic și juridic. Acesta relevă că, în decursul istoriei au existat două mari teorii, prima care a considerat că titularul suveranității este o **instituție politică** (monarh, parlament, stat) și o a doua care a considerat că titularul suveranității este **poporul sau națiunea**. **Prima teorie** își are originea în doctrina mai veche teocratică, cea de-**a doua** este creația Revoluției franceze, în care titularul suveranității a fost declarat poporul, care a desemnat „puterea constituantă” și parlamentul, popor care apoi se supunea legilor adoptate de parlament [96, p. 383].

Tot o creație a Revoluției franceze a fost și **noțiunea de suveranitate națională și a titularului său** națiunea. Astfel, autorul aduce exemplul Declarației franceze a drepturilor omului și cetățeanului, care în art.3 arată că „Principiul suveranității rezidă, în mod esențial, în națiune. Nicio persoană, nicio autoritate nu poate exercita autoritate decât dacă aceasta rezultă în mod expres” [96, p. 383].

Ulterior toate **constituțiile franceze**, cu excepția celei din 1814, au recunoscut existența suveranității naționale. În prezent, constituțiile prevăd ca titular al suveranității, poporul sau națiunea. Astfel, Constituția franceză din 1958, la art. 3 indică că „suveranitatea națională aparține poporului francez”. Doctrina franceză însă a criticat această redactare întrucât „Din punct de vedere strict al tehnicii constituționale, această formulare este regretabilă pentru că se combină două concepte ale suveranității care se exclud”. Gh. Iancu menționează că, în Marea Britanie titularul suveranității este Parlamentul care o exercită împreună cu Regele, potrivit regulilor prezentate mai sus [96, p. 383].

DI C. Ionescu susține că poporul, respectiv *națiunea*, constituie *unicul titular al puterii politice*. Numai poporul în întregul său, cu excluderea oricăror segmente ale acestuia, este îndreptățit să uzeze de puterea sa. Minoritățile naționale nu pot invoca, chiar în statele multinaționale, atributele

puterii suverane. Unele constituții stabilesc expres că suveranitatea nu poate fi exercitată în nume propriu de grupuri sociale sau de persoane. Nici chiar statul nu poate pretinde că exercită în nume propriu suveranitatea, deoarece aceasta ar însemna să se substituie poporului ca atare [99, p. 159].

De o altă părere este însă, dl D. C. Dănișor care susține că, *titularul suveranității* este statul. Aceasta înseamnă că nici poporul, nici organele statului nu exercită suveranitatea în nume propriu, ci în numele statului. Statul ca titular al suveranității nu se rezumă nici la puterea de vot, corpul electoral fiind un organ al statului, nici la suma competențelor organelor sale, ci reprezintă fundamentul oricărei competențe. Autorul afirmă că poporul exercită suveranitatea „prin organele sale reprezentative, constituite prin alegeri libere, periodice și corecte, precum și prin referendum”. Exercițiul suveranității este distins de titularul suveranității și de sursa acesteia. Exercițiul suveranității este făcut de organele reprezentative ale poporului și de corpul electoral, prin referendum [47, p. 121].

Dl I. Muraru afirmă că *democrația* reprezintă o formă a regimului politic exprimată prin organizarea și exercitarea puterii în stat bazată pe suveranitatea poporului promovându-se interesul general, or, „funcția fundamentală a statului este de a exprima și realiza ca voință general obligatorie voința poporului” [133, p. 3].

Dl Gh. Iancu susține că, un stat în care se respectă *principiul democrației* **presupune** ca autoritățile publice să își întemeieze activitatea pe voința poporului, exprimată prin alegeri libere și corecte. Respectiv, caracterul democratic al statului implică: un sistem social pluralist, responsabilitatea guvernanților, obligația tuturor de a se conforma legilor, exercitarea imparțială a justiției de către judecători independenți și inamovibili, domnia dreptului, exercitarea suveranității de către popor, asigurarea participării poporului la rezolvarea treburilor publice, aplicarea principiului separației/echilibrului și colaborării autorităților publice, descentralizarea [96, p. 409].

Toate aceste implicații **presupun**: realizarea echilibrului puterilor și asigurarea supremației constituției, un stat democratic regăsindu-se acolo unde aceste două trăsături sunt îndeplinite [96, p. 409].

Dl P. Martin reiterează că în cadrul alegerilor, pe lângă noțiunea de sistem electoral, în literatura de specialitate este utilizată pe larg și noțiunea de **scrutin**, care este definit ca regulă legislativă ce determină cine sânt aleșii, plecând de la voturile exprimate de electorat [124, p. 38]. Totodată, dl Gh. Iancu afirmă că scrutinul este o modalitate (un procedeu) prin care se stabilesc rezultatele alegerilor și se repartizează locurile (mandatele) de membri într-o autoritate publică reprezentativă. Prin funcția pe care o are, scrutinul este **partea finală a alegerilor** într-un sistem

electoral, parte care este de mare importanță, întrucât în urma sa se „**nominalizează**” de fapt, „**învingătorii**” [96, p. 425].

Conform opiniei dlui D. C. Dănișor, includerea în majoritatea constituțiilor lumii a prevederii care impune *caracterul democratic* al statului provine din aspectul utopic al termenului. Dar aspectul utopic nu ține de caracterul utopic al principiului democrației, ci de utilizarea lui abuzivă, datorată forței sale simbolice, care îi face pe toți să se declare democrați, chiar când nu au nici o legătură cu democrația. Forța acestui ideal, aparent utopic, vine din faptul că democrația este singura formă de guvernământ care se recunoaște imperfectă, adică singura care se construiește continuu: o procedură care își pune tot timpul principiul în discuție, adică îl reconstruiește permanent. Nu există astfel un principiu democratic unic, imuabil, ci doar o procedură de optimizare a reconstrucției principiului. A spune deci ce este democrația înseamnă în primul rând a determina cum este ea realizată. Cu alte cuvinte, problema democrației este mai puțin conceperea unei doctrine comprehensive, care să dea seama de principiul său, fiind mai mult o problemă procedurală: găsirea modalităților de a realiza un principiu care se construiește pe măsură ce felul aplicării lui se concretizează [47, p. 42].

Dl I. Deleanu menționează că, *democrația* nu poate fi evaluată în sine, ci în strictă interdependență cu o multitudine de factori, între care: nivelul de dezvoltare economico-socială și politică, contextul istoric intern și ambianța internațională, scopul fundamental al regimului politic și mijloacele promovate pentru atingerea lui, sistemul „instituțiilor-organisme” (colectivități umane, unite printr-o ideologie sau un scop comun, supuse unei autorități recunoscute și unor reguli de organizare și funcționare, de exemplu, statul, organele de stat) și al „instituțiilor-mecanisme” (sisteme de reguli de drept), modul de articulare a acestora și eficacitatea lor ș.a. Esențialmente, afirmă autorul, Uniunea Europeană a stabilit, la Copenhaga, în 1993, câteva criterii politice ale democrației: instituții stabile, statul de drept, drepturile omului, respectul minorităților și protecția lor [58, p. 104].

Dl T. Drăganu precizează în această privință că, atunci când în definiția noțiunii de *democrație* este vorba de „voința poporului”, prin „popor” nu se înțelege toată populația locuind pe teritoriul statului, ci numai acea fracțiune a ei, care participă la exercițiul puterii publice. Astfel, minorii, nedemnii, incapabilii, cetățenii străini, apatrizii etc., nu sunt cuprinși în noțiunea de „popor”, dat fiind că nu se bucură de drepturi politice. Același este cazul femeilor în statele unde ele nu au drept de vot. Categoria cetățenilor excluși de la o participare efectivă la exercițiul puterii politice poate fi mai amplă sau mai restrânsă, după normele de drept pozitiv ale fiecărui stat. Nu va depinde decât de

acestea de a recunoaște dreptul de vot femeilor; de a cere o vârstă mai mult sau mai puțin ridicată pentru a dobândi calitatea de alegător, etc. În aceste condiții, este deci evident că, pentru a preciza noțiunea de democrație, este necesar să se stabilească limita până la care este posibil să se ridice numărul indivizilor excluși de la vot [59, p. 232-233].

DI T. Drăganu accentuează că, în concepția modernă, regimul democratic implică o participare la vot a tuturor cetățenilor maturi, capabili și demni. Este de observat însă că până nu demult, în numeroase state se considera că excluderea femeilor de la vot nu afectează caracterul democratic al unui stat, deși printr-o asemenea măsură jumătate din populația matura se găsea lipsită de dreptul la vot [59, p. 232-233].

Cercetătorii din doctrina rusă precum Арутюнян Г. Г. și Баглай М. В. definesc *statul democratic* ca pe un stat bazat pe suveranitatea poporului, a cărui organizare și activități corespund voinței poporului. Aceștia afirmă că, sursa puterii și legitimității tuturor organelor de stat din statul democratic este poporul. De asemenea aceștia atrag atenția asupra faptului că numai în condițiile unui stat democratic, drepturile și libertățile unei persoane devin reale, funcționează principiul legalității și nu există riscul abuzurilor din partea structurilor statului [170, p. 133].

Totodată, autorii sus-indicați susțin că, alegerile sunt cea mai mare expresie directă a puterii poporului. Prin votarea liberă la alegeri pentru candidații desemnați de diferite partide politice și asociații, cetățenii în mod democratic identifică persoanele cărora le încredințează conducerea țării și aprobă programele lor politice. De altfel, în opinia acestora, prin intermediul alegerilor se formează nu doar organele reprezentative ale puterii, ci în mod indirect organele executive și judiciare, întrucât funcționarii (miniștri, judecători) sunt numiți de către organele alese (președinte, parlament). Alegerile conferă legitimitate întregului sistem de guvernare la nivel național și local [170, p. 78].

În accepțiunea dlui C. Ionescu, *pluralismul politic* definește starea de diversitate. Potrivit autorului, din perspectiva politică, pluralismul înseamnă existența diversității partidelor forțelor și grupărilor politice, a ideologiilor, opiniilor și intereselor politice [103, p. 62], iar esența pluralismului politic constă, în existența mai multor partide sau formațiuni politice și pluralismul de opinii politice care se exprimă în multiple forme, inclusiv prin partidele politice ce-și dispută voturile electoratului, fiecare dintre acestea având la dispoziție condiții egale de desfășurare a campaniei electorale, precum și în stabilirea unui statut al opoziției care garantează partidelor care au pierdut alegerile sau care dispun de mai puține mandate în Parlament, să-și exprime liber poziția, chiar în confruntarea cu partidul sau coaliția guvernamentală, ca și cu partidul care deține

majoritatea parlamentară [103, p. 41-42]. Mai indică dl C. Ionescu, că pluralismul politic sugerează existența în societate a unei pluralități de partide sau formațiuni politice care se constituie și acționează în condiții de deplină egalitate de tratament din partea statului. În aceste condiții, potrivit dlui pluralismul apare ca o garanție pentru fiecare partid sau forță politică, că un alt partid nu va putea acționa pe ascuns, cu mijloace ilegale, impunându-și voința și interesele asupra celorlalți [104, p. 653-654].

Tot aici este necesar de evidențiat faptul că în literatura de specialitate există o multitudine de opinii diferite ale savanților în definirea partidului politic. Astfel, dl George Burdeau, susținea că „partidele politice sunt un grup de indivizi care profesând aceleași opinii politice fac eforturi de a impune un punct de vedere care să atragă un număr cât mai mare de cetățeni și caută să cucerească puterea sau cel puțin să o influențeze” [96, p. 335].

Dl Giovanni Sartori definea partidele politice, ca „organizații care își propun să impună în pozițiile-cheie ale societății oameni ce pot influența mersul lucrurilor în raport cu principiile asumate” [158, p. 119].

Dl R.G. Schwartzemberg consideră că un partid politic este o organizație durabilă, organizată la nivel național și local, urmărind să cucerească și să exercite puterea și căutând, în acest scop, susținerea populară [131, p. 25].

Dl Hans Kelsen definea partidele politice ca „formațiuni ce grupează indivizi cu aceleași orientări politice pentru a le asigura o influență reală asupra gestionării treburilor publice” [96, p. 335].

Potrivit opiniei dlui Marin Voiculescu partidele politice constituie, forțe sau grupuri organizate în scopul apărării și promovării intereselor comune uneia sau unor categorii sociale de cetățeni, cu mijloacele autorității publice statale”[165, p. 109].

Diversitatea de opinii la definirea partidului politic de către savanți este legată de faptul că la definirea partidului politic unii autori pun accentul pe latura instituțională, alții pe cea organizatorică - program, alții pe funcții sau rolul social, alții reduc partidul politic la rolul jucat de acesta în lupta pentru putere, la obținerea și menținerea acesteia.

Dl C. Ionescu remarcă că, concepția constituțională modernă este bazată pe *teoria suveranității naționale* și pe *principiul reprezentării*, potrivit căruia membrii corpului legislativ nu primesc de la alegători un mandat imperativ, ci unul reprezentativ. În concordanță cu această concepție, simbolul instituțional al suveranității naționale este Parlamentul, constituit din reprezentanți ai poporului. Constituțiile statelor reflectă această realitate politică, prevăzând că

Parlamentul este organul reprezentativ al poporului. În această calitate, Parlamentul are nu numai funcția principală de a da formă normativă voinței naționale, ci și funcția de a controla Guvernul și, în general, puterea executivă [99, p. 165].

Referitor la *regimul reprezentativ*, dl I. Muraru expune părerea că, acesta este cel mai des model de conducere întâlnit în zilele noastre, în majoritatea statelor considerate a avea nu doar o formă tradițional-democratică de guvernământ, ci și un model viabil de regim politic. Cu toate acestea, democrația reprezentativă nu este lipsită de unele dezavantaje, cel mai des citat fiind acela că guvernării se distanțează atât de mult față de cei guvernați încât ajung să exercite puterea de stat pentru ei și nu pentru popor. Pentru a preveni acest neajuns au fost imaginate multiple instituții și mecanisme, politice și juridice, precum separația puterilor în stat, sau forme de control din partea poporului asupra reprezentanților săi, cum ar fi răspunderea în dreptul public [131, p. 137].

O varietate mare de opinii au autorii atunci când vine vorba despre noțiunea și clasificarea drepturilor fundamentale ale omului din cadrul *principiului constituțional al protecției drepturilor și libertăților fundamentale ale omului*.

Astfel, dl I. Muraru definește *drepturile fundamentale* ca drepturi subiective ale cetățenilor, esențiale pentru viața, libertatea și demnitatea acestora, indispensabile pentru libera dezvoltare a personalității umane, drepturi stabilite prin Constituție și garantate prin Constituție și legi [132, p. 141].

De menționat că, în diferite epoci au existat diferite criterii de clasificare. În Franța, când se fonda învățământul dreptului constituțional, dl **Pellegrino Rossi** distingea câteva categorii de drepturi: **private**, **publice** și **politice** [96, p. 196].

Dl **Angel G. Chueca Sancho** opinia că drepturile individului ar putea fi clasificate în drepturi care țin de **condiția sa fizică**; drepturi referitoare la **condiția psihică**; drepturi referitoare la **condiția juridică**; drepturi care țin de **condiția politică** și **socială** [96, p. 196].

În opinia dlui **Leon Duguit** și în concepția teoriei solidariste este necesar să distingem între **libertățile negative** și **libertățile pozitive**. Libertățile negative ar fi cele considerate ca limite pentru puterea Statului, iar cele pozitive cele care presupun prestații din parte Statului [96, p. 196].

Dl **Maurice Hauriou** considera că libertățile publice ar trebui să fie clasificate în trei grupe și anume: cele care formează **Status libertatis** și care integrează libertățile individuale, libertatea familiei, cea a convențiilor și libertatea muncii; **libertățile spirituale ale vieții civile** care cuprind libertatea conștiinței, a cultului, a învățământului, a presei și a întrunirilor; drepturile individuale

creatoare de instituții sociale, adică sindicatele, asociațiile, societățile comerciale și congregațiile [96, p. 197].

Dl **Claude-Albert Colliard** clasifică libertățile publice în **libertăți ale vieții individuale** (libertatea de circulație, dreptul de proprietate, dreptul la integritate a persoanei, libertățile vieții private, libertatea întrunirilor și libertatea de asociere), **libertăți ale vieții colective** (libertatea învățământului, libertatea cultelor, libertatea de exprimare, dreptul de a participa la grupuri) și **libertăți cu conținut economic și social** (libertatea muncii, proprietatea privată, libertatea comerțului și industriei) [96, p. 197].

Autorii P. Negulescu și G. Alexianu clasifică drepturile publice și libertățile civile în **libertăți primordiale** sau primare (egalitatea juridică sau civilă; libertatea individuală; libertatea de circulație; inviolabilitatea domiciliului; libertatea muncii; dreptul de proprietate; libertatea de opinie; libertatea conștiinței și libertatea cultului) și **libertăți secundare** sau complementare (libertatea presei; libertatea de asociere; libertatea întrunirilor) [96, p. 197].

O opinie deosebit de interesantă și valoroasă are dl Tudor Drăganu care clasifică drepturile fundamentale pornind de la ideea că criteriul de clasificare al drepturilor fundamentale trebuie să fie în același timp și **unitar**, și **substanțial**, luându-se în considerare diferite aspecte fundamentale. În acest sens, se disting [60, p. 154-156]:

a) **libertăți individuale**, cuprinzând drepturile care au ca obiect ocrotirea persoanei umane și a vieții ei private, fără orice intervenție ilegală din afară. Aceste drepturi pot fi exercitate independent de un raport social, în cadrul căruia alți cetățeni să fie implicați printr-o atitudine participativă (astfel, spre exemplu, cetățeanul se va bucura de dreptul la viață prin simplul fapt că s-a născut, pentru exercitarea respectivului drept nefiind necesar concursul altor persoane);

b) **drepturi social-economice**, având ca obiect exclusiv asigurarea dezvoltării materiale sau culturale a cetățenilor;

c) **drepturi politice**, având ca obiect exclusiv asigurarea participării cetățenilor la conducerea statului;

d) **drepturi social-politice**, exercitate de cetățeni la latitudinea lor, atât în vederea asigurării dezvoltării materiale sau culturale, cât și în scopul participării la reducerea treburilor publice. Drepturile social-politice implică posibilitatea garantată indivizilor să acționeze în cadrul raporturilor cu ceilalți membri ai societății fără constrângere, în limitele stabilite de lege. Totodată, caracteristic pentru aceste drepturi este faptul că cetățeanul nu le poate exercita de unul singur, ci numai în concurs cu ceilalți, care își exercită astfel propriul drept fundamental.

DI Gh. Uglean menționează că, în cadrul analizei drepturilor electorale ale cetățenilor și participării acestora la exercitarea suveranității naționale se impun câteva determinări conceptuale:

1) în esența lor, drepturile electorale sunt prin excelență drepturi cetățenești fundamentale;

2) în diferitele clasificări date drepturilor fundamentale, drepturile electorale sunt reunite de regulă într-o categorie distinctă sub denumirea de drepturi exclusiv politice. Această alegere se motivează prin aceea că aceste drepturi pot fi exercitate numai de către cetățeni prin participare la guvernare;

3) considerarea drepturilor electorale ca drepturi exclusiv politice permite delimitarea lor de drepturile și libertățile social-politice (libertatea conștiinței, libertatea de exprimare, dreptul de asociere), dar și explicarea altor consecințe juridice [158, p. 42].

Astfel, drepturile exclusiv politice aparțin numai cetățenilor, pentru că este pretutindeni recunoscut și admis că la guvernarea unei societăți participă numai cetățenii, deoarece ei sunt legați de destinele acelei societăți [158, p. 42].

Principiul separației puterilor în stat potrivit celor expuse de dl M. Balan în doctrina română este tratat ca unul din principiile esențiale ale statului de drept de concepție liberală; ca o “dogmă” fundamentală a democrației parlamentare actuale, care se regăsește, în mod expres sau implicit, în arhitectura juridică a aproape tuturor constituțiilor din momentul de față. Nucleul dur al ideii separației puterilor rezidă în voința de a nu lăsa omul, privit ca ființă liberă, expus unei concentrări copleșitoare a puterii [12].

De asemenea dl M. Balan în urma unui studiu a doctrinei engleze la acest subiect, menționează că autorii englezi formulează acest principiu în modul următor: „principiul separației puterilor este esențial pentru stabilirea și menținerea libertății politice, ca guvernământul (government) să fie divizat în trei ramuri sau departamente: legislativul, executivul și judiciarul. Fiecăreia din cele trei ramuri îi corespunde o funcție identificabilă a guvernământului, legislativă, executivă și judiciară. Fiecare ramură a guvernământului trebuie limitată la exercitarea funcției ei proprii, fără a i se permite a uzurpa funcțiile altor ramuri. În plus, persoanele care alcătuiesc cele trei autorități (agencies) ale guvernământului trebuie menținute separate și distincte, nici unui individ nefiindu-i permis să aibă în același timp calitatea de membru în mai mult de una din aceste ramuri. Astfel, fiecare ramură va realiza un control asupra celorlalte și nici un grup de persoane nu va fi capabil să controleze de unul singur mecanismul statului” [12].

Dacă este să ne referim la principiul supremației Constituției, în literatura de specialitate, unii autori explică *supremația Constituției* prin aceea că aceasta este legea supremă. Alții consideră ca

supremația Constituției este un rezultat al faptului că modificarea de către Parlament cu majoritatea calificată de două treimi din numărul total al deputaților, spre deosebire de legile organice sau ordinare. Astfel, doctrina de specialitate abordează *principiul supremației Constituției* sub dublu aspect: supremația materială și supremația în sens formal a Constituției.

Legat de supremația materială, dl A. Varga susține că, superioritatea materială a Constituției rezultă din faptul că ea este aceea care stabilește și organizează competențele, astfel că, acționând contrar Constituției este echivalent cu a acționa fără titlu juridic [160, p. 112].

Sub aspect formal, dl I. Deleanu evidențiază faptul că, supremația Constituției este susținută de procedura de adoptare a acesteia, astfel încât nici o altă lege în afara uneia constituționale nu poate abroga sau modifica „dispozițiile așezământului fundamental, dispoziții care se sprijină pe ele însele, postulându-și supremația” [57, p. 221].

Dl A. Varga mai menționează că, Constituția reprezintă temeiul fundamental și garanția esențială a ordinii de drept, iar supremația Constituției reprezintă o calitate intrinsecă a acesteia, fundamentată pe democratism [160, p. 112-113].

În opinia dnei V. Bărbățeanu principiul supremației Constituției asupra întregului ansamblu normativ poate fi realizat și garantat efectiv doar în condițiile existenței unui control jurisdicțional al constituționalității legii [17, p. 6].

Prin *principiul accesului liber la justiție*, numit și dreptul la acțiune, T. Drăganu înțelege „un drept public, care conferă titularului puterea garantată juridic de a recurge la protecția statului în condiții care să oblige instanțele judecătorești competente să se pronunțe asupra pretenției sale” [62, p. 14].

Prin urmare, este de menționat în acest context opinia dlui C. Ionescu care consideră accesul liber la justiție un veritabil drept-garanție, prin intermediul căruia se asigură respectarea tuturor celorlalte drepturi și libertăți [101, p. 305]. La rândul lor, dl I. Muraru și dna E. S. Tănăsescu examinează accesul liber la justiție ca principiu constituțional aplicabil drepturilor și libertăților fundamentale, arătând că acesta se aplică indiferent de calitatea persoanei protejate, cetățean român, cetățean străin ori apatrid, care permite apărarea oricărui drept sau a oricărei libertăți și a oricărui interes legitim, fără deosebire dacă acestea rezultă din Constituție sau din legi [131, p. 163]. Alți autori, subliniind rolul justiției de a garanta exercitarea efectivă a drepturilor și libertăților cetățenești, au apreciat că accesul liber la justiție este un principiu constituțional, dacă nu nou, în orice caz cu un conținut complex și care este în așa mod formulat încât nu admite excepții, fiind un principiu general, care domină democrația constituțională, pentru că, în fond, democrația presupune

dominația legii, iar justiția - paznicul legii. [130, p. 184-186; 20, p. 55-66; 162, p. 8-11; 148, p. 240-241]

Operele gânditorilor din toate timpurile, de la cei din antichitate până la contemporani, relevă, din această perspectivă, vocația globală a puterii. Ea exercită o autoritate extinsă asupra tuturor membrilor comunității, fie aceștia guvernanți (conducători, care domină) sau guvernați (conduși, care sunt dominați), și asupra tuturor aspectelor existenței umane, în scopul asigurării funcționalității întregului corp social. Este relevant, în acest sens, aprecierea autorilor români A. Carpinski și C. Bocancea care citându-l pe autorul francez Pierre Pactet, susțin că „Guvernele dispun, în principiu, de o autoritate care se aplică tuturor membrilor comunității, exercitându-se pe tot cuprinsul teritoriului și, ceea ce este mai important, putându-se aplica tuturor obiectelor posibile, de la economic la social, de la învățământ la sănătate, de la muncă la timp liber, de la prețuri la urbanism, de la libertățile publice la cultură, de la familie la sport” [18, p. 286-287].

DI V. Măgureanu, susține că datorită caracterului sau integrator, puterea politică are capacitatea de a fi instanța supremă în societate, deasupra căreia nu mai există o autoritate superioară, de a cuprinde în sine și a-și subordona, ca resurse și mijloace proprii, celelalte forme de putere (economică, militară, religioasă, mass-media etc.) în scopul concertării lor spre o conducere unitară, cu caracter suveran. Deși acestea din urmă pot avea o influență, uneori, deosebită asupra puterii politice, subordonarea lor față de puterea politică este o condiție esențială a realizării procesului politic de ansamblu, a dirijării societății percepute ca un tot unitar [125, p. 73].

1.3. Concluzii la capitolul 1

Analiza literaturii de specialitate atât de la noi din țară cât și de peste hotare ne permite să tragem concluzia că problematica principiilor constituționale și mecanismele democratice de accedere la putere în stat rămân în centrul intereselor științifice al celor mai marcanti savanți din domeniul dreptului constituțional.

Majoritatea lucrărilor din domeniul cercetat, însă, abordează în mod individual un principiu constituțional anume, fie se expun în privința unei mecanism democratic de accedere la putere în stat. Astfel, majoritatea autorilor tratează într-o manieră dispersată fie principiile constituționale, fie mecanismele democratice de accedere la putere în stat, fără a sintetiza rezultatele într-un studiu unic și a argumenta legătura acestor principii cu modalitățile de accedere la putere în stat.

Totodată, fenomenele juridice relative la problematica prezentată, sunt lipsite de o interpretare omogenă în doctrină, ba chiar în multe cazuri sunt alimentate de opinii contradictorii ale savanților

din domeniu, în acest sens, se reclamă un studiu aprofundat, orientat spre identificarea influenței principiilor constituționale aplicabile accesului la putere în stat asupra modalității de exercitare și accedere la putere în stat și configurarea unui tablou polivalent al realizării acestora cu armonizarea lor la exigențele și cerințele actuale ale societății.

De asemenea, un studiu amplu privind principiile constituționale aplicabile accesului la putere în stat este actual și deopotrivă important pentru ramurile dreptului public, făcând posibilă conturarea unor noi abordări în materia mecanismelor de accedere la putere într-un stat. Analiza literaturii științifice aferente tezei ne permite să concluzionăm că procesul conturării sau configurării mecanismelor de accedere la putere în stat este supus unei continue evoluții, din perspectiva reconfigurării realității sociale, sub imperiul modificărilor constituționale și legislative.

Astfel, prezenta lucrare are drept **scop** efectuarea unei cercetări științifice a esenței și conținutului principiilor constituționale în contextul accesului cetățenilor unui stat la putere în vederea asigurării legitimității și legalității acesteia.

Întru realizarea scopului fixat, ne-am propus spre cercetare științifică următoarele **obiective specifice**:

- clarificarea rolului și modalităților de realizare a principiilor constituționale aplicabile accesului la putere în stat în contextul accesului cetățenilor la putere în stat;
- identificarea și analiza reglementărilor Constituționale din diferite state privind principiile constituționale aplicabile accesului la putere în stat, evidențierea în acest sens a similitudinilor, diferențelor, restricțiilor, și lacunelor;
- reliefarea rolului alegerilor și a partidelor politice ca componente fundamentale ale regimului democratic și metode de selecție a conducătorilor politici dintr-un stat;
- formularea unor recomandări pentru perfecționarea cadrului normativ în domeniu.

2. PRINCIPIILE CONSTITUȚIONALE CA DIRECȚII FUNDAMENTALE ALE ORGANIZĂRII ȘI FUNCȚIONĂRII STATULUI

2.1. Noțiunea și trăsăturile esențiale ale principiilor constituționale

În filosofia gândirii juridice, noțiunea de *principiu* are trei sensuri distincte:

a) în sens *ontologic* – orice principiu întemeiază, „luminează” dreptul încă de la începutul existenței societății, adică dinainte de a fi descoperite și formulate de știința dreptului. În această accepție, principiile sunt analizate ca substrat universal al juridicului; fiind universale, ele se regăsesc în profunzimea fiecărui sistem de drept pozitiv;

b) în sens *epistemologic* – principiul este un enunț care, deși nu poate fi dovedit prin experiență, nici nu poate fi contrazis de aceasta, astfel că se impune ca adevărat. Pe această linie se situează concepția kantiană, potrivit căreia principiile sunt fie ale intelectului pur (axiome, anticipații, postulate), fie ale rațiunii pure (ideile);

c) în sens *metodologic* – principiile sunt idei de elaborare și organizare a normelor în cadrul sistemului dreptului. Ele îndrumă legiuitorul în sensul elaborării dreptului pozitiv, difuzându-se apoi la nivelul ramurilor dreptului; rostul lor este să fundamenteze axiologic dreptul, să-l unifice și să-i călăuzească crearea și realizarea [30].

În literatura juridică principiile dreptului au fost definite în mod diferit. De exemplu, autorii Ioan Ceterchi și Ion Craiovan au definit „principiile dreptului ca idei generale, postulate călăuzitoare sau percepte directe care stau la baza întregului sistem de drept dintr-o țară, orientând reglementările juridice și de aplicare a dreptului” [24, p. 26].

DI Costică Voicu consideră că „principiile fundamentale ale dreptului sunt acele idei generale, diriguitoare care stau la baza elaborării și aplicării dreptului” [162, p. 100].

În viziunea dlui Nicolae Popa, „principiile de drept sânt ideile conducătoare (prescripțiile fundamentale) ale conținutului tuturor normelor juridice” [139, p. 104].

Prin principii ale dreptului, dl Gheorghe Avornic înțelege ideile, tezele fundamentale care stau la baza întregului sistem de drept, determinate de relațiile sociale, fiind expresia concentrată a valorilor promovate și apărate de drept - idei diriguitoare ale conținutului tuturor normelor juridice care orientează reglementările juridice și aplicarea dreptului [11, p. 342].

Principiile de drept, deși călăuzesc în cele mai multe cazuri procesul de edificare a actelor normative, nu apar din afara dreptului, nefiind prestabilite, ele reflectând anumite interese ale societății exprimate prin voința de stat [13, p. 190-191].

În urma celor menționate, **considerăm că principiile dreptului sunt acele direcții fundamentale care determină arhitectura și modul de aplicare a dreptului.**

Principiile dreptului se caracterizează prin următoarele trăsături:

a) ele au forța și semnificația unor norme superioare, generale ce pot fi formulate în textele actelor normative, de regulă, în Constituții, sau dacă nu sânt formulate expres, sânt deduse în lumina valorilor sociale promovate;

b) la baza oricărui sistem național de drept stau principiile fundamentale proprii fiecăruia. În același timp însă anumite principii pot fi caracteristice mai multor sisteme naționale de drept;

c) principiile fundamentale ale dreptului sânt construcții care servesc drept bază dreptului, ca surse de creare și aplicare a dreptului;

d) principiile dreptului reprezintă reguli foarte generale care reflectă scopurile și valorile esențiale pe care le promovează dreptul;

e) principiile dreptului stau la baza integrării noilor norme juridice în sistemul dreptului existent;

f) principiile dreptului se pot înfățișa fie sub forma unei axiome, fie sub forma unei deducții, fie sub forma unei generalizări de fapte experimentale;

g) principiile fundamentale ale dreptului se caracterizează printr-o pronunțată afinitate logică între ele. În legătură cu aceasta Eugeniu Speranția menționa: „Dacă dreptul apare ca un total de norme sociale obligatorii, unitatea acestei totalități este datorită consecvenței tuturor normelor, față de un număr de principii fundamentale, ele însele prezentând un maximum de afinitate logică între ele”;

h) principiile dreptului reflectă funcționarea și dezvoltarea dreptului. Ele variază, se schimbă conform configurației dreptului după cadrul politic, economic, cultural, național, internațional etc. Principiile sânt valorificate odată cu evoluția fenomenului juridic, de aceea, principiile dreptului sânt principii de dezvoltare. Sânt reguli ale progresului sistemului și surse reale ale acestuia. Principiile dreptului „sânt vectorii dezvoltării sistemului juridic, în sensul că ele, progresând, impulsionează progresul sistemului juridic”;

i) principiile fundamentale ale dreptului stau la baza principiilor de ramuri. Acestea din urmă nu numai că se bazează pe cele fundamentale, ci constituie o prelungire, o concretizare a lor;

j) principiile dreptului nu sânt create nici de legiuitori, nici de filosofi și nici de practicieni. Ele sânt doar descoperite de aceștia și reflectă necesitățile societății;

k) principiile dreptului reprezintă un factor de stabilitate, adaptare și integrare în ordinea juridică, iar din punct de vedere al tehnicii juridice ele completează lacunele, corijează excesele și anomaliile în procesul de integrare și aplicare a dreptului [134, p. 237-238].

Principiile constituționale, aflate la baza organizării și funcționării sistemului politic, sunt determinate de natura relațiilor politice și social-economice. Ele reflectă și consacră în formule politico-juridice structura social-politică și economică a societății, esența democratică a sistemului politic, raporturile ce se stabilesc între diferitele sale componente, direcțiile fundamentale ale organizării statale, ale reglementării relațiilor sociale și conducerii la nivelul sistemului de organizare politică a societății [100, p. 11]. Evoluând în legătură organică cu transformările social-economice și politice din societate, reflectând pe plan normativ aceste schimbări, principiile constituționale evoluează în consens cu mutațiile înregistrate în societate [97, p. 108].

Dacă unele dispoziții constituționale sunt principii generale, atunci ar trebui ca ele să fie normative în raport cu celelalte norme constituționale. Aceasta înseamnă că nicio normă constituțională nu poate deroga de la un „principiu constituțional general”. Cu alte cuvinte, stabilind unele „principii generale”, Constituția pare să instituie o ierarhie internă a normelor constituționale însele. De altfel, acesta este sensul general al principiilor unui sistem.

Instituirea unei ierarhii a normelor constituționale este susținută formal de existența unui control al constituționalității revizuirii constituției. Unele norme de principiu sunt deci superioare normelor constituționale obișnuite, fiind norme de referință în cadrul acestui control [47, p. 11].

Într-o încercare de definire a conceptului de principiu constituțional s-ar putea spune că acestea reprezintă direcții fundamentale ale organizării și funcționării sistemului politic, potrivit cărora se formează și funcționează toate organismele politice, instituțiile cu caracter statal, se stabilesc raporturile dintre acestea, unitatea întregului sistem politic [100, p. 15-16].

În viziunea noastră „principiile constituționale” reprezintă direcțiile fundamentale consacrate în Constituție în vederea organizării și exercitării puterii în stat, potrivit cărora se formează și funcționează autoritățile publice, se stabilește statutul juridic al persoanei, se determină fundamentele juridice, politice, sociale și economice ale statului.

Pentru început este necesar să precizăm că literatura de specialitate nu este unanimă în ceea ce privește stabilirea numărului principiilor constituționale și nici în privința identificării și formulării diferitelor principii înscrise în legea fundamentală a țării, perfecționate pe parcurs prin diferite acte politice și normative. Sunt diferențieri ne semnificative în ceea ce privește formularea făcută de un autor sau altul aceluiași principiu. Esențial este, însă, că există unanimitate de păreri referitoare la

faptul că aceste principii sunt determinate de condițiile obiective de dezvoltare a societății, fiind obiective în acte politice și/sau juridice fundamentale, că nu sunt rodul unor elaborări pur teoretice, fiind cristalizate pe baza studierii experienței sociale, a cerințelor procesului dezvoltării societății într-o etapă sau alta a evoluției sale [100, p. 11].

În opinia dlui C. Ionescu, principiile constituționale sunt: *a) unicitatea, deplinătatea și suveranitatea puterii poporului; b) pluralismul politic; c) separația puterilor; d) principiul reprezentării; e) egalitatea deplină în drepturi și îndatoriri a tuturor cetățenilor fără deosebire de naționalitate; f) supremația Constituției* [100, p. 15].

La categoria principiilor constituționale dl T. Cârnaț atribuie: *a) principiul separației puterilor în stat; b) principiul universalității și egalității în drepturi; c) principiul suveranității poporului; d) principiile fundamentale privind proprietatea; e) pluralismul politic; f) unitatea poporului și dreptul la identitate; g) accesul la justiție* [22, p. 29].

După cum vedem, majoritatea autorilor utilizează termenul de separație a puterilor în stat, fapt ce nu semnifică pluralitatea și divizibilitatea puterii, care este și rămâne unică și aparține unui singur titular – poporul. Ideea „divizării puterii”, semnifică de fapt „diviziunea funcțiilor” între diferitele categorii de organe ale statului. Astfel, considerăm că o formulare mai corectă a principiul „separației puterilor în stat” ar fi „separația funcțiilor în stat” în: legislativă, executivă și judecătorească.

În acest context, considerăm că principiile constituționale care sunt aplicabile nemijlocit accesului la putere în stat sunt: *a) principiul suveranității poporului; b) principiul democrației și pluralismului politic; c) principiul reprezentării; d) principiul separației ramurilor puterii în stat; e) principiul protecției drepturilor și libertăților fundamentale ale omului; f) principiul supremației Constituției; g) principiul accesului liber la justiție.*

Fie că se găsesc sau nu consemnate expres în legea fundamentală a țării, aceste principii își extrag conținutul din Constituție. În continuare ne vom referi mai amănunțit la conținutul fiecărui principiu constituțional aplicabil accesului la putere în stat.

2.2. Principiul suveranității poporului

În decursul istoriei, noțiunea de suveranitate a evoluat în funcție de scopurile societății, de interesele și valorile ce trebuiau protejate, conținutul ei deosebindu-se de la o orânduire socială la alta și de la un stat la altul [38, p. 410-411]. Referindu-ne la originea și istoria conceptului de *suveranitate*, notăm că acesta este strâns legat de natura, originea și istoria statului [74, p. 2].

Deși statele lumii au dispus de atributul suveranității în toate etapele de dezvoltare istorică - antică, medievală, modernă și contemporană - totuși respectarea lui a depins, de regulă, de capacitatea economică și militară a țărilor de a-și proteja integritatea teritorială și independența politico-juridică.

Pentru prima dată, **noțiunea de suveranitate** (ce derivă de la adjectivele latine: *superanus* = peste toți; *suprematis* - peste toate [141, p. 44]) a fost folosită de către juristul francez Clermont Tonnerre, în contextul analizei Constituției franceze din 1791, definind-o ca fiind „libertatea colectivă a societății” [38, p. 408].

În literatura de specialitate problema suveranității adeseori e considerată de către cercetători, ca noțiune ce consemnează patru fenomene diferite:

- 1) suveranitatea internă or organizarea puterii în limitele statului;
- 2) suveranitatea hotarelor or capacitatea guvernului de a controla deplasările peste hotare;
- 3) suveranitatea internațională de stat or recunoașterea reciprocă de către state;

4) suveranitatea de la Westphalia [177], care presupune interzicerea activității actorilor externi în chestiunile interne ale țării. Acceptarea principiului neamestecului în chestiunile statului și posibilităților lui să stabilească de sine stătător normele edificiilor sale interne rămâne a fi indicele principal al suveranității.

În doctrina juridică pot fi identificate mai multe definiții ale suveranității. Astfel, primul profesor de drept constituțional român Constantin Dissescu consideră că suveranitatea este inerentă oricărui stat, că ea poate fi găsită în exercițiu pretutindeni unde există o societate politică. Ioan Muraru înțelege prin suveranitate dreptul poporului de a decide asupra propriei sorți, de a stabili linia politică a statului și alcătuirea organelor lui, precum și de a controla activitatea acestora [128, p. 161].

Dl Constantin Stere la rândul său menționa că, suveranitatea este o autoritate supremă, - fără de care, în urma disparițiunii organizației gentilice, n-am mai avea un popor sau o națiune, ci numai o masă amorfă, sau o aglomerare atomistică de indivizi, ea este principiul viu al națiunii, considerată ca unitate [150, p. 87]. Dl Constantin Stere mai susține că fără această autoritate supremă nu există stat. Dacă în principiu nu e recunoscută o autoritate supremă, care nu are putere decât în sine însăși, care să se ridice asupra tuturor și care chiar prin forță să asigure respectul dispozițiilor sale, acela nu e un stat. Această autoritate supremă este ceea ce se cheamă suveranitatea statului [151, p. 650-651].

Dl Gheorghe Iancu definește suveranitatea ca fiind trăsătura generală a puterii de stat, care îi asigură acesteia supremația prin exprimarea și realizarea voinței guvernanților, ca voință obligatorie

pentru întreaga societate în condițiile respectării drepturilor și libertăților fundamentale ale cetățenilor, și independența față de orice putere străină [94, p. 257-258].

DI Ion Deleanu este de părere că suveranitatea reprezintă acea calitate a puterii de stat în temeiul căreia această putere are vocația de a adopta orice decizie politică, juridică, militară, economică ș.a., în toate treburile interne și externe, fără nici o imixtiune din partea altei puteri [54, p. 54].

DI Nicolae Popa menționează că [138, p. 63], suveranitatea este un drept inalienabil al oricărui stat în conducerea societății și în stabilirea raporturilor cu alte țări și statul în baza acestui drept dispune de modul organizării sale interne, stabilește regimul de funcționare a puterilor publice, statutul juridic al cetățeanului, hotărăște amploarea obiectivelor economice care sunt de importanță strategică, organizează cadrul legal general al activității tuturor agenților economici.

Asupra noțiunii de suveranitate s-au expus și autorii Dumitra Popescu, Adrian Năstase, Florian Coman [142, p. 105], în viziunea cărora conținutul suveranității este configurat de două prerogative ale puterii de stat - supremația în plan intern și independența în plan internațional, dimensiuni complementare și interdependente.

Organizația Națiunilor Unite în Rezoluția nr.2656 din 1970 „Privind adoptarea declarației asupra principiilor dreptului internațional privind relațiile prietenești și cooperarea dintre state, conform Cartei Națiunilor Unite”[147], a precizat principalele elemente constitutive ale suveranității, printre care:

- toate statele sunt egale din punct de vedere juridic;
- fiecare stat se bucură de drepturile inerente deplinei suveranități;
- fiecare stat are obligația de a respecta personalitatea altor state;
- integritatea teritorială și independența politică ale statului sunt inviolabile;
- fiecare stat are dreptul de a alege și dezvolta în mod liber sistemul său politic, social, economic și cultural;
- fiecare stat este obligat să se achite în întregime și cu bună-credință față de obligațiile sale internaționale și să trăiască în pace cu celelalte state.

Din cele relatate putem concluziona că **suveranitatea de stat este dreptul fundamental și inalienabil al statului de a conduce societatea, de a stabili raporturi cu alte țări și de a-și soluționa problemele interne și externe în mod liber și conform voinței sale, fără nici o imixtiune din exterior, respectând suveranitatea altor state, precum și normele dreptului internațional.**

Suveranitatea de stat servește drept fundament pentru principalele drepturi și obligații ale statelor în cadrul relațiilor internaționale. Principalul drept, ce reiese din suveranitatea de stat, este dreptul statului la recunoașterea de jure a egalității sale în raport cu alte state. Altfel vorbind, statele sunt egale din punct de vedere juridic, deoarece sunt suverane și nu viceversa. În cadrul dreptului internațional, toate statele se bucură de aceleași drepturi și au aceleași obligații. Totuși aceasta nu prevede o egalitate totală a tuturor drepturilor și obligațiilor. În baza acordurilor internaționale, statele dobândesc diferite drepturi și își asumă diferite obligații. Egalitatea suverană prevede egalitatea statelor în anumite drepturi și obligații, și anume în acele drepturi și obligații pe care statele și le asumă în baza exercitării capacității lor de subiect de drept internațional [171, p. 147].

În legătură cu fundamentarea și legitimitatea suveranității de-a lungul secolelor s-au confruntat două teorii principale: *suveranitatea populară* și *suveranitatea națională*.

Potrivit acestei concepției *suveranității populare*, aceasta este indivizibilă, inalienabilă și prescriptibilă [164, p. 58], iar reprezentanții poporului dețin un mandat imperativ, fapt ce generează **următoarele consecințe:**

- *mandatarul (de regulă, parlamentar) nu exprimă propria voință, ci voința celor care l-au mandatat (corpul electoral dintr-o circumscripție);*

- *conduita lui în adunarea deputaților nu poate fi alta decât aceea care i-a fost prescrisă expres de către mandatanți;*

- *deputatul trebuie să raporteze periodic alegătorilor săi asupra modului în care își exercită mandatul;*

- *poporul, ca în genere orice mandant, îi poate retrage alesului oricând mandatul pe motiv că mandatarul nu a respectat prescripțiile date sau pentru că le-a depășit;*

- *titularul suveranității, poporul, poate, pe calea unui referendum, să modifice sau să anuleze orice decizie a adunării reprezentative dacă aceasta nu corespunde voinței sale* [58, p. 107].

S-ar părea la prima vedere că aceste consecințe nu pot influența negativ procesul de exercitare a suveranității. O analiză mai profundă însă, evidențiază cel puțin două neajunsuri considerabile:

- 1) *imposibilitatea deputatului de a reprezenta interesele generale, el fiind constrâns să acționeze în limitele intereselor unei anumite circumscripții electorale;*

- 2) *îngrădirea libertății de acțiune a deputatului, el fiind cu totul subordonat voinței alegătorilor săi* [140, p. 13].

Viciul de fond, original, al acestei construcții juridice ingenioase rămâne în faptul că prin referire la o instituție esențialmente de drept civil (contractul de mandat) se încearcă a se explica

raporturi de o cu totul altă natură, raporturi de drept constituțional, cum sunt și cele dintre alegători și deputați, raporturi care iau naștere în procesul exercitării puterii, dar nu în domeniul privat, al relațiilor juridice individuale [96, p. 381].

Suveranitatea națională este caracterizată ca indivizibilă, imprescriptibilă și inalienabilă, fapt ce generează următoarele **consecințe practice**:

- *reprezentanța națională în întregul ei devine mandanta națiunii, întrucât suveranitatea este una, indivizibilă și inalienabilă;*

- *deciziile reprezentanței nu trebuie ratificate de națiune;*

- *deputații, ca reprezentanți ai întregii națiuni, nu pot fi revocați de alegătorii lor, nici nu au obligația de a da socoteală în fața acestora;*

- *deputatul nu are nevoie de instrucțiuni din partea corpului electoral, el procedând după intima lui convingere;*

- *demisia în alb a deputatului e nulă, chiar dacă ea a fost dată ca garanție a bunei sale credințe în exercitarea mandatului* [58, p. 108-109].

Ca și suveranitatea populară, suveranitatea națională are unele implicații negative dintre care:

- *excluderea oricărei subordonări juridice organizate a deputaților față de alegători;*

- *posibilitatea deputatului de a aluneca spre arbitrar și voluntarism;*

- *transformarea corpului electoral doar într-un instrument de desemnare a deputatului, și nu unul de voință;*

- *transformarea adunării reprezentative în depozitară exclusivă a suveranității naționale, având omnipotența de a decide în numele națiunii, se transformă într-un interpret infailibil al voinței generale;*

- *înlocuirea voinței generale cu voința partidului sau a formațiunii cărei deputatul îi aparține și față de care, în principiu, el se conformează* [58, p. 109].

În **doctrina de specialitate** s-a arătat că, practic suveranitatea poporului și cea a națiunii sunt **deseori utilizate ca sinonime**. Diferența, totuși, constă în faptul că **poporul** ca o categorie reală și concretă, numită în mod extins populație în orice perioadă, în timp ce **națiunea** este oarecum o noțiune filozofică, mai abstractă care nu coincide cu populația în sensul ei curent. Dacă națiunea este suverană și abstractă ea nu poate acționa în nume propriu. Ca urmare, ea poate fi exercitată doar prin structurile reprezentative ale națiunii, în condițiile prevăzute de constituții. O asemenea structură este poporul, iar modul de reprezentare este prevăzut de constituții [96, p. 381].

Astfel, observăm că în multe cazuri s-a ajuns la o îmbinare armonioasă a ambelor concepte de suveranitate, punându-se semnul egalității între popor și națiune ca titular unic al suveranității.

Potrivit autoarei Genoveva Vrabie, în perioada constituționalismului modern deosebirile dintre aceste două teorii s-au estompat în condițiile în care peste tot s-a introdus votul universal, formele democrației directe sau semidirecte putând fi întâlnite alături de democrația reprezentativă [167].

Astfel, având în vedere că suveranitatea poporului și cea națională nu întotdeauna reprezintă unul și același lucru, menționăm că în prezent aceste sintagme nu pot fi concepute decât în unitate.

După Constantin Stere, în diferitele ei manifestări și în conținutul ei real suveranitatea statului se prezintă în trei ipostaze: 1) ca dreptul statului de a hotărî liber, în afară de orice intervenție străină, asupra organizației sale interioare – *puterea constituantă a statului*; 2) ca puterea statului de a stabili norme de drept, obligatorii pentru toți membrii statului – *puterea legiuitoare*, manifestarea regulată și normală a suveranității; 3) ca *izvor al tuturor puterilor publice*, care sunt considerate ca emanațiunile suveranității, stabilite și determinate prin lege [150, p. 88-89]. Cea de-a treia ipostază se regăsește în viziunile contemporane, conform cărora în democrație suveranitatea, exercitată asupra cetățenilor, nu provine din afară, ci din interior, ea fiind, de regulă, un produs al voinței celor care se supun statului [10, p. 11].

Suveranitatea reprezintă autoritatea supremă cu care este înzestrat statul de către popor prin formele democratice constituționale și în calitate de putere supremă a statului, implică competența exclusivă a acestuia asupra teritoriului național și independența sa față de orice altă putere pe plan extern. Astfel, rezultă că suveranitatea se manifestă: **pe plan intern** - în *supremația puterii* de stat asupra teritoriului și asupra unei populații, concretizată în elaborarea unor norme cu caracter general și în supravegherea aplicării acestora în viața cotidiană; **pe plan extern** - în *independența* statului în raporturile sale cu alte state sau cu orice alte puteri exterioare, conferind statului deplina libertate de manifestare în relațiile internaționale, având dreptul de a stabili legături diplomatice cu alte state, de a încheia diverse contracte și convenții cu alți subiecți ai dreptului internațional, de a participa la activitatea multiplelor organisme și foruri internaționale și regionale [38, p. 412].

În viziunea dlui Иванов Владимир, „supremația constă în dreptul de a stabili în societate o ordine unică, competențele organelor de stat și obștești, a înzestra cu drepturi și obligații persoanele publice și cetățenii” [173, p. 123].

Din această perspectivă, *supremația puterii*, ca particularitate a suveranității, semnifică integritatea teritoriului și inviolabilitatea frontierelor statului, precum și faptul că puterea de stat, instituită constituțional, este superioară - și dominantă - față de orice alte puteri (autorități) sociale

constituite în interiorul aceluia stat, fiind unica autoritate cu drept de acțiune asupra teritoriului și populației statului, de a stabili sistemul și ordinea de drept în interiorul frontierelor, precum și direcțiile, modalitățile de realizare a politicii interne și externe potrivit intereselor și aspirațiilor poporului [38, p. 413], de a stabili și rezolva toate problemele vieții politice și social-economice prin rânduiri, obligatorii pentru întreaga populație, de a reglementa statutul juridic al cetățenilor săi, precum și al altor persoane ce se află pe teritoriul statului, precum și dreptul de a dispune de toate resursele materiale de pe acel teritoriu.

Independența, ca element al suveranității, presupune că statul duce o politică externă pe care și-o stabilește fără să depindă de un alt stat sau altă putere internațională [143, p. 4]. Într-o altă accepțiune, independența puterii desemnează dreptul deplin, exclusiv și nelimitat, decât prin forța normelor și principiilor internaționale, al fiecărui stat de a decide în problemele interne și externe după libera sa apreciere și potrivit cu interesele proprii, fără imixtiunea sau constrângerea exercitată de o altă putere statală sau suprastatală [58, p. 40-41].

În doctrina constituțională modernă se consideră că **conținutul suveranității pe plan intern** se caracterizează prin anumite trăsături generale, dintre care:

➤ Caracterul original și plinar - se manifestă prin faptul că suveranitatea este exercitată și emană direct de la popor și nu poate fi atribuită altor puteri din afara țării. Prerogativele suveranității sânt plinare, deoarece cuprind toate domeniile de activitate a societății organizate în stat: politic, economic, cultural, social, intern, extern etc;

➤ Caracterul unic al suveranității - constă în inexistența unei alte puteri de aceeași natură, care să o concureze. Dacă suveranitatea poporului este unică, rezultă că și suveranitatea statului este esențialmente unică, ceea ce nu exclude divizarea și exercitarea separată a funcțiilor statului;

➤ Caracterul indivizibilității - relevă că suveranitatea, fiind unitară, nu poate fi divizată în cote-părți aparținând unor titulari diferiți;

➤ Caracterul inalienabil - pune în evidență că națiunea nu își poate abandona, ceda, împrumuta sau înstrăina definitiv și irevocabil suveranitatea, fie unui stat sau grup de persoane, fie unor organizații internaționale;

➤ Caracterul imprescriptibil - reține că suveranitatea există atâta timp, cât există titularul ei poporul sau națiunea respectivă;

➤ Caracterul deplinătății - exprimă faptul că suveranitatea nu poate fi îngrădită, limitată arbitrar de o putere internă sau externă. Teritoriul unui stat poate fi supus doar unei singure suveranități depline [143, p. 5-6].

În **plan extern**, suveranitatea națională se exercită liber, fără restricții și se întinde ca dimensiune până acolo, unde începe suveranitatea altui stat. Fiind unicul subiect de drept internațional dotat cu suveranitate, statul posedă capacitatea deplină de a promova în exterior interesele poporului său, acționând în conformitate cu normele și principiile internaționale [143, p. 5-6].

Reieșind din cele expuse, menționăm că Constituția Republicii Moldova în art.1 stipulează că Republica Moldova este un stat suveran și independent, ceea ce denotă că țara noastră dispune de suveranitate (ca supremație și independență) în plan intern, în timp ce pe plan extern dispune doar de independență, în virtutea principiului egalității suverane a statelor [38, p. 416].

Transpunerea la nivel constituțional a principiului suveranității a pus problema opțiunii pentru una dintre cele două teorii democratice asupra suveranității. Teoria care s-a impus a fost cea a suveranității naționale, chiar dacă unele constituții au folosit termenul de suveranitate a poporului.

În marea majoritate a statelor lumii constituțiile declară poporul drept deținător al suveranității, această regulă fiind ridicată la rang de principiu constituțional ce determină forma de stat. Acest principiu, care formează temelia dreptului constituțional contemporan, este fundamentat teoretic din cele mai vechi timpuri [68, p. 80-88].

Din punct de vedere normativ acesta este formulat în istorica Declarație franceză a drepturilor omului și cetățeanului din 26 august 1789 [223], care proclama: „Principiul oricărei suveranități reșade esențialmente în națiune. Nici un corp, nici un individ nu poate exercita vreo autoritate care nu emană expres de la această sursă”. Organul de manifestare a suveranității naționale este voința generală a corpului social care alcătuiește condiția juridică de existență a statului și denumirea de popor [69, p. 198].

Constituția Franței din 4 septembrie 1791 prevedea că „*suveranitatea este unică, indivizibilă, inalienabilă și imprescriptibilă. Ea aparține națiunii. Nici un segment din popor, nici un individ nu își pot atribui exercitarea ei*”. În aplicarea principiului suveranității populare, fundamentat și susținut cu ardoare de J.J. Rousseau, Constituția din 1793 a prevăzut în art.7 că „*poporul suveran este universalitatea cetățenilor francezi*”. Un text cu un conținut similar cuprinde și art.17 din Declarația drepturilor și îndatoririlor omului și cetățeanului, care figurează ca Preambul la Constituția din 1795. În ceea ce privește exercitarea propriu-zisă a suveranității de către națiune, s-a admis principiul reprezentării acesteia prin cei aleși de către alegători. Actuala Constituție a Franței, deși stipulează principiul reprezentării, a făcut un compromis în favoarea teoriei suveranității populare, susținută de Constituția din 1946. Astfel, art.3 din Constituția din 1958 prevede că

„suveranitatea națională aparține poporului care o exercită prin reprezentanții săi și prin referendum”, iar alineatul final al art.2 stipulează că principiul republicii este „guvernarea poporului de către popor și pentru popor”[103, p. 20].

Constituția Statelor Unite ale Americii, adoptată în 1787, nu conține un text expres referitor la suveranitatea poporului. Principiul suveranității decurge însă din Preambulul Constituției: „*Noi, Poporul Statelor Unite, în vederea unei Uniuni mai strânse, așezării dreptății, asigurării liniștii interne, înzestrării pentru apărarea comună, promovării prosperității generale și asigurării binecuvântărilor libertății pentru noi înșine și pentru prosperitatea noastră, decretăm și promulgăm Constituția de față pentru Statele Unite ale Americii*”[14, p. 20].

În Europa, datorită influenței exercitate de Revoluția franceză de la 1789, principiul suveranității naționale s-a extins cu rapiditate și a fost înscris în memorii, programe și reforme constituționale și, evident, în constituții. Majoritatea constituțiilor statelor membre ale Uniunii Europene, dar și a altor state determină poporul ca deținător al suveranității, voința lui manifestată în timpul alegerilor și referendumului, fiind fundamentul puterii statale, care se exercită de către și pentru popor [155, p. 234]. Asemenea prevederi constituționale relevante sunt incluse în majoritatea constituțiilor statelor dezvoltate, ca: Constituția Austriei adoptată la 01 octombrie 1920, art.1 [178]; Constituția Belgiei adoptată la 07 februarie 1831, art.33 [179]; Constituția Bulgariei adoptată la 12 iulie 1991, art.1 alin.(2) [180]; Constituția Cehiei adoptată la 16 decembrie 1992, art.2 alin.(1) [181]; Constituția Croației adoptată la 22 decembrie 1990, în preambul [182]; Constituția Greciei adoptată la 11 iunie 1975, art.1 alin.(3) [183]; Constituția Estoniei adoptată la 28 iunie 1992, art.1 alin.(1) [184]; Constituția Finlandei adoptată la 11 iunie 1999, art.2 [185]; Constituția Germaniei adoptată la 8 mai 1949, art.20 alin.(2) [186]; Constituția Irlandei adoptată la 29 decembrie 1937, art.6 alin.(1) [187]; Constituția Italiei adoptată la 22 decembrie 1947, art.1 [188]; Constituția Letoniei adoptată la 15 februarie 1922, art.2 [189]; Constituția Lituaniei adoptată la 25 octombrie 1992, art.2 [190]; Constituția Poloniei adoptată la 2 aprilie 1997, art.4 [193]; Constituția Portugaliei adoptată la 2 aprilie 1976, art.2 [194]; Constituția Slovaciei adoptată la 1 septembrie 1992, art.2 alin.(1) [195]; Constituția Sloveniei adoptată la 23 decembrie 1991, art.3 [196]; Constituția Spaniei adoptată la 7 decembrie 1978, art.1 alin.(2) [197]; Constituția Suediei adoptată în 1974, art.1 [198]; Constituția Ungariei adoptată la 18 aprilie 2011, art.B alin.(3)-(4) [199]; Constituția Albaniei adoptată la 28 noiembrie 1998, art.2 alin.(1)-(2) [200]; Constituția Argentinei adoptată la 1 mai 1853, art.37 [201]; Constituția Azerbaidjanului adoptată la 12 noiembrie 1995, art.1 alin.(I) [203]; Constituția Chinei adoptată la 4 decembrie 1982, art.2 [205]; Constituția Republicii Costa Rica

adoptată la 7 noiembrie 1949, art.2 [207]; Constituția Egiptului adoptată la 18 ianuarie 2014, art.1 [208]; Constituția Japoniei adoptată la 3 mai 1946, în preambul [209]; Constituția Republicii Coreea adoptată la 17 iulie 1948, art.1 alin.(2) [210]; Constituția Muntenegrului adoptată la 19 octombrie 2007, art.2 [214]; Constituția Regatului Maroc adoptată la 1 iulie 2011, art.2 [215]; Constituția Federației Ruse adoptată la 12 decembrie 1993, art.3 alin.(1) [169]; Constituția Tunisiei adoptată la 26 ianuarie 2014, art.3 [220]; Constituția României, adoptată prin referendum la 8 decembrie 1991, art.2 alin.(1) [34].

La fel și Republica Moldova în Constituția adoptată la 29 iulie 1994, în art.2 alin.(1) prevede că „...*suveranitatea națională aparține poporului Republicii Moldova, care o exercită în mod direct și prin organele sale reprezentative, în formele stabilite de Constituție*” [32].

Se impune astfel concluzia că *puterea politică (suveranitatea națională) aparține poporului, concluzie indubitabilă, deoarece, în caz contrar, ar însemna că există împărțirea poporului și că există mai multe suveranități și deținători ai acesteia în aceeași țară, situație ce poate fi privită doar ca o dezordine social-politică sau ca o absurditate. Cele menționate se referă doar la suveranitatea națională, care poate fi identificată cu puterea de stat, și la deținătorul (titularul) unic al acesteia - poporul* [33, p. 25].

Susținem cele menționate de dl B. Negru referitor la faptul că sensul atribuit în Constituția Republicii Moldova noțiunii de popor se referă doar la o colectivitate de indivizi care au calitatea de cetățeni și prin aceasta au aptitudinea de a participa la exprimarea voinței naționale [33, p. 24].

În susținerea acestei viziuni facem referință la art. 10 din Constituția Republicii Moldova „Unitatea poporului și dreptul la identitate” care în alin. (1) proclamă: „**Statul are ca fundament unitatea poporului Republicii Moldova. Republica Moldova este patria comună și indivizibilă a tuturor cetățenilor săi**”. În acest context sunt relevante și prevederile art. 38, alin. (1) din Constituția Republicii Moldova - **Voința poporului constituie baza puterii de stat.**

Referitor la corectitudinea utilizării termenului de suveranitate națională în Constituția Republicii Moldova, este necesar de menționat următoarele. În practica internațională, în multe cazuri, s-a ajuns la o îmbinare armonioasă a ambelor concepte de suveranitate, punându-se semnul egalității între popor și națiune ca titular unic al suveranității. Ioan Muraru susține că toate teoriile și practicile internaționale privind crearea și organizarea statului, indiferent dacă s-au fundamentat pe contractul social, pe lupta dintre grupuri sau clase sociale, recunosc o singură entitate: poporul, națiunea în calitate de titular absolut al puterii (suveranității). Toate celelalte instituții, autorități sau puteri publice primesc exercițiul puterii numai prin delegațiune [128, p. 25]. Victor Popa, însă, în

lucrarea sa Drept public, în ceea ce privește varianta de suveranitate națională inserată în Constituția Republicii Moldova, susține că nu este corectă, deoarece nu există națiune moldovenească și nici nu poate lua naștere în cadrul unei regiuni românești care poartă denumirea de Basarabia [141, p. 49].

În acest sens, *considerăm că art. 2 din Constituția Republicii Moldova poate fi revizuit în următoarea formulă: „Suveranitatea aparține poporului Republicii Moldova, care o exercită în mod direct și prin organele sale reprezentative”.*

Limitele exercitării suveranității statale pe plan internațional. Un alt aspect important al suveranității ține de limitele acesteia, ceea ce presupune că suveranitatea nu este absolută, incontrollabilă și discreționară [141, p. 51]. Pe plan intern, suveranitatea este limitată prin constituție, care fixează cu strictețe atribuțiile organelor puterii de stat care o exercită, iar pe plan extern, puterea suverană a unui stat este limitată prin puterea analogică a altor state, deoarece toate sânt în mod egal suverane.

Pe plan extern, suveranitatea nu este - și nu poate fi - absolută, căci vremea statelor autarhice - în sens larg vorbind - a trecut de mult. Statul național este un element în „sistemul internațional” și, ca atare, el trebuie să accepte toate servituțiile ce revin, în mod necesar, „părții” într-un „întreg”. Așadar, nu există decât soluția, benefică de altfel, a „independenței în interdependență”, a „suveranității naționale în sistemul de suveranități”. Simplismul constatării nu reduce valoarea adevărului [58, p. 376].

Prin „limitarea suveranității” nu se înțelege în niciun caz limitarea puterii poporului. Limitarea nu apare cu privire la popor, ci la competențele de exercitare a suveranității poporului, competențe tradițional oferite statului. Cu atât mai mult această situație este proprie suveranității în plan internațional, caz în care competențele în discuție pot fi exercitate de stat, dar pot fi delegate de către acesta structurilor internaționale sau exercitate în comun la cele două niveluri: statul și instituțiile internaționale [143, p. 9].

Este important de notat în acest context că delegarea unor competențe de suveranitate organizațiilor sau instituțiilor internaționale nu antrenează renunțarea la suveranitate, care rămâne a fi indivizibilă și inalienabilă, ci reprezintă doar o convenție prin care deținătorul său de drept, poporul, o delegă altei autorități. Din contra, prin colaborarea internațională statele își consolidează suveranitatea [38, p. 418].

În viziunea autorilor Vitalie Gamurari și Nicolae Osmochescu suveranitatea de stat este într-o oarecare măsură limitată de dreptul internațional contemporan, dar aceasta nu este altceva decât o dovadă a faptului că sântem în fața procesului de recunoaștere a supremației dreptului internațional

în societatea internațională, la fel cum în societățile democratice există supremația dreptului [67, p. 235].

Astfel, renunțând la suveranitatea absolută în raport cu unele acțiuni în afacerile interne, statele dobândesc totodată dreptul de a influența aceleași probleme la scară mondială. Iată de ce tratatele internaționale, orientate spre reglementarea relațiilor ce se formează în interiorul unui stat trebuie privite nu ca măsuri de limitare a suveranității lui, ci în calitate de mijloc de coordonare a acordurilor de voință a diferitor state ce reies din suveranitate. Sistemul normelor dreptului internațional, nu este altceva decât un fundament de comportament al statelor, creat de ele însele, de aceea nu sânt motive de a vorbi despre limitarea, distrugerea sau absolvirea suveranității de stat de către dreptul internațional [67, p. 236-237].

Eforturile statelor care au contribuit la crearea Uniunii Europene au avut ca bază adaptarea suveranității la imperativele interdependențelor internaționale și celor decurgând din dezvoltarea organizațiilor europene constituite de aceste state, și nu un demers juridic de limitare a suveranității [72, p. 96].

În cadrul UE principiul subsidiarității joacă un rol cheie în acest sens. Principiul subsidiarității a fost consacrat ca principiu general de drept comunitar prin dispozițiile art.3.B. din Tratatul de la Maastricht, adoptat la 07 februarie 1992 și intrat în vigoare la 01 noiembrie 1993. Tratatul de la Maastricht prevede pentru prima dată, explicit, primatul dreptului comunitar față de cel național, acesta stabilește că *Constituția și dreptul adoptat de către instituțiile Uniunii în exercitarea competențelor ce i-au fost conferite acesteia au prioritate față de dreptul statelor membre*. Principiul subsidiarității este un principiu al democrațiilor deliberative și el își propune două obiective aparent opuse: asigurarea posibilității pentru Comunitate de a acționa, atunci când măsurile luate izolat de statele membre nu sunt de natură să conducă la soluții satisfăcătoare; preservarea competențelor statelor membre în domeniile în care n-ar fi posibilă sau oportună acțiunea comunitară [58, p. 43-44].

În general, problema suveranității depinde în mare parte de modul de adoptare a deciziilor la nivelul Uniunii Europene. În acest sens, este relevant faptul că organismele și instituțiile europene sânt dominate de interesele țărilor europene mari, care dețin majoritatea locurilor în Parlamentul European și au câte două voturi în cadrul Consiliului UE. Respectiv, adoptarea deciziilor prin votarea majoritară (procedură acceptată prin semnarea Tratatului de la Paris, iar apoi și a celui de la Roma) reduce considerabil capacitatea guvernelor naționale de a-și proteja interesele. De aceea, compromisul de la Luxemburg din 1965 este deosebit de important pentru țările mici, deoarece

recunoaște dreptul fiecărui stat de a se opune oricărei decizii care amenință interesele fundamentale a acestuia. Astfel, fiind luate în considerație aceste particularități, la nivelul UE, deciziile sunt adoptate atât prin votul majorității simple, cât și al majorității calificate și al unanimității în dependență de gradul de importanță a acestora (votul uninominal fiind necesar, în special, pentru deciziile cu caracter constituțional) [38, p. 419-420].

Toate aceste particularități confirmă ideea că delegarea treptată a împuternicirilor naționale spre organismele comunitare afectează în mod inevitabil suveranitatea națională a statelor.

Acest moment este interpretat ca fiind o trecere de la modalitatea clasică de înțelegere a suveranității, ca nucleu al sistemului constituțional național, în care puterea este exercitată prin instituții politice care reprezintă poporul, la perspectiva modernă de înțelegere, în care suveranitatea continuă să aparțină poporului, să fie exercitată prin instituțiile statului, dar să poată fi și transferată parțial către anumite instituții comunitare. Transferul unor prerogative către instituțiile comunitare, făcut cu destulă precauție, nu înseamnă însă înstrăinarea puterii legitime, ci un alt mod de asumare a suveranității, în comun cu celelalte state membre [38, p. 420].

O bună parte dintre statele europene au prevăzut expres în constituțiile lor posibilitatea transferării unor atribute ale suveranității către instituțiile europene (de exemplu: Franța, Italia, Spania, Germania). În Constituția României s-a preferat chiar includerea unui capitol special (Capitolul VI, Titlul VI - Integrarea Euroatlantică) în care se recunoaște că „Aderarea României la tratatele constitutive ale Uniunii Europene, în scopul transferării unor atribuții către instituțiile comunitare, precum și al exercitării în comun cu celelalte state membre a competențelor prevăzute în aceste tratate, se face prin lege adoptată în ședința comună a Camerei Deputaților și Senatului” [34].

Prin urmare, fiind reglementată la nivel constituțional, conținutul aderării României la Uniunea Europeană (2007) presupune transferul unor atribute (de exemplu, Curții de Justiție a Uniunii Europene, Parlamentului European etc.), cât și exercitarea unor competențe în comun cu statele componente. În acest sens, se consideră că aceasta nu afectează suveranitatea țării, ci, dimpotrivă, asigură realizarea ei la un nivel superior, european, în folosul tuturor și al fiecăruia în parte [38, p. 421].

Interesantă este opinia reputatului profesor Duculescu Victor, care, referindu-se la textul art.148 din Constituția României care stabilește Integrarea în UE, arată că acest text nu vorbește despre un „transfer de suveranitate”, suveranitatea națională aparținând poporului și exercitându-se

prin organul său reprezentativ suprem - Parlamentul, ci numai de „exercitarea în comun” a unor competențe, ceea ce concordă cu practica majorității statelor-membre ale UE [63, p. 60].

Astfel, textul nominalizat este apreciat ca având o importanță majoră, deoarece dă substanță, noi sensuri și semnificații Legii fundamentale române revizuite, dar mai ales conceptului de suveranitate națională și exercitării acesteia de reprezentanța națională.

În Constituția Republicii Moldova problema transferului de suveranitate nu este abordată. Cu toate acestea unele limite ale suveranității sânt stabilite în art.8, în care se recunoaște obligația statului de a respecta Carta Organizației Națiunilor Unite și tratatele la care este parte, intrarea în vigoare a unui tratat internațional ce conține dispoziții contrare Constituției urmând să fie precedată de o revizuire a acesteia [38, p. 422].

Este important să evidențiem și Hotărârea Curții Constituționale a Republicii Moldova nr. 24 din 09.10.2014, pentru controlul constituționalității Acordului de Asociere între Republica Moldova, pe de o parte, și Uniunea Europeană și Comunitatea Europeană a Energiei Atomice și statele membre ale acestora, pe de altă parte, și a Legii nr.112 din 2 iulie 2014 pentru ratificarea Acordului de Asociere [90]. În acest sens, Curtea Constituțională a relevat că pe plan internațional nu poate exista o suveranitate absolută, întrucât statul național este un element în sistemul internațional. Suveranitatea constituțională a Republicii Moldova nu denotă funcționarea în vid a statului, ci se manifestă pe plan extern prin stabilirea unor raporturi de colaborare cu alte state și entități internaționale. În principal, aceste raporturi se stabilesc în baza unor tratate internaționale. Curtea a reținut că înțelegerea suveranității ca o putere absolută și nerestricționată ar echivala cu izolarea unui stat pe plan internațional. Delegarea anumitor competențe unor organizații internaționale, guvernate prin forța legilor, nu condiționează pierderea elementelor tradiționale constitutive ale statului. Transferul unor competențe ale statului, transfer care decurge din libera voință a statului suveran și care permite exercitarea competențelor în continuare cu participarea statului suveran, într-o manieră convenită dinainte și susceptibilă de control, nu este o slăbire conceptuală a suveranității statului, dar poate, a contrario, să conducă la consolidarea sa în cadrul acțiunilor comune integrate. **Curtea a reținut că dreptul statului de a-și asuma angajamente internaționale este un element al suveranității statului** și a subliniat că **delegarea anumitor competențe instituțiilor internaționale prin încheierea unor tratate nu antrenează renunțarea la suveranitate**. Aceste tratate reprezintă convenții, prin care deținătorul de suveranitate delegă anumite competențe spre o altă autoritate. În relațiile internaționale ale statelor și ale organizațiilor internaționale, acestea din urmă sunt instituțiile, în cadrul cărora **statele își unesc suveranitățile și**

resursele pentru a soluționa probleme comune și pentru a găsi soluții comune reciproc acceptabile, acționând astfel în favoarea intereselor lor naționale, iar respectarea obligațiilor internaționale asumate prin propria voință este o tradiție juridică și un principiu constituțional, ca parte inseparabilă a unui stat de drept [90].

2.3. Principiul democrației și pluralismului politic

Pe parcursul istoriei, forța ideilor democratice a generat unele dintre cele mai profunde și mai impresionante expresii ale voinței și inteligenței umane. Cuvântul „democrație” își are originea etimologică în limba greacă. Format din două rădăcini, „demos” (poporul) și „cratos” (puterea), acest cuvânt semnifică literalmente „puterea poporului” ori „poporul la putere”, „guvernarea poporului de către el însuși” [68, p. 120-121].

O definiție unitară a democrației este complicat de a fi oferită, unele au fost criticate, uneori nemeritat de aspru, dar așa cum spunea fostul prim-ministru al Marii Britanii **Winston Churchill** democrația nu este cea mai bună, însă nu există o altă categorie care să o înlocuiască [96, p. 408]. Democrația este o formă de perfecțiune morală. Ea dimensionează atât organizarea și funcționarea puterii, pentru a o umaniza, cât modul de viață al cetățenilor, pentru a-l modera. Cea mai succintă, dar și cea mai densă definiție constituțională a democrației o întâlnim în Constituția Republicii Franceze care, în art.2, proclamă: „guvernarea poporului, prin popor și pentru popor”[222].

Dicționarele ne oferă o definiție clară a democrației: „guvernare de către popor; puterea supremă revenind poporului și fiind exercitată direct de el sau de reprezentanți aleși conform unui sistem electoral liber; formă de organizare politică și de guvernare a unei societăți (sau colectivități mai restrânse) bazată pe principiul dreptului fiecărui cetățean (membru) de a participa la actele de decizie și conducere”[227].

În prezent, practic unanim este recunoscut faptul că statul de drept și societatea civilă sânt de neconceput în afara democrației, aceasta fiind o condiție inherentă formării, consolidării și manifestării practice a acestora [43, p. 41-42].

Când afirmăm că o anumită colectivitate este guvernată în mod democratic, avem în vedere de obicei în ce măsură colectivitatea în cauză are influență asupra deciziilor care o privesc. Guvernare democratică înseamnă guvernământul într-un stat ai cărui cetățeni pot exercita o influență asupra deciziilor legate de guvernare. Dar cum poate să se manifeste în mod practic o asemenea influență în statele moderne (când spre exemplu, populația Indiei constituie circa 1,3 miliarde de oameni, a SUA - peste 320 de milioane)? Dificultatea de a exercita o asemenea influență constă și în faptul că sânt

rare cazurile de unanimitate - oamenii sânt diferiți, au nevoi, interese, opinii și concepții diferite [43, p. 42].

Pornind de la aceasta, în literatura de specialitate se propun următoarele mecanisme democratice:

1. **Votul** - fiecare cetățean are dreptul la un vot, dar în final decide majoritatea. Votarea, ca modalitate de a soluționa problemele apărute în societate, apelează la principiul egalității, și anume la egalitatea dreptului de vot. Fiecare cetățean nu are decât un vot și toate voturile sânt egale între ele. Aceasta nu este unica soluție posibilă și probabil nu este una ideală. Votul este modalitatea realizării dreptului de a alege și a fi ales. Dacă însă exprimarea votului este precedată de informare și discuții, dobândirea informațiilor și libertatea discuțiilor fiind nelimitate, neconstituind obiectul interdicțiilor cuiva, putem constata că una dintre condițiile de funcționare a democrației este satisfăcută [43, p. 42].

2. **Descentralizarea** - luarea de decizii în cadrul unor colectivități mai mici și coordonarea acestor decizii pe calea înțelegerilor între colectivitățile respective [43, p. 42].

3. **Instituțiile reprezentative** - cetățenii decid să desemneze reprezentanți, care vor lua o parte din decizii în numele lor. Într-o democrație veritabilă, se păstrează influența colectivității asupra activității pe care o desfășoară în numele ei reprezentanții desemnați [23, p. 11-12].

Sistemele constituționale occidentale sânt indisolubil legate de democrație și bazate, pe următoarele valori primordiale [36, p. 4-5]:

a) soluționarea pe cale pașnică a disputelor de ordin politic, economic, ideologic etc., dintre forțele politice și sociale, dintre stat și cetățeni, realizarea pe această cale a consensului și echilibrului social;

b) asigurarea nonviolentă, într-o societate aflată într-o continuă și dinamică transformare, a unor schimbări de natură social-politică, economică, impuse de progresul general al societății respective. Este esențial ca aceste schimbări să fie în beneficiul întregii colectivități;

c) succesiunea guvernanților la conducerea societății în funcție de voința majorității electoratului, exprimată prin alegeri libere și periodice, la care au posibilitatea de a propune candidați, în condiții de egalitate, toate partidele politice;

d) evitarea pe cât posibil a presiunii sociale și reglementarea prin lege în mod strict a condițiilor în care forța represivă a statului poate fi folosită de organisme competente; armata și poliția să se afle în slujba națiunii, și nu a guvernanților de moment;

e) dreptul cetățenilor de a controla activitatea parlamentului și a executivului și de a cere, prin mecanisme constituționale, schimbarea guvernanților sau de a impune prin forță înlăturarea acestora, dacă s-ar face vinovați de conducere tiranică;

f) diversitatea politică, economică, culturală, etnică, ideologică și religioasă;

g) supremația legii ca instrument de exprimare a intereselor fundamentale ale colectivității și a binelui comun al societății.

Adesea, acestor valori li se adaugă capacitatea sistemului politic de a integra și promova progresul științific, în beneficiul optimizării actului de decizie democratică [36, p. 5]. Democrația evidențiază și standardul spiritual și material al unui popor. Radiografiile democrației sunt indici elocvenți ai bunăstării mentale și materiale. Ele relevă nivelul culturii civice și calitatea serviciului public [16, p. 98].

Democrația este un concept și un fenomen care cumulează, articulând valorile morale, politice și juridice ale societății, într-un context social-istoric determinat. În viața reală ea se manifestă ca un fenomen complex și multidimensional în diferite sfere ale vieții sociale prin diferite căi și mijloace. Ea nu poate fi redusă doar la sfera politică a vieții sociale sau a statului, cum adesea se susține în doctrină, ea se manifestă și în sfera economică, socială, culturală, științifică și ideologică.

Astfel, democrația nu poate să se manifeste doar în calitate de regim politic al statului, adică ca totalitate a metodelor de exercitare a puterii sau formă de organizare a statului. Respectiv:

- în raport cu subiectul puterii de stat - poporul - democrația presupune expresia voinței, intereselor și tendințelor acestuia;

- în raport cu subiecții ce exercită nemijlocit puterea de stat - organele statului, partidele politice, democrația se prezintă a fi principiul de organizare a acestora;

- în raport cu procesul de realizare a puterii de stat, democrația se manifestă ca totalitate de metode și mijloace de guvernare, adică ca regim politic;

- în raport cu obiectul puterii de stat - cetățenii, păturile sociale, grupurile și asociațiile de cetățeni, democrația presupune un anumit statut al acestora, regim de viață, un cerc larg de drepturi consacrate la nivel constituțional și o participare activă la procesul decizional [38, p. 225].

Prin urmare, pluralismul politic și ideologic, multipartidismul, recunoașterea principiului separației puterii în stat, metoda majoritară de luare a deciziilor, alegerile periodice, succesiunea în organele statului reprezintă căi și metode de manifestare a democrației [38, p. 225].

Majoritatea statelor lumii proclamă chiar în constituție caracterul democratic al statului și funcționarea acestuia în baza rigorilor democratice. Constituția Republicii Moldova în art.1, alin.(3)

proclamă că „...*Republica Moldova este un stat de drept, **democratic**, în care demnitatea omului, drepturile și libertățile lui, libera dezvoltare a personalității umane, dreptatea și pluralismul politic reprezintă valori supreme și sunt garantate*” [32]. Dispoziții asemănătoare sunt incluse în: Constituția Austriei adoptată la 01 octombrie 1920, art.1 [178]; Constituția Bulgariei adoptată la 12 iulie 1991, în preambul [180]; Constituția Cehiei adoptată la 16 decembrie 1992, art.1, alin.(1) [181]; Constituția Croației adoptată la 22 decembrie 1990, în preambul [182]; Constituția Estoniei adoptată la 28 iunie 1992, art.1, alin.(1) [184]; Constituția Finlandei adoptată la 11 iunie 1999, art.2 [185]; Constituția Franței adoptată la 4 octombrie 1958, art.1 [222]; Constituția Germaniei adoptată la 8 mai 1949, art.20, alin.(1) [186]; Constituția Irlandei adoptată la 29 decembrie 1937, art.5 [187]; Constituția Italiei adoptată la 22 decembrie 1947, art.1 [188]; Constituția Letoniei adoptată la 15 februarie 1922, art.1 [189]; Constituția Lituaniei adoptată la 25 octombrie 1992, art.1 [190]; Constituția Luxemburgului adoptată la 17 octombrie 1868, art.1 [191]; Constituția Maltei adoptată la 21 septembrie 1964, art.1 [192]; Constituția Poloniei adoptată la 2 aprilie 1997, art.2 [193]; Constituția Portugaliei adoptată la 2 aprilie 1976, art.2 [194]; Constituția Slovaciei adoptată la 1 septembrie 1992, art.1, alin.(1) [195]; Constituția Sloveniei adoptată la 23 decembrie 1991, art.1 [196]; Constituția Spaniei adoptată la 7 decembrie 1978, art.1, alin.(1) [197]; Constituția Ungariei adoptată la 18 aprilie 2011, art.B, alin.(1) [199]; Constituția României adoptată la 21 noiembrie 1991, art.1, alin.(3) [34]; Constituția Armeniei adoptată la 5 iulie 1995, art.1 [202]; Constituția Braziliei adoptată la 5 octombrie 1988, art.1 [204]; Constituția Columbiei adoptată la 4 iulie 1991, art.1 [206]; Constituția Kazahstanului adoptată la 30 august 1995, art.1, alin.(1) [211]; Constituția Macedoniei adoptată la 17 noiembrie 1991, art.1 [212]; Constituția Mexicului adoptată la 05 februarie 1917, art.40 [213]; Constituția Norvegiei adoptată la 17 mai 1814, art.2 [216]; Constituția Serbiei adoptată la 30 septembrie 2006, art.1 [217]; Constituția Africii de Sud adoptată la 4 decembrie 1996, art.1 [218]; Constituția Elveției adoptată la 18 aprilie 1999, în preambul [219]; Constituția Turciei adoptată la 7 noiembrie 1982, art.2 [221]; Constituția Ucrainei adoptată la 28 iunie 1996, art.1 [226];

În viața cotidiană, democrația reprezintă un sistem de instituții și relații, prin care membrii societății acționează fie direct, ca autoritate elaboratoare a deciziilor cu caracter obligatoriu, fie prin intermediul unor reprezentanți, care elaborează aceste decizii în numele celor care i-au ales. Prin urmare, democrația se poate manifesta fie ca o democrație directă, fie semidirectă [68, p. 122-124].

Democrațiile pot fi divizate în două categorii de bază: *directe* și *reprezentative*. Dacă în comunitățile sociale antice, puțin numeroase (democrația sclavagistă grecească), era posibilă

democrația directă prin întrunirea cetățenilor și adoptarea în comun a unor hotărâri majore, în statele moderne, democrația directă nu mai este posibilă în formele pe care le-a cunoscut antichitatea. Astfel, s-a susținut și se susține că democrația directă nu a putut fi posibilă decât în condițiile *polisurilor* grecești cu o populație puțin numeroasă (câteva zeci de mii de cetățeni cu drept de vot). Pornind de la surse istorice referitoare la „Secolul lui Pericle”, autorul american F. Lundberg apreciază că numărul persoanelor cărora li se recunoștea dreptul de a vota în Atena nu a depășit niciodată 43.000 [103, p. 64]. Însă, nici democrația profesată în epoca lui Pericle n-a fost, cu adevărat, o democrație directă, deoarece, participarea poporului la treburile Cetății era parțială și selectivă [58, p. 106].

În condițiile statului modern, cu o populație numeroasă și eterogenă din punct de vedere economic, social, politic, etnic, cultural și religios, democrația directă nu mai este posibilă în formele pe care le-a cunoscut antichitatea. Astăzi, cea mai frecventă formă de democrație - fie că e practică de un municipiu cu 50.000 de locuitori sau de un stat cu 50 de milioane de locuitori – este **democrația reprezentativă**. Acesta este motivul pentru care englezul J. Mill proclama, în 1820, sistemul reprezentativ ca „*o mare descoperire a timpurilor moderne*” [103, p. 64]. Principiul de bază al democrației reprezentative constă în învestirea de către popor a unor reprezentanți ai săi în cadrul unei proceduri electorale prestabilite, cu prerogative de conducere la nivel central și local. Pe plan teoretic, o asemenea învestire nu înseamnă nicidecum o renunțare sau o înstrăinare a suveranității, ci o delegare a acesteia pentru un anumit termen. Potrivit unei asemenea explicații, cei aleși, parlamentarii și, după caz, șeful statului, ales prin sufragiu universal direct, reprezintă națiunea, respectiv statul, în principal pe plan intern, dar și în relațiile internaționale [103, p. 64].

Iată de ce accesul la exercițiul democratic, în epoca contemporană, se face prin reprezentare, care conferă conceptului participării maselor la exercitarea puterii, un conținut concret, material. Sigur că formele de participare sunt diferite de la un stat la altul, potrivit regimului politic, condițiilor concret-istorice, tradițiilor democratice, culturii politice a cetățenilor, intereselor cercurilor și forțelor politice care își dispută opțiunile electoratului ș. a. În condițiile unei asemenea democrații, poporul este recunoscut drept sursă a puterii, aceasta fiind exercitată printr-un sistem de organe, inclusiv elective, cărora poporul le deleghează dreptul de a realiza conducerea societății. În mod special, puterea supremă în stat este exercitată prin intermediul unui parlament ales pentru o anumită perioadă de timp [38, p. 221].

Respectiv, nucleul democrației reprezentative îl formează principiul suveranității naționale, ceea ce înseamnă că guvernarea poate fi legitimată doar prin voința celor guvernați. Din aceste

considerente, componentul vital al acestei democrații îl constituie alegerile, prin intermediul cărora cetățenii au posibilitatea de a participa la desemnarea reprezentanților în structurile puterii.

Este deosebit de important ca, într-un stat bazat pe drept, democrația reprezentativă să conlucreze cu democrația directă, deoarece numai pe această cale se va asigura un sistem optim de guvernare [38, p. 223]. Astfel, e necesară dezvoltarea și consolidarea unei democrații participative, care presupune implicarea directă și activă a cetățenilor în procesul decizional al autorităților publice, la nivel central și local (în special, prin: dezbateri publice, audieri în fața comisiilor parlamentare, consultarea cetățenilor pe plan local, controlul activității serviciilor publice etc.).

Totodată, funcționarea democrației necesită și o **cultură politică specifică**, în care anumite valori și modalități de comportare sânt considerate normalitate. Este vorba aici de o cultură politică în care este firească *cunoașterea problemelor politice*, în care este naturală *exprimarea protestului*, dar în care sânt firești, totodată, aspirația spre compromis și *priceperea de a atinge compromisul*.

Guvernarea de către majoritate și drepturile minorității. Toate democrațiile sânt sisteme în care hotărârile politice sânt adoptate conform opiniei majorității cetățenilor. Dar guvernarea de către majoritate nu este în mod obligator democratică. Astfel, nimeni nu va considera că un sistem este echitabil dacă acesta permite ca 51 la sută din populație să oprime restul de 49 la sută.

„Domnia majorității” nu trebuie privită decât ca formulă stenografică a domniei „majorității limitate”. Poporul reprezintă „majoritatea plus minoritatea”, iar sondarea în cele două categorii se face numai temporar - printr-un proces decizional constând în alegeri - și pentru a se putea decide. O majoritate care nu se poate transforma în minoritate, nu este o majoritate democratică; o astfel de democrație moare în chiar momentul nașterii ei, cel mult, primele alegeri sunt singurele alegeri democratice. Alternanța la putere reprezintă dinamica și mecanica democrației [58, p. 105].

Într-o societate democratică, guvernarea majoritară trebuie însoțită de garanții privind drepturile individului, acestea servind la rândul lor ca mijloc de apărare a drepturilor minorităților, fie ele etnice, religioase, politice sau pur și simplu un grup care a pierdut în dezbaterile asupra unui subiect legislativ controversat. Drepturile minorităților nu depind de bunăvoința majorității și nu pot fi eliminate prin vot majoritar. Drepturile minorităților sânt apărute pentru că legile și instituțiile democratice apără drepturile tuturor cetățenilor. Putem considera că o astfel de guvernare este o democrație constituțională. Acestea sânt elementele fundamentale ale tuturor democrațiilor moderne, oricare ar fi istoria, cultura și economia statelor în care ele sânt practicate, în pofida diferențelor naționale și sociale enorme [23, p. 12].

Constituția Republicii Moldova în art.5 alin.(1) proclamă că, *democrația în Republica Moldova se exercită în condițiile pluralismului politic, care este incompatibil cu dictatura și totalitarismul* [32].

Prin **pluralism politic** se înțelege un principiu al democrației care constă în recunoașterea și garantarea, în condiții egale, de către stat a multiplicității de doctrine, concepțe și viziuni politice care concurează între ele [156, p. 29]. Prin urmare, pluralismul politic este o ordine politică și juridică care permite distribuirea puterii între forțe social-politice independente, acestea putând manifesta liber opinii și interese diverse, în condiții de cooperare, competiție sau chiar conflict, pentru a asigura nefundamentarea spațiului public pe o ideologie unică [156, p. 29].

Pluralismul este o concepție despre ordinea politică și juridică care privilegiază diversitatea opiniilor, intereselor și a grupării lor într-o societate civilă și face din garantarea pluralității lor o condiție a libertății. Democrația este, în această viziune, o societate care nu doar că admite diversitatea, ci face din ea o condiție constitutivă [47, p. 259]. Respectiv, se poate susține că conceptul de democrație este indisolubil legat de noțiunea de pluralism și își găsește concretizarea în multitudinea de partide și organizații politice, sindicale, religioase etc., exprimând diversitatea concepțiilor și organizațiilor ce se interpun între individ și stat [36, p. 5].

De menționat că, într-o democrație pe lângă pluralismul politic mai există și pluralismul sindical, cultural, confesional, etnic etc., însă, pentru sistemul politic al unui stat are relevanță, în primul rând, pluralismul politic, deoarece acesta este un element fundamental al procesului de cucerire și exercitare a puterii, de conducere socială.

Pluralismul politic este o condiție indispensabilă a democrației și valoarea pe care o acordă Constituția acestui principiu este excepțională. Garanțiile pluralismului sunt diverse, dar principala garanție o constituie posibilitatea și libertatea înființării și funcționării partidelor politice, asigurarea tratamentului juridic egal și garantarea constituțională a dreptului la libera asociere. Constituția Republicii Moldova a divizat libertatea de asociere în două componente: 1) libertatea întemeierii și afilierei la sindicate; 2) libertatea partidelor și a altor organizații social-politice. Constituția nu prevede expres libertatea generală de asociere (în asociații obștești, alte forme și comunități de interese, scopuri), dar acest drept este garantat cetățenilor Republicii Moldova în virtutea tratatelor internaționale în materia drepturilor și libertăților fundamentale [33, p. 170].

Dintre principiile și normele pe care se bazează pluralismul politic, subliniem îndeosebi, *egalitatea juridică* între partide, *dialogul* și *consensul politic*. **Egalitatea juridică** înseamnă, între altele, că fiecare partid trebuie să întrunească aceleași condiții legale pentru a se înregistra și

funcționa și că partidele au același statut electoral. De asemenea, partidele beneficiază de același cadru legal de finanțare a campaniilor electorale. **Dialogul** între partide presupune, în principal, respectul reciproc, circumscrierea luptei politice la dispute de idei și nu la confruntare violentă etc. **Consensul** semnifică participarea pe baza egalității juridice, a forțelor politice la viața și activitatea socială, pentru a asigura armonia acestei diversități care, la rândul ei, constituie premisa funcționării unitare a diversității înseși [103, p. 62].

Un pluralism politic real este mai degrabă rezultanta unei societăți cu centre de influență și de decizie diverse și independente unele față de altele și față de stat. Nu doar sistemul de partide trebuie să fie structurat pluralist într-o societate democratică, ci societatea civilă în ansamblul ei.

Astfel, este necesar să interpretăm art.5 alin.(1) din Constituție, considerând ca valoare supremă garantată, pluralismul în general, în calitatea sa de condiție și garanție a democrației. Preferința textului constituțional pentru pluralismul politic, singurul pe care îl declară expres valoare supremă, nu trebuie, în această optică, să ducă la devalorizarea celorlalte forme de pluralism, ci doar la interpretarea lor prin prisma contribuției lor la asigurarea unei societăți politice pluraliste. În optica Constituției se pare deci că „pluralismul politic” înseamnă „societate politică pluralistă”, incluzând toate formele de pluralism care concură la realizarea ei.

Pluralismul politic afirmă astfel mai degrabă faptul că o societate civilă independentă față de stat, care este o condiție a democrației, trebuie să fie structurată pluralist, pentru a asigura nefundamentarea spațiului public pe o ideologie unică, decât faptul pluralismului politic pur și simplu. În această interpretare extensivă, pluralism politic înseamnă deci pluralism al opiniilor, al ideologiilor, al centrelor de informare, al celor de influență etc., precum și al organizărilor în care se cristalizează acestea [47, p. 69-70].

Dacă art.5 din Constituția Republicii Moldova declară pluralismul condiție și garanție a democrației, instituind astfel un drept fundamental la pluralism, art.1 alin.(3) din Constituție îl afirmă ca valoare supremă, făcând din el unul dintre scopurile în lumina cărora trebuie interpretate toate dispozițiile constituționale și, în general, tot sistemul juridic. Toată organizarea statului și a societății civile este deci subsumată „faptului pluralismului”. Consecințele acestui fapt sunt cel puțin următoarele:

1) Dispozițiile constituționale trebuie să fie interpretate în sensul în care ele conduc la instaurarea și menținerea pluralismului. Această dependență a interpretării de valoarea supremă a pluralismului este responsabilă de democrație și de respectarea drepturilor și libertăților fundamentale ale omului mai mult decât de simpla impunere a unui pluralism politic formal. Ea

impune o anumită filozofie, care poate fi rezumată astfel: pluralismul nu ține de număr ci, chiar dacă este dependent de fracționare, depinde mai degrabă de calitatea numitorului.

2) Orice temperare a pluralismului impusă de legiuitor trebuie să fie „necesară într-o societate democratică”, „proporțională cu situația care a determinat-o” și impusă de necesitatea apărării uneia dintre valorile prevăzute în art.54 alin.(2) din Constituția Republicii Moldova. Constituția impune astfel o „republică procedurală”, în care tehnica compromisului, care evită impunerea de către autoritate a unei doctrine comprehensive sau morale unice, este ridicată la rang de principiu constituțional și de valoare supremă.

3) Legiuitorul nu poate impune „valori”, această facultate aparține doar puterii constituante. Această consecință se referă la limitele revizuirii Constituției și la garanțiile pe care le oferă Constituția pluralismului, care este nu doar o condiție și o garanție a democrației constituționale, ci și o valoare supremă [47, p. 70].

Textul art.5 alin.(1) din Constituția Republicii Moldova face din pluralism o „garanție”. Nu este vorba, de o constatare a faptului că fără pluralism nu există democrație, ci de un drept acordat cetățenilor de a pretinde pluralismul. Garanția este acordată cetățenilor, nu democrației. Aceasta înseamnă că, în baza art.5, cetățenii pot cere sesizarea Curții Constituționale, pentru ca aceasta să impună pluralismul în fața abuzurilor eventuale ale puterii legislative, chiar dacă nici un alt drept fundamental nu intră direct în joc. Articolul 5 din Constituție garantează deci un drept fundamental distinct: un drept la pluralism [47, p. 267].

Istoria recentă a civilizației umane relevă importanța idealurilor perene ale democrației - libertatea, egalitatea, suveranitatea poporului și participarea sa la guvernare, pluralismul politic și ideologic etc. Practica socială arată însă, că nu este suficient să proclami formal concepte-cheie ale unei anumite filozofii politice, ci să construiești instrumentele aplicării acestora. Este un adevăr ce nu mai trebuie demonstrat că ceea ce face ca un sistem de guvernare să fie apreciat ca democratic nu sunt numai conceptele pe care se bazează sau valorile pe care le promovează, ci modul cum funcționează acel sistem și cum este receptat în conștiința socială a celor guvernați [103, p. 42]. Astfel, pluralismul politic este posibil numai în condițiile statului de drept, al unei societăți civile dezvoltate, și al unui regim politic democratic [170, p. 333].

2.4. Principiul reprezentării

Formarea și fundamentarea teoretică, ca și transpunerea în acte constituționale a principiului reprezentării sunt ulterioare aplicării sale, în forme diverse în organizarea politică a statelor lumii. Acceptarea sa, ca principiu și practică de desemnare a guvernanților, este în strânsă conexiune cu

teoriile moderne privind suveranitatea (democrația) și are la bază ideea că poporul nu poate exercita direct întreaga gamă de atribute de conducere, de putere statală, întrucât aceasta presupune diversificarea și specializarea actelor de guvernare. Pe de altă parte în societățile moderne nu este de conceput ca poporul (format din zeci sau sute de milioane de indivizi) să se guverneze pe sine, prin proceduri care să permită fiecărui cetățean accesul liber și egal la guvernare [103, p. 28].

Cât privește organele reprezentative, Montesquieu sublinia că este necesar ca poporul, deținătorul puterii supreme, să execute el însuși tot ceea ce poate îndeplini bine în acest fel, iar ceea ce nu poate îndeplini bine, trebuie să facă prin împuterniciți. Formele, instrumentele și procedura prin care s-a realizat reprezentarea în înțelesul ei modern, s-au cristalizat într-un lung proces istoric, începând cu secolul al XIII-lea. Se poate spune ca principiul reprezentării a căpătat o formă definitivă la sfârșitul secolului al XVIII-lea [103, p. 29].

Parlamentele moderne s-au profilat, ca instituții ale suveranității și organe de reprezentare, în circumstanțe istorice precis determinate, la mijlocul secolului al XVIII-lea în Marea Britanie, la sfârșitul secolului al XVIII-lea în Statele Unite ale Americii și în Franța și ulterior în celelalte state ale Europei și ale lumii [148, p. 41].

Se știe că împrejurările în care s-au format parlamentele, în sensul modern al cuvântului, comportă două trăsături esențiale: **a)** nașterea regimului parlamentar se produce, în fiecare țară, atunci când puterea regală, încă suficient de stabilă, dar în care apar deja germenii declinului, trebuie să conlucreze cu organe reprezentative aflate în plină expansiune. Astfel, regimul parlamentar este determinat, la originile sale, de trecerea de la monarhia absolută la monarhia constituțională. Regimul parlamentar a apărut atât ca un regim liberal, deoarece a pus capăt absolutismului monarhic, dar și ca un regim de notabilități, fiind legat de votul censitar. Sub acest aspect, este important că implementarea regimului parlamentar a fost favorizată de mecanismele sale complexe și delicate puse în valoare de o clasă politică puțin numeroasă, dar informată politic și progresistă; **b)** a doua se referă la configurarea treptată și în mod pragmatic a regimului parlamentar. Cu toate că teoria separației puterilor a avut un rol important în acest proces, deoarece a permis diferențierea puterii executive de cea legislativă, condiție preliminară și indispensabilă pentru instituirea parlamentarismului modern, regimul politic parlamentar nu s-a constituit pe idei preconcepute, ci sub presiunea evenimentelor. Ca atare, această caracteristică este semnificativă îndeosebi pentru Marea Britanie, care a stat la originea întemeierii acestei forme de regim politic, dar, într-o măsură mai mică, ea se regăsește și în cazul celorlalte state care, direct sau indirect, s-au inspirat din modelul britanic [64, p. 18].

Dacă inițial, parlamentele convocate pe baze tradiționale la sfârșitul secolului al XVIII-lea s-au organizat fără reguli electorale, definitiv fundamentate și exersate la începutul secolului al XIX-lea forurile reprezentative intră într-un proces de dezvoltare și modernizare, consecință directă a apariției partidelor politice. Ieșirea acestora pe scena vieții politice și competiția democratică pentru ocuparea mandatelor de deputat au dat un impuls deosebit îmbogățirii conținutului, activității parlamentare, mai ales în condițiile structurării parlamentelor în grupuri politice (reflecția în parlament a partidelor politice). Evoluția partidelor politice a fost, în schimb, o consecință directă a lărgirii corpului electoral [103, p. 24].

Conceptual, **reprezentarea** constă într-un transfer de putere sau de voință politică de către depozitarul legitim al acesteia - poporul, în teoria politică modernă - unui individ sau unui grup desemnat de colectivitate prin proceduri repetate periodic, la care au acces în condiții de egalitate juridică cetățenii care îndeplinesc anumite condiții [98, p. 52].

În literatura de specialitate sânt utilizați mai mulți termeni legați de reprezentare, cum ar fi: democrație reprezentativă, regim reprezentativ, sistem reprezentativ care în fond evocă același lucru [14, p. 26].

Astfel, în sens larg, **regimul reprezentativ** poate fi definit ca o formă de exercitare indirectă a suveranității naționale de către popor prin intermediul reprezentanților săi aleși, iar în sens restrâns, ca un ansamblu de autorități publice, desemnate de către popor, pentru a exercita suveranitatea (puterea politică) în numele lui [33, p. 241].

Statele din Europa Occidentală au perfecționat sistemul reprezentării intereselor generale, ținând seama de următoarele cerințe:

- a) instituțiile reprezentative să exprime interesele tuturor grupurilor sociale;
- b) selectarea reprezentanților printr-un sistem de selecție care presupune: stabilirea candidaților de către partidele politice și desemnarea directă și periodică a acestora de către alegatori; cu alte cuvinte, legitimitatea politică a guvernanților să fie conferită de popor în funcție de rezultatele alegerilor generale;
- c) recunoașterea dreptului opoziției de a critica deciziile Guvernului și de a întreprinde demersuri pentru schimbarea acestuia pe cale democratică, legală;
- d) transparența actului de decizie și controlul opiniei publice asupra activității guvernanților;
- e) largi libertăți politice acordate cetățenilor, îndeosebi drepturile electorale și libertatea de organizare politică și de asociere;
- f) respectarea strictă a legilor;

g) exercitarea puterii politice ca o funcție socială (puterea se exercită exclusiv în interesul guvernaților);

h) asigurarea unei solide culturi politice, nu numai în interesul dobândirii de către cetățean a unui cumul de cunoștințe despre guvernarea democratică, ci îndeosebi în interesul însușirii de către acesta a normelor de comportament democratic, precum egalitatea, dialogul, respectarea opiniilor adversarului politic, compromisul, acceptarea opiniei majorității, exprimarea liberă a protestului, accesul la informație etc.

Toate aceste cerințe sunt pe deplin satisfăcute și asigurate printr-o îndelungată tradiție democratică de către statele occidentale [103, p. 41].

Dintre **trăsăturile specifice autorităților** care alcătuiesc **regimul reprezentativ**, pe prim plan, se plasează **caracterul național**. Deoarece puterea (suveranitatea) este unică, inalienabilă și indivizibilă, autoritatea publică reprezentativă devine mandatară poporului (națiunii). Organele mandatare nu pot exercita în nume propriu puterea delegată de popor prin intermediul corpului electoral, nu pot exprima voința proprie, decât voința celui care le-a delegat puterea. Nici o instituție, nici o parte componentă a autorității publice reprezentative nu poate exercita funcțiile acesteia din urmă. Caracterul național este specific numai autorităților publice reprezentative în întregime care activează din numele întregului popor [14, p. 31].

În legătură cu caracterul național al autorităților publice reprezentative, Bernard Chautebout susține că organele reprezentative, reglementate de constituție, formând un ansamblu ales, nu pot funcționa decât ca un corp, un ansamblu, reprezentând întreaga națiune, fiecare deputat în parte nereprezentând nimic, calitatea de reprezentant fiind atribuită organului deliberant și nu individual membrilor săi. Rezultă deci, că deputatul nu reprezintă direct alegătorii, el fiind doar unul din elementele constitutive ale autorității care, în ansamblul său, reprezintă națiunea [14, p. 31].

Caracterul național al autorităților publice reprezentative și al mandatului pe care îl dețin membrii acestuia este reglementat prin normă constituțională. Art.68 alin.(1) din Constituția Republicii Moldova stabilește: „în exercitarea mandatului, deputații sânt în serviciul poporului”, iar alin.(2) al articolului menționat: „Orice mandat imperativ este nul”, conținutul mandatului parlamentar exprimând astfel relația autorității reprezentative cu întreg poporul (națiunea) și nu numai cu o parte a lui (circumscripție electorală, grup etnic etc.). Conținutul mandatului parlamentar, fiind determinat de interesele poporului pe care îl reprezintă, nu este un contract, iar alegătorii, prin faptul alegerii, nu stabilesc parlamentului drepturi și obligații [31, p. 61].

Caracterul electiv este o altă trăsătură specifică autorităților publice reprezentative. Prin alegeri autoritățile investite cu dreptul de a guverna în numele poporului obțin calitatea de a fi reprezentative și publice. Caracterul electiv își are geneza în doctrina lui Montesquieu de suveranitate națională, potrivit căreia națiunea își desemnează ea însăși reprezentanții din imposibilitatea de a-și exercita nemijlocit voința. Această desemnare are loc prin alegeri, de preferință directe. Caracterul electiv este indispensabil legat de calitatea reprezentativă a autorităților respective, deoarece:

- se evidențiază de alte organe investite cu dreptul de a conduce, administra, conferindu-i putere deosebită;

- creează o strânsă legătură politico-morală între electorat și autoritatea reprezentativă;

- oferă independență autorității reprezentative față de alte organe publice;

- asigură succesiunea guvernanților la conducerea societății în funcție de voința majorității corpului electoral exprimată prin alegeri libere și periodice. Succesiunea, rotația sau reînnoirea cadrului electiv este o condiție constituțională, ce asigură participarea mai largă a reprezentanților la exercitarea puterii și totodată nu permite autorității reprezentative uzurparea și monopolizarea puterii [14, p. 32].

Autoritățile publice reprezentative se mai evidențiază și printr-un **caracter perfect** sau, mai bine-zis, printr-o competență materială absolută. Acest caracter este și el indisolubil legat de noțiunea de suveranitate, căci pentru a realiza dreptul poporului de a dispune de el însuși, de a fi stăpân pe soarta sa, autoritățile care-l reprezintă trebuie să dispună de plenitudinea atribuțiilor, fiind limitate doar de constituție și de lege. Despre această limitare se poate vorbi numai într-un sens formal, deoarece organul ales de popor dictează legi și modifică constituții. Astfel, art. 143 din Constituția Republicii Moldova stabilește: „*Parlamentul este în drept să adopte o lege cu privire la modificarea Constituției*”. În acest sens se relevă competența materială desăvârșită a autorităților publice reprezentative, limitată doar de ele însele [14, p. 32].

Caracterul permanent este o altă trăsătură care derivă chiar din condițiile existenței și funcționării puterii politice. Aceasta din urmă, în virtutea funcției sale, trebuie exercitată permanent, fără întrerupere, fiind inadmisibilă crearea unui vacuum de putere.

Exercitarea permanentă a puterii este posibilă numai asigurându-se stabilitate autorităților reprezentative prin reglementare constituțională, legitimându-se astfel actul de exercitare a puterii politice prin organe reprezentative (art.2 din Constituție).

Este cert faptul că autoritățile publice reprezentative sânt alese pe un anumit termen, fixat de Constituție și legile electorale, ceea ce nu afectează caracterul lor permanent, deoarece:

- inevitabil vor fi alese noi autorități reprezentative, în conformitate cu Constituția și legile electorale, asigurându-se astfel continuitatea activității lor;
- competența materială a autorităților publice reprezentative nu este limitată în timp, ci se aplică încontinuu și necondiționat;
- funcțiile și competența autorităților publice reprezentative nu pot fi exercitate de o altă autoritate [140, p. 144].

Orice regim sau sistem reprezentativ are în principiu **trei funcții principale**, cărora li se circumscrie, de altfel, și rolul Reprezentanței naționale:

a) funcția de a asigura participarea mediată a poporului la guvernare, prin reprezentanții acestuia sau prin referendum, forme care nu exclud și alte instrumente semireprezentative, cum ar fi inițiativele legislative, veto-ul popular, revocarea unor reprezentanți (recall);

b) funcția de a conferi legitimitate instituțiilor guvernante prin alegerea membrilor acestora prin vot universal, direct sau indirect;

c) funcția de a pune la dispoziția poporului pârgă de control asupra deciziilor de guvernare prin care să poată înlătura sau schimba din funcții sau demnități publice, pe cale pașnică, democratică (electorală), persoanele care, învestite prin alegeri cu exercițiul autorității, au eșuat în exercitarea mandatului obținut [103, p. 23].

Conform Declarației suveranității Republicii Moldova, izvorul și purtătorul suveranității este poporul [51]. Astfel, legătura indisolubilă dintre putere și popor, faptul că suveranitatea aparține poporului însuși, că suveranitatea nu poate fi înstrăinată și transmisă altcuiva a devenit postulatul principal al constituțiilor statelor contemporane [71, p. 34]. Singura sursă a puterii politice este poporul. Această concluzie este reflectată în art.2 din Constituția Republicii Moldova care consacră: „Suveranitatea națională aparține poporului Republicii Moldova, care o exercită în mod direct și prin organele sale reprezentative, în formele stabilite de Constituție”[32].

O perioadă îndelungată identitatea reprezentanților se confunda cu cea a parlamentarilor. În prezent diapazonul acestor autorități este mai larg. Astfel, Constituția Republicii Moldova (art.2) stabilește că suveranitatea națională este exercitată prin organe reprezentative. Prin „organe” se subînțeleg toate organele care acționează în baza unei investiții populare, cum ar fi: *parlamentul, președintele, consiile locale și primarii* alese prin vot universal, egal, direct, secret și liber exprimat [140, p. 19-20].

Votul este instrumentul juridic de investire cu prerogative legale a autorităților publice, cărora li se delegă astfel exercitarea continuă a suveranității naționale. Exercițarea suveranității poporului prin organele sale reprezentative presupune că organele reprezentative se formează în conformitate cu prevederile Constituției, ale legislației electorale și că activitatea lor se desfășoară în modul și în limitele stabilite de Constituție și de legislația respectivă [39].

Stipularea respectivă are menirea de a stabili faptul că suveranitatea națională nu poate fi exercitată arbitrar. Astfel, la exercitarea în mod direct a suveranității, poporul poate participa numai în forma stabilită de Constituție, adică prin referendum (art.75), care se efectuează în modalitatea prevăzută de lege [2, p. 37]. Exercițarea suveranității poporului prin organele sale reprezentative presupune că organele reprezentative se formează (se aleg) în conformitate cu prevederile Constituției, ale legislației electorale și că activitatea lor se desfășoară în modul și în limitele stabilite de Constituție și de legislația respectivă [33, p. 26].

În toate sistemele constituționale contemporane, parlamentele sunt expresia voinței suverane a corpului electoral, exprimate periodic prin vot universal și au rolul de a transpune în decizii politice voința suverană a națiunii. Constituțiile prevăd în acest sens, în formule diferite, că parlamentul este reprezentantul poporului/națiunii și unica autoritate legiuitoare. Articolul 66 alin.(1) din Constituția Spaniei prevede că forul legislativ (Cortesurile Generale) reprezintă poporul spaniol. Constituția Italiei prevede în art.67 că fiecare Cameră a parlamentului reprezintă Națiunea, iar în art.70 că funcția legislativă se exercită colectiv de cele două Camere (Camera Deputaților și Senatul). Potrivit art.150 din Constituția Portugaliei, Adunarea Republicii este adunarea reprezentativă a tuturor cetățenilor portughezi. Dispoziții cu un conținut asemănător se găsesc în toate constituțiile statelor lumii. Astfel constituite, parlamentele formează nucleul central al sistemului reprezentativ [103, p. 23-24].

Art. 60, alin.(1) din Constituția Republicii Moldova prevede că **Parlamentul** este **organul reprezentativ suprem** al poporului Republicii Moldova. Această prevedere se află în coroborare directă și chiar izvorăște din art.2, alin.(1) din Constituția Republicii Moldova. Pentru că Parlamentul, prin caracterul lui larg democratic, permite o reprezentare largă, în special prin intermediul partidelor politice, a opiniei publice în diferitele ei ipostaze, el dobândește în democrațiile moderne competența de a stabili pe cale de legiferare norme juridice obligatorii pentru toate organele statului și pentru toți cetățenii, iar în țările cu regim parlamentar și pe cea de control a activității guvernului [61, p. 93].

Parlamentul este organul reprezentativ suprem al poporului (națiunii), privit ca un tot întreg și nu ca o parte sau alta a lui (ei), deoarece acesta are o componentă izvorâtă din manifestarea suveranității naționale dând expresie puterii poporului, ca unic titular al puterii politice - astfel încât componenta Parlamentului nu poate fi alta, decât aceea izvorâtă din voința electoratului, manifestată în urma sufragiului. Parlamentul, odată constituit, se manifestă ca un exponent al intereselor politice ale întregului popor, astfel fiecare deputat își îndeplinește mandatul ca un reprezentant al poporului, nefiind îndreptățit să protejeze interesele personale, particulare, locale sau de grup care ar intra în contradicție cu interesele generale ale societății. Caracterul reprezentativ al Parlamentului se exprimă în faptul că el este considerat ca *exponent al intereselor și al voinței poporului (națiunii)*, adică al tuturor cetățenilor statului respectiv. De aici rezultă și formula de *reprezentanță națională sau populară* [4, p. 138-139].

Nu trebuie uitat, pe de altă parte, că Parlamentul, în toate țările lumii, desfășoară o remarcabilă activitate internațională ratificând tratate internaționale în domeniile cele mai importante, adresând mesaje, adoptând moțiuni care înseamnă, de cele mai multe ori, luări de poziție neechivoce ale întregului spectru politic față de o anumită problemă internațională. Pe calea diplomației parlamentare, parlamentarii își aduc, o contribuție directă și nemijlocită la dialogul politic ce se poartă pe plan mondial, contribuind la dezamorsarea unor probleme internaționale litigioase, la convenirea unor soluții înțelepte în problemele colaborării dintre țări, la promovarea unui autentic spirit de încredere între țări și popoare având culturi, civilizații, sisteme politice și orânduri dintre cele mai diverse [14, p. 36].

2.5. Principiul separației ramurilor puterii în stat

Valoarea și importanța principiului separației puterilor în stat este văzut de autori în mod diferit, și anume: ca principiu de bază al construcției statale, ca atribut important și garant al democrației; ca mecanism constituțional care asigură stabilitatea și continuitatea oricărui sistem al puterii, deoarece presupune echilibrul puterilor, interacțiunea și controlul reciproc; ca remediu ce asigură armonia activităților statale, afirmarea democrației liberale și protecția persoanei; ca principiu de tehnică constituțională ce are menirea să evite despotismul și să garanteze libertatea etc. Deci, într-o accepțiune suplă și dinamică, principiul separației puterilor rămâne a fi un element esențial, indispensabil existenței și funcționării statului de drept, deoarece implementarea acestuia este orientată spre raționalizarea și optimizarea activității mecanismului de stat, a tuturor structurilor sale și spre eficientizarea funcționării sale.

Respectiv, un criteriu important de apreciere a eficienței și legalității organizării și funcționării puterii de stat îl constituie **aplicarea principiului separației puterilor**, principiu ce a avut o semnificație atât de mare pe continentele european și american, încât nu se poate vorbi despre crearea noilor societăți democratice în afara acestuia. Iar atunci când, odată cu regimul constituțional, s-a ajuns la ideea statului de drept, principiul separației puterilor a fost considerat ca singurul instrument capabil să-l realizeze [36, p. 7].

În procesul de exercitare a puterii apare o anumită **separare a funcțiilor statului**, a puterilor autorităților publice, separare care nu implică o divizare a puterii politice unice, însă presupune realizarea unui echilibru/colaborare între acestea. O asemenea divizare se impune pentru a se împiedica abuzurile de putere [96, p. 313].

Potrivit art.6 din Constituția Republicii Moldova, *puterea legislativă, executivă și judecătorească sunt separate și colaborează în exercitarea prerogativelor ce le revin, potrivit prevederilor Constituției* [32]. Consacrarea acestei probleme într-un articol distinct este semnificativă. Principiul separației puterilor lor în stat a devenit o dogmă a democrațiilor liberale și garanția esențială a securității individului în raporturile lui cu puterea. Legislatorul constituțional subliniază totodată necesitatea colaborării puterilor, sub aspectul interacțiunii care se manifestă prin anumite implicații reciproce în sfera de activitate a autorităților, statuând echilibrul puterilor în stat. Principiul separației și colaborării puterilor, constituie ideea și teza fundamentală care stă la baza construcției și activității aparatului de stat, dezvăluind esența și destinația acestuia [33, p. 41].

Orice proces de conducere social-politică, care se desfășoară în vederea realizării unor obiective de interes general sau prin care se urmărește binele comun al națiunii, presupune specializarea activităților statale, instituindu-se, în acest scop, organisme investite cu autoritate, capabile să desfășoare continuu același tip de activități și practici.

Realizarea efectivă a acestor deziderate se concretizează în principiul separării puterilor de stat, consfințite ca un principiu fundamental al Constituției. Prin formularea și menționarea expresă a acestuia în cuprinsul dispozițiilor constituționale, se pune în evidență importanța lui primordială, se relevă concepțiile fundamentale ale teoriei constituționale și se exprimă tendințele statului și ale puterii acestuia de a realiza principiile democratice și exigențele statului de drept. Teoria separării puterilor își are originea în cele mai vechi timpuri, omenirea fiind întotdeauna frământată de problemele născute din nerespectarea principiilor fundamentale de conviețuire în societate, probleme care adesea au generat diverse forme de uzurpare a puterii, de instaurare a unor regimuri autocratice sau dictatoriale de guvernământ [33, p. 41].

Formularea elementelor constitutive ale principiului separației puterilor în stat aparține ilustrului filozof și savant francez Charles Luis Montesquieu. Acesta, în lucrarea *Despre spiritul legilor*, a formulat principiul, conform căruia în fiecare stat există trei feluri de putere: puterea legislativă, puterea executivă privitoare la chestiunile ce țin de dreptul ginților și puterea privitoare la cele care țin de dreptul civil [33, p. 42]. Teoria separației puterilor are ca axiomă primară existența a trei funcții sociale esențiale și a trei puteri corespunzătoare acestora [58, p. 48]: puterea legislativă, executivă și judecătorească, separate una de alta.

Treptat, omenirea a trecut la formele și principiile democratice de guvernare, în cadrul cărora principiul separației puterilor a căpătat o importanță deosebită și a devenit o instituție indispensabilă. Separația puterilor are menirea de a asigura realizarea guvernării democratice și evitarea abuzului de putere. Importanța principiului separației puterilor este pusă în valoare și prin includerea normelor respective în majoritatea constituțiilor statelor moderne, inclusiv în Constituția Republicii Moldova [33, p. 42].

Statul ca entitate politico-juridică și structură socială, are de îndeplinit mai multe funcții, trei dintre acestea fiind principale:

- **funcția legislativă**, realizată prin emiterea (edictarea) regulilor general-obligatorii (legilor);
- **funcția executivă**, realizată prin aplicarea sau executarea actelor legislative;
- **funcția jurisdicțională**, exprimată prin rezolvarea litigiilor care apar în procesul aplicării și realizării actelor normative.

Pentru buna și eficienta exercitare a fiecăreia dintre aceste funcții, acestea sunt încredințate unor autorități publice distincte:

- funcția legislativă - reprezentanților poporului, adunării reprezentanților (Parlamentului);
- funcția executivă - șefului de stat și executivului (Guvernului);
- funcția judecătorească - instanțelor judecătorești.

În Republica Moldova, conform Constituției, autoritățile publice se identifică astfel: autoritatea legislativă - cu Parlamentul, organ reprezentativ suprem și legislativ (art.60 - art.76); autoritatea executivă - cu Președintele Republicii Moldova și Guvernul (art.77 – art.103); autoritatea judecătorească cu autoritățile judecătorești, reprezentate de Curtea Supremă de Justiție, curțile de apel și judecătoriile de drept comun sau specializate (art.114 – art.121) [33, p. 43].

În prezent, valoarea acestui principiu este văzută prin prisma accepțiunii sale moderne, care marchează o evoluție de la principiul separației absolute a puterilor la principiul separației lor prin colaborare. La baza principiului separației puterilor se află ceea ce în doctrină se numește *checks*

and balances, formulă care constă într-un mecanism de verificare reciprocă între puteri și în asigurarea unui echilibru funcțional între ele [103, p. 43].

Punerea în „echilibru” a acestor puteri, prin distribuirea judicioasă a atribuțiilor și înzestrarea fiecăreia cu mijloace eficiente de control asupra celorlalte, stăvilind astfel tendința - inerentă naturii umane - de a acapara întreaga putere și de a abuza de ea, este condiția armoniei sociale și garanția libertății umane. Așadar, „greutate” și „contra-greutate” în talerele puterilor, pentru ca niciuna dintre acestea să nu le domine pe celelalte. N-ar fi deci vorba atât de o „separație a puterilor”, cât mai ales de relativa lor autonomie și dependența lor reciprocă: „echilibrul puterilor” [58, p. 45].

Dat fiind faptul că accentul deja nu se pune pe separația puterilor, ci pe colaborarea lor, în doctrină se face distincție între două forme de separație a puterilor: *rigidă* și *suplă* [36, p. 7].

O separație rigidă a puterilor ar produce haos în procesul de guvernare, întrucât oricare dintre cele trei puteri ar avea înclinația să se manifeste în chip tiranic. Concomitent, și practica constituțională a demonstrat că o separație absolută între puteri ar echivala cu un blocaj constituțional. În virtutea acestui fapt, mai bine-venită pare a fi separarea suplă a puterilor, ceea ce presupune o interferență, o conlucrare și o colaborare a lor.

Sub acest aspect, în studiile de specialitate se susține că nicio constituție din lume nu a reglementat o separație perfectă, căci mecanismul statal s-ar bloca, iar cele trei puteri ar fi ca trei linii paralele care nu s-ar intersecta niciodată, de aici inerenta „colaborare” a acestora în realizarea uneia și aceleiași funcții fundamentale a statului.

În același timp, pe lângă colaborare, separarea puterilor implică și un control reciproc. Respectiv, separația puterilor în stat pentru îndeplinirea unor „funcții” nu implică exclusivismul exercitării acestor funcții, ci, dimpotrivă, „comunicarea” între puteri și controlul lor mutual.

O putere viguroasă și stabilă este de neconceput fără control, disciplină și responsabilitate. Astfel, controlul este unul dintre attributele principale ale dirijării democratice a statului, care reflectă interesele și voința cetățenilor. El se manifestă în sistemul de „frâne și contrabalante” la realizarea principiului separației puterilor, în caracterul public și accesibilitatea autorităților statului, responsabilitatea în fața alegătorilor și a întregului popor, în colaborarea lor cu mijloacele de informare în masă, instituțiile societății civile [36, p. 7].

Deși se utilizează noțiunea **puteri**, nu înseamnă că este vorba despre separarea componentelor puterii de stat. Deoarece, puterea de stat derivă din suveranitatea națională și aparține **exclusiv** unui singur titular, poporului Republicii Moldova. Când se vorbește despre puterea legislativă, puterea executivă și puterea judecătorească, se are în vedere că puterea de stat este exercitată în numele

poporului de anumite autorități, care, dacă erau separate totalmente și absolut, nu ar fi putut realiza nici măcar prerogativele ce le revin nemijlocit, cu atât mai puțin, puterea de stat. Altfel spus, anumitor autorități li se încredințează anumite împuterniciri, și nu puterea ca atare [33, p. 43]. Astfel, drept urmare a celor expuse, considerăm că o formulare mai corectă a principiul „separației puterilor în stat” ar fi „separația ramurilor puterii în stat” în: legislativă, executivă și judecătorească.

Fiecărei **funcții** îi corespunde un **organ** sau un grup de organe ale statului, care pentru a îndeplini funcția încredințată, beneficiază de **competența** necesară, stabilită prin Constituție și legi, competență care constituie „puterea” aceluia organ al statului. Deci, corespunzător funcției legislative este competența legislativă, funcției executive este competența executivă și funcției jurisdicționale este competența jurisdicțională. În acest sens, noțiunea de „**putere**” este înțeleasă ca o competență pe care o are un organ al statului pentru a îndeplini funcția care i-a fost repartizată legal [96, p. 321].

De asemenea, după **aparitia partidelor politice** și a **rolului lor în configurarea instituțiilor politice și juridice**, s-a atestat o îmbătrânire a teoriei clasice a separației puterilor în stat. Acest fapt a determinat ca, în prezent separația/echilibrul să nu se mai realizeze între „puteri” sau „funcții”, ci între **majoritatea** formată de partidul sau partidele care au triumfat în alegeri și **opозиția** care trebuie să fie constructivă și care așteaptă alegerile următoare pentru a se revanșa. Acum viața politică se desfășoară în jurul cuplului majoritate – opoziție sau potrivit regulilor jocului, între puterea animatoare și cea de control [96, p. 324].

În încheiere, este important să evidențiem faptul că, o garanție importantă a respectării principiului separației ramurilor puterii în stat, din punct de vedere instituțional, este Curtea Constituțională, care reprezintă autoritatea publică ce sprijină buna funcționare a puterilor în cadrul raporturilor constituționale de separație, echilibru și control reciproc. Fiind emanația celor trei puteri (sub aspectul modului de numire a judecătorilor), Curtea Constituțională reprezintă un organism ce se află între acestea, pentru a menține echilibrul și colaborarea lor [168, p. 75].

2.6. Principiul protecției drepturilor și libertăților fundamentale ale omului

Un alt principiu fundamental înscris în Constituția Republicii Moldova, și în unele documente internaționale, este *principiul protecției drepturilor și libertăților omului*.

În ansamblul complex de realități, probleme și deziderate ce preocupă omenirea, drepturile, libertățile și îndatoririle fundamentale ale ființei umane ocupă un loc important. Includerea drepturilor și libertăților cetățenești printre problemele majore este rezultatul firesc nu numai al

importanței lor deosebite, ci și al strânsei lor interdependențe cu problemele cardinale ale omenirii. Preocupările pentru promovarea și ocrotirea drepturilor și libertăților cetățenești au depășit în timp limitele și granițele tradiționale, ca o consecință firească a cursului istoric în care omenirea s-a angajat, îndeosebi după cel de-al doilea război mondial, în străduința de a se pune capăt exploatării și violenței, rasismului și discriminării naționale, inegalității dintre oameni. În contextul general al evoluției statului și dreptului, proprietății, educației, culturii, științei și instituția libertăților cetățenești a cunoscut un dinamism aparte [132, p. 150].

Nucleul drepturilor omului îl constituie *drepturile și libertățile fundamentale* care sunt drepturi subiective ale persoanei, esențiale pentru viața, demnitatea și libera dezvoltare a personalității umane, consacrate și garantate prin Constituție și tratate internaționale. Remarcăm faptul că drept valoare supremă sunt recunoscute drepturile omului, dar nu drepturile fundamentale ale omului, acesta fiind un mijloc de constituționalizare obligatorie a tuturor drepturilor și tuturor libertăților. Statul se obligă să garanteze ca valoare supremă orice drept și orice libertate, indiferent dacă acestea sunt constituționalizate formal sau nu ca fiind fundamentale [156, p. 28-29].

Considerăm că merită pusă în discuție problema **eficacității** conceptului de drepturi ale omului, considerate ca drepturi inerente persoanei umane, ce decurg din natură, dar care sunt caracterizate prin raționalism, sunt intangibile și se impun tuturor (indivizi și colectivitate). Căci în final, drepturile omului rămân doar o frumoasă idee, ce necesită cu stringență și **garanții** eficiente, garanții care nu pot rezulta însă din natura lor intrinsecă. Consacrarea unora dintre drepturile omului în documente juridice interne sau internaționale poate fi un prim pas pentru rezolvarea acestei probleme. Garanții juridice veritabile și eficiente există doar pentru acele drepturi care nu numai că sunt înscrise în acte normative (drepturi subiective de drept public), ci beneficiază și de mecanisme juridice pentru protecția lor în cazul în care ar fi încălcate [132, p. 138].

Cercetarea drepturilor și libertăților omului, trebuie centrată pe analiza primelor instrumente juridice pentru protecția drepturilor omului. Documentele fundamentale care concentrează conținutul problematicii drepturilor omului în sistemul Națiunilor Unite sunt cele reunite sub denumirea *Carta Internațională a Drepturilor Omului*. De asemenea, cercetarea acestui principiu, impune examinarea drepturilor fundamentale ale omului în sistemul european și instrumentele care dezvoltă sistemul creat de Consiliul Europei [66].

Actul internațional de bază care urmează să fie luat în considerare în raporturile ce vizează drepturile și libertățile omului este **Declarația Universală a Drepturilor Omului** [50] care a fost adoptată de Adunarea Generală a Organizației Națiunilor Unite (ONU) prin Rezoluția 217 A(III) din

10 decembrie 1948. Este primul document cuprinzător în sfera drepturilor omului adoptat de o organizație Internațională Universală [40, p. 30-31].

Acte de o importanță deosebită în domeniul drepturilor omului sânt și:

Pactul internațional cu privire la drepturile civile și politice, adoptat și deschis spre semnare de Adunarea generală a ONU la 16 decembrie 1966 prin rezoluția 220 A(XXI) și intrat în vigoare la 23 martie 1967 [135]. Acest act internațional conține un catalog de drepturi civile și politice cu o specificație juridică, precum și un număr mai mare de drepturi decât Declarația Universală.

Pactul internațional privind drepturile economice, sociale și culturale, adoptat și deschis spre semnare de Adunarea generală a ONU la 16 decembrie 1966 prin rezoluția 220 A(XXI) și intrat în vigoare la 03 ianuarie 1967 [136]. Acest act internațional conține un număr mai mare și mai cuprinzător de drepturi economice, sociale și culturale decât cele prevăzute în Declarație. Mai mult decât atât, pactul face nu doar o enumerare a drepturilor, dar și le definește detaliat, indicând și măsurile ce urmează a fi întreprinse pentru îndeplinirea lor.

Convenția Europeană a Drepturilor Omului, a fost încheiată la Roma, la 04 noiembrie 1950 [35], și a fost deschisă spre semnare tuturor statelor-membre ale Consiliului Europei. Textul Convenției a fost elaborat, luându-se în considerare prevederile Declarației Universale a Drepturilor Omului în scopul unei uniuni mai strânse între statele din Europa, considerându-se că, pentru atingerea lui, unul din mijloacele optime este apărarea și dezvoltarea drepturilor și libertăților fundamentale ale omului [40, p. 32-33].

O precizare care se impune a fi reliefată este aceea că, țara noastră și-a declarat interesul și dorința de a se integra în comunitatea internațională, bazându-se pe ideea garantării, promovării și protejării drepturilor fundamentale ale omului prin racordarea legislației naționale la standardele internaționale, prin democratizarea și reforma instituțiilor de drept din țară. Treptat, dar cu pași siguri, garanțiile internaționale ale drepturilor și libertăților fundamentale ale omului au devenit pentru juriști un instrument aproape tot atât de des utilizat ca și reglementările interne [66]. O contribuție esențială în acest proces o are și Constituția Republicii Moldova care, acordă prioritate reglementărilor internaționale în materia drepturilor fundamentale ale omului în detrimentul celor interne.

Constituția Republicii Moldova, alături de alte articole, consacră un întreg Titlu (II) drepturilor, libertăților și îndatoririlor fundamentale ale omului, relevând astfel importanța primordială a instituțiilor respective în viața societății și a statului nostru. Consacrarea lor la nivel

normativ constituțional le asigura cea mai eficientă **garantare juridică**, întrucât astfel ele beneficiază atât de mecanismele de garantare a supremației normelor constituționale, cât și de mecanismele juridice specifice protecției, drepturilor subiective [132, p. 139].

Deși Constituția nu a făcut o clasificare distinctă a drepturilor și libertăților fundamentale, necesitatea clasificării lor se impune. În vederea realizării clasificării drepturilor fundamentale în doctrina de specialitate au fost propuse și utilizate **multe criterii de clasificare** a drepturilor omului. Ca urmare, clasificările făcute în doctrină sunt foarte greu de caracterizat printr-o singură trăsătură, mai ales că s-au formulat în epoci diferite, iar în timp ele au cunoscut o anumită evoluție cât privește conținutul, forma și sfera lor, evoluție fundamentată pe concepții și legislații diferite. Problema constă, însă, în fond în realizarea unui echilibru între necesitatea menținerii integrității și credibilității tradiției drepturilor omului, pe de o parte, și, pe de altă parte, necesitatea unei abordări dinamice, în măsură să țină pasul cu exigențele de perspectivă pentru schimbare [96, p. 196].

Dr. Ioan Muraru [132, p. 157-158] împarte drepturile fundamentale, reieșind din criteriul **conținutului** în:

a) **inviolabilități**, cuprinzând drepturile care, prin conținutul lor, asigură viața, posibilitatea de liberă circulație, siguranța fizică, psihică și siguranța domiciliului persoanei și care sunt: dreptul la viață; dreptul la integritate fizică; dreptul la integritate psihică; libertatea individuală; dreptul la apărare etc.;

b) **drepturi și libertăți social-economice și culturale**, adică drepturi ce asigură condițiile sociale și materiale de viață, educație și posibilitatea protecției acestora și care sunt: dreptul la învățătură; dreptul de acces la cultură, dreptul la ocrotirea sănătății; dreptul la un mediu sănătos; dreptul la muncă și la protecția socială a muncii etc.;

c) **drepturi exclusiv politice**, care pot fi exercitate de către cetățeni numai pentru participarea la guvernare și care sunt: dreptul de vot și dreptul de a fi ales;

d) **drepturi și libertăți social-politice**, care pot fi exercitate de către cetățeni la alegere, fie pentru rezolvarea unor probleme sociale și morale, fie pentru participarea la guvernare. Sunt drepturi ce asigură posibilitatea exprimării gândurilor și opiniilor, fapt pentru care mai sunt denumite adesea și *libertatea opiniei*. Aceste drepturi sunt: libertatea conștiinței, libertatea de exprimare, dreptul la informație, libertatea întrunirilor etc.;

e) **drepturi garanții**, care, prin conținutul lor, joacă rolul de garanții constituționale și care sunt: dreptul de petiționare, dreptul persoanei vătămate de către o autoritate publică.

DI T. Cârnaț menționează că, în conformitate cu **actele internaționale** și în dependență de **conținutul lor** juridic drepturile omului pot fi clasificate în cinci categorii:

1. *Drepturi civile* - categorie de drepturi ale omului, care regrupează drepturile garantând individului o sferă de libertate în raport cu statul ca, de altfel, mijloacele care permit de a asigura respectul acestor drepturi;

2. *Drepturi politice* - categorie de drepturi ale omului, în general asociate la drepturile civile, garantând indivizilor o posibilitate de acces, de participare sau de control al organelor politice, executive și judiciare ale statului;

3. *Drepturi economice* - drepturile omului care garantează accesul fiecărui individ la condiții de viață decente, numind în general o acțiune pozitivă a statului (prestații);

4. *Drepturi sociale* - drepturile omului care garantează accesul, participarea și exercițiul manifestărilor sociale ale grupului la care aparține individul.

5. *Drepturi culturale* - drepturi ale omului care garantează accesul, participarea și exercițiul manifestărilor culturale proprii identității individului și poporului căruia îi aparține [22, p. 294-295].

În cazul drepturilor și libertăților fundamentale prevăzute în Constituției Republicii Moldova autorii C. Gurin și I. Creangă consideră că acestea pot fi clasificate în:

- drepturile și libertățile individuale;
- drepturile și libertățile politice;
- drepturile economice, sociale și culturale [40, p. 19].

Valorificând cele explicate anterior, folosind drept criteriu conținutul drepturilor și libertăților cetățenilor, conținut ce determină, de altfel, și finalitatea acestor drepturi, clasificăm drepturile fundamentale ale cetățenilor Republicii Moldova în:

1. *Inviolabilități*, adică acele drepturi fundamentale, care asigură viața, posibilitatea de mișcare a individului, asigură siguranța lui fizică, a domiciliului său. În această categorie o se includ dreptul la viață, inviolabilitatea persoanei, inviolabilitatea domiciliului, dreptul la libera circulație, dreptul la căsătorie, la ocrotirea familiei și a copilului [22, p. 293].

2. *Drepturi sociale, economice și culturale*, adică acele drepturi care asigură dezvoltarea materială și culturală a persoanei, permițând acesteia să participe la viața socială. În această categorie vom include: dreptul la muncă, dreptul la odihnă, dreptul la învățătură, dreptul la asigurare materială în caz de bătrânețe, boală sau incapacitate de muncă, dreptul tinerilor la asigurare din partea statului a condițiilor necesare dezvoltării aptitudinilor lor fizice și intelectuale, dreptul la

proprietate, dreptul la moștenire, dreptul la un nivel de trai decent, dreptul de a te bucura de cea mai bună sănătate fizică și mintală pe care o poți atinge [22, p. 293].

3. *Drepturi exclusiv politice*, adică drepturile care prin conținutul lor pot fi folosite numai pentru participarea cetățenilor la conducerea statului, la guvernare, și anume – drepturile electorale [22, p. 294].

4. *Drepturi social-politice*, adică acele drepturi care pot fi exercitate de cetățeni, la alegerea lor, atât în vederea asigurării dezvoltării lor materiale, cât și în scopul participării lor la conducerea de stat, și anume: libertatea conștiinței, libertatea cuvântului, libertatea presei, dreptul de asociere, libertatea întrunirilor, mitingurilor și demonstrațiilor, secretul corespondenței și al convorbirilor telefonice, dreptul la informație (informare). Aceste drepturi asigură posibilitatea de exprimare a opiniilor, de participare la rezolvarea problemelor personale, obștești sau de stat. Atât drepturile exclusiv politice, cât și cele social-politice configurează dreptul de a lua parte la conducerea treburilor publice [22, p. 294].

5. *Drepturi-garanții*, adică dreptul de petiționare și dreptul celui vătămat într-un drept al său printr-un act ilegal al unui organ de stat de a cere organelor competente, în condițiile prevăzute de lege, anularea actului și repararea pagubei [22, p. 294].

În legătură cu clasificarea drepturilor fundamentale este necesar de menționat că aceasta nu trebuie să fie interpretată ca o ierarhizare a drepturilor, în sens că, toate drepturile omului (cetățeanului) au o importanță deosebită. Este desigur cert că unele drepturi depind în realizarea lor de altele, că unele drepturi îndeplinesc și funcția de garanții pentru celelalte.

Drepturile și libertățile fundamentale ale omului sunt protejate prin **reglementările juridice internaționale și interne**, iar realizarea unei corelații cât mai reușite între aceste două categorii de reglementări, implică asigurarea drepturilor omului la nivelul standardelor impuse de reglementările internaționale, lucru dificil de realizat și care cere timp pentru unele state ale lumii, având în vedere diferențele mari în dezvoltarea economică, socială și culturală a statelor lumii [132, p. 151].

Aceste drepturi sunt deci efective în măsura în care prin legislațiile interne sunt declarate ca drepturi fundamentale ale cetățenilor și garantate în exercițiul lor, în cadrul raporturilor concrete dintre cetățeni și stat. Această idee dă dimensiunile reale ale direcțiilor în care trebuie să se acționeze și implicit ale mijloacelor, formelor și soluțiilor ce pot fi formulate și folosite. Această idee dominantă este azi o realitate considerându-se că drepturile omului nu au nici un sens decât dacă sunt înscrise în sistemul constituțional, legislativ și judiciar al fiecărui stat [132, p. 153].

Actualmente în Republica Moldova se conturează clar tendința de a crea anume acele mecanisme și pârgii de implementare a unui sistem național de promovare și respectare a drepturilor omului, care se bazează în special pe instrumentele juridice. Astfel, orice persoană care se consideră lezată în drepturile sale legitime are drept de petiționare, asigurându-i-se posibilitatea de adresare oricărui organ de stat pentru înlăturarea nedreptății, anihilarea consecințelor ei și repararea daunei sau repunerea în drepturi. În acest sens sunt recunoscute o serie de drepturi și este posibilă exercitarea liberă a unora dintre ele cum ar fi: dreptul de petiționare; libertatea expresiei; libertatea întrunirilor; dreptul la apărare; dreptul la grevă, etc. Constituția Republicii Moldova consacră un întreg titlu proclamării drepturilor și libertăților cetățenilor, de la dreptul la viață și libertate individuală la dreptul de asociere, informare, instruire și educație, de a alege și a fi ales în organele statului. Astăzi aceste drepturi și libertăți nu sunt numai formal enunțate, ci sunt fixate atât în Legea Fundamentală a țării, cât și în numeroase legi organice, ordinare.

Abilitatea punerii în aplicare a prevederilor actelor internaționale, a Constituției Republicii Moldova, cât și a multiplelor legi organice și ordinare, precum și garantarea respectării drepturilor omului le revine diverselor instituții atât interne, cât și externe. Din **garanțiile interne**, instituțiile care sunt abilitate să asigure respectarea drepturilor fundamentale ale omului în Republica Moldova evidențiem:

Avocatul Poporului – Articolul 59¹ din Constituția Republicii Moldova stabilește că „*Avocatul Poporului asigură promovarea și protecția drepturilor și libertăților fundamentale ale omului*” [32], în același sens, art.1 alin.(1)-(2) din Legea nr.52 din 03.04.2014 cu privire la Avocatul Poporului (Ombudsmanul) [112] prevede că „*Avocatul Poporului (Ombudsmanul) asigură respectarea drepturilor și libertăților omului de către autoritățile publice, de către organizații și întreprinderi, indiferent de tipul de proprietate și forma juridică de organizare, de către organizațiile necomerciale și de către persoanele cu funcții de răspundere de toate nivelurile. Avocatul Poporului contribuie la apărarea drepturilor și libertăților omului prin prevenirea încălcării acestora, prin monitorizarea și raportarea modului de respectare a drepturilor și libertăților fundamentale ale omului la nivel național, prin perfecționarea legislației ce ține de domeniul drepturilor și libertăților omului, prin colaborarea internațională în acest domeniu, prin promovarea drepturilor și libertăților omului și a mecanismelor de apărare a acestora, prin aplicarea procedeele reglementate de prezenta lege*”.

Curtea Constituțională - Unul dintre mijloacele de asigurare a *respectării drepturilor și libertăților omului îl constituie controlul constituționalității legii*. Dat fiind faptul că drepturile

omului sunt consfințite și garantate prin Constituție și apoi dezvoltate prin legi, concordanța acestora cu Constituția reprezintă o acțiune firească într-un stat de drept, de natură a întări respectul pentru valorile umane.

Instanțele Judecătorești - art.4 alin.(1) din Legea nr.514-XIII din 06.07.1995 privind organizarea judecătorească [113], stabilește sarcinile instanțelor judecătorești, care îndeplinesc justiția în scopul *apărării și realizării drepturilor și libertăților fundamentale ale cetățenilor și ale asociațiilor acestora, ale întreprinderilor, instituțiilor și organizațiilor*.

Procuratura - art.1 din Legea nr.3 din 25.02.2016 cu privire la Procuratură [114], statuează că Procuratura este o instituție publică autonomă în cadrul autorității judecătorești care, în procedurile penale și în alte proceduri prevăzute de lege, contribuie la respectarea ordinii de drept, efectuarea justiției, *apărarea drepturilor și intereselor legitime ale persoanei și ale societății*.

Poliția – conform art.2 din Legea nr.320 din 27.12.2012 cu privire la activitatea Poliției și statutul polițistului [115], misiunea Poliției este de a *apăra drepturile și libertățile fundamentale ale persoanei* prin activități de menținere, asigurare și restabilire a ordinii și securității publice, de prevenire, investigare și de descoperire a infracțiunilor și contravențiilor.

Avocatura – Legea cu privire la avocatură nr.1260-XV din 19.07.2002 [116], stipulează că orice avocat odată cu obținerea licenței depune jurământ prin care se obligă să-și aducă *aportul la apărarea drepturilor, libertăților și intereselor legitime ale omului*, să-și îndeplinească conștiincios și onest îndatoririle de avocat, să păstreze secretul profesional și, prin comportamentul său, să nu compromită onoarea profesională a avocatului.

Societatea civilă (Organizațiile Neguvernamentale) - Legea cu privire la asociațiile obștești nr.837-XIII din 17.05.1996 [117], menționează în art.1 alin.(1)-(2) că, asociația obștească este o organizație necomercială, independentă de autoritățile publice, constituită benevol de cel puțin trei persoane fizice și/sau juridice (asociații obștești), asociate prin comunitate de interese în vederea realizării, în condițiile legii, a unor drepturi legitime. Asociații obștești se consideră asociațiile pacifiste, *de apărare și de promovare a drepturilor omului*, asociațiile de femei, de veterani, ale persoanelor cu dizabilități, de tineret și de copii, societățile științifice, tehnice, ecologiste, cultural-educative, sportive, uniunile de creație, comunitățile național-culturale, alte asociații ale persoanelor fizice și/sau juridice (asociații obștești) legal constituite.

Dintre mecanismele cunoscute pe plan internațional pentru garantarea drepturilor omului mecanismele jurisdicționale și-au dovedit în practică cea mai mare eficacitate. Ele au la bază adoptarea unor instrumente juridice prin care se creează organe cu atribuții jurisdicționale, care au

competența să examineze plângerile ce le sunt adresate și să pronunțe o hotărâre care să aibă autoritate de lucru judecat. Astfel, din **garanțiile externe**, instituțiile care sunt abilitate să asigure respectarea drepturilor fundamentale ale omului la nivel mondial și nemijlocit la nivel european remarcăm:

Adunarea Generală a ONU - este organul principal al Organizației Națiunilor Unite și are cele mai importante atribuții în domeniul drepturilor omului. Competența Adunării Generale în domeniul drepturilor omului este prevăzută în articolul 13, pct. b) din Carta Națiunilor Unite, potrivit căruia, aceasta va iniția studii și va face recomandări în scopul „de a promova cooperarea internațională în domeniul economic, social, cultural, educativ și sanitar și de a sprijini *înfăptuirea drepturilor omului și libertăților fundamentale* pentru toți, fără deosebire de rasă, sex, limbă sau religie” [19].

Consiliul Economic și Social al ONU (ECOSOC) - compus din 54 de membri, Consiliul Economic și Social are cele mai multe atribuții în ceea ce privește protecția juridică internațională a drepturilor omului. Acesta este organul principal care se află sub autoritatea Adunării Generale și care a fost împuternicit să realizeze cooperarea economică internațională pentru a promova [228] *„respectarea universală și efectivă a drepturilor omului și libertăților fundamentale pentru toți, fără deosebire de rasă, sex, limbă sau religie”*, potrivit art. 55 lit. c) din Carta ONU [19]. ECOSOC are ca principale atribuții în domeniul drepturilor omului: să elaboreze sau să inițieze studii și rapoarte asupra problemelor internaționale în domeniul economic, social și cultural, educație, sănătate publică; să adreseze recomandări asupra tuturor acestor probleme Adunării Generale, țărilor membre și instituțiilor specializate, să facă recomandări în vederea asigurării respectării efective, de către toți, a drepturilor și libertăților fundamentale; să pregătească proiecte de Convenții pe care să le supună Adunării Generale; să convoace Conferințe internaționale în probleme de competența sa (art. 62 din Carta ONU); să coordoneze activitatea instituțiilor specializate prin consultări cu acestea și prin recomandări adresate acestora (art. 63 din Carta ONU) [19].

Consiliul de Securitate ONU - este organul principal al ONU, căruia Carta i-a conferit responsabilitatea principală în menținerea păcii și securității internaționale și poate să decidă acțiuni și măsuri de constrângere în acest scop. Problematika drepturilor omului intră în competența Consiliului de Securitate în situațiile în care violările flagrante și permanente ale acestor drepturi constituie o amenințare la adresa păcii și securității internaționale. Comitetul trebuie să intervină mai ales în ce privește politica de apartheid și de discriminare rasială, care nesocotește flagrant drepturile omului, constituind o sursă permanentă de tensiuni și tulburări ce pot constitui amenințări directe la

adresa păcii și securității internaționale. Consiliul de Securitate funcționează permanent, fiecare stat membru având un reprezentant permanent la sediul ONU, care să poată răspunde la convocarea de către președinte [228].

Curtea Europeană a Drepturilor Omului - o adevărată revoluție în gândirea juridică a fost efectuată însă de Convenția Europeană a Drepturilor Omului care, în 1950, a fundamentat pentru prima dată ideea accesului direct al individului la organisme de protecție internațională. Parlamentul Republicii Moldova a ratificat Convenția Europeană a Drepturilor Omului la data de 24 iulie 1997 [231].

În contextul celor expuse, menționăm că, mecanismele internaționale de garantare a drepturilor omului sunt complexe și diversificate. Se impune în *primul rând* aprecierea, preocuparea comunității internaționale pentru asigurarea cadrului normativ, atât internațional, cât și intern, de promovare și garantare a drepturilor omului și a libertăților sale fundamentale. În al *doilea rând*, trebuie evidențiat rolul mecanismelor internaționale de supraveghere a respectării drepturilor omului pe plan intern, ca organisme care au sarcina de a corecta acele decizii interne care sunt de natură să încalce în vreun fel drepturile și libertățile cetățenilor.

În Republica Moldova există, însă, o discrepanță între prevederile referitoare la drepturile omului și realizarea lor în practică, cauzată de instabilitate economică, corupție, lipsă a culturii juridice, degradare morală, discriminare pe diferite criterii. Respectarea drepturilor și excluderea discriminărilor depind atât de aplicarea corectă de către stat, instituții, organizații, cetățeni a prevederilor legale referitoare la drepturile omului, cât și de buna funcționare a mecanismelor naționale și internaționale de asigurare și protejare a drepturilor omului [22, p. 271].

Generalizând cele expuse, subliniem că, drepturile omului sunt noțiuni abstracte, generale și reglementate la nivel internațional, care evocă drepturile ființei umane, ființă înzestrată cu rațiune și conștiință, căreia îi sunt recunoscute drepturile sale naturale ca drepturi inalienabile și imprescriptibile. Proclamarea și garantarea lor efectivă revine reglementărilor juridice interne din fiecare stat în parte. În alte cuvinte se susține că drepturile omului nu au niciun sens decât dacă sunt înscrise în sistemele constituționale (constituția) ale fiecărui stat, devenind astfel drepturi și libertăți fundamentale (cetățenești), întrucât ființa umană (omul) se integrează într-un anumit sistem social-politic, comandat de reguli juridice. Instrumentele internaționale referitoare la drepturile omului pun în valoare realitatea în sensul că aplicarea lor trebuie făcută ținând cont de necesitatea permanentă de corelare a **cooperării internaționale** în acest domeniu cu principiul **suveranității** statelor, deoarece procedurile care ar nesocoti acest raport ar duce la un amestec în afacerile interne

ale statelor. De aceea, aceste instrumente internaționale au ca principal mijloc pentru executarea lor asumarea de către statele-părți a obligațiunilor de a lua măsuri legislative și de altă natură pentru asigurarea realizării drepturilor prevăzute de ele [96, p. 190-191].

2.7. Principiul supremației Constituției

Principiul supremației constituției poate fi considerat ca un precept „sacru” și intangibil în sistemul juridic al unui stat. Ea se află în vârful piramidei tuturor actelor juridice [58, p. 221-222].

La rîndul său dl Ioan Moraru definește supremația Constituției, ca o calitate a Constituției care o situează în vârful instituțiilor politico-judice dintr-o societate a unui stat, fiind sursa reglementărilor în domeniile economic, politic, social și juridic [129, p. 66].

În literatura de specialitate, majoritatea autorilor sunt de părere că supremația constituțională se fundamentează pe conținutul și forma ei, respectiv Constituția ca act juridic suprem într-o societate dispune de *supremație materială* și *formală* [47, p. 100].

Supremația materială se bazează pe faptul că întreaga ordine juridică se bazează pe Constituție. Din faptul supremației materiale a Constituției decurg cel puțin următoarele consecințe: 1) niciun act normativ de natură legislativă nu poate exista în ordinea juridică dacă este contrar Constituției și 2) doar Constituția creează competențe; dacă aceasta acordă o anumită competență unui anumit organ, atîta vreme cat ea însăși nu prevede posibilitatea și condițiile redelegării, acest organ nu poate să-și cedeze competența unui alt organ [47, p. 100].

Supremația formală a Constituției constă, pe de o parte, în procedura și organul special care concură la adoptarea și revizuirea sa și, pe de altă parte, în faptul că ea creează principiile procedurilor după care celelalte norme vor fi adoptate; orice normă care nu respectă aceste proceduri este lipsită de validitate, adică nu este normă juridică [47, p. 100].

Așadar, legile se raportează la Constituție sub două aspecte, unul material, de conformitate, și unul formal, de validitate. Controlul validității trebuie să preceadă totdeauna controlul conformității [47, p. 100].

Articolul 7 din Constituția Republicii Moldova prevede că: *Constituția Republicii Moldova este Legea ei Supremă. Nicio lege și niciun alt act juridic care contravine prevederilor Constituției nu are putere juridică* [32].

Introducerea unui articol consacrat Constituției, ca Lege Supremă a statului, s-a făcut intenționat, dat fiind faptul că e vorba de legea nr.1, legea tuturor legilor, legea în fața căreia celelalte legi stau în poziție de drepti. Constituția nu reprezintă doar un act normativ, căci pe lângă

normele pe care le cuprinde, ea înglobează și înțelepciunea unui popor, valorile fundamentale ale unei națiuni, regulile de drept superioare ale puterii publice, pe care aceasta o limitează și căreia îi impune anumite sarcini, masa (materia) superlegislativă a unui neam [33, p. 47].

În această ordine de idei, conținutul unei Constituții reflectă condițiile social-politice și istorice existente la un moment dat într-o societate dată, tradițiile istorice, interesele naționale, cultura politică a poporului. Constituția este sursa oricărui regim politic, a sistemului de drept (care trebuie să fie conform regulilor constituționale), a drepturilor și libertăților cetățenești. Actul de guvernare în sine poartă amprenta principiilor și normelor constituționale. Altfel spus, fără reguli constituționale bine cunoscute, un stat nu poate fi guvernat [103, p. 2].

O constituție mai este și un program de activitate, dat fiind faptul că în ea sunt consfințite principiile fundamentale ale întregii vieți economice, politice, sociale și juridice. Constituția fixează intențiile unui stat, cadrul juridic al politicii interne și externe a statului. Se mai afirmă uneori, și nu fără temei, că aceasta este legea supremă a societății în ansamblu [33, p. 48].

Pătrunzând toate tipurile de raporturi sociale, Constituția trebuie să rezulte firesc din relațiile și felul de a fi ale unui popor. „A dori, scria Hegel, să dai unui popor, *a priori*, o constituție ar nesocoti tocmai momentul în care constituția ar fi mai mult o născocire a gândirii, *fiecare popor își are constituția care i se potrivește și care i se cuvine. De aceea, continuă filozoful german, poporul trebuie să aibă, față de Constituția lui, sentimentul dreptului său și al stării sale de fapt, altfel, ea poate exista, e drept în chip exterior, dar nu are nicio semnificație și nicio valoare*” [73, p. 316].

Cuvântul **constituție** provine de la latinescul *constitutio*, ceea ce în traducere înseamnă „așezare cu temei”, „stare a unui lucru”. După obiectivul lor, constituția și legile constituționale reglementează, în principal, instituționalizarea puterii și exercitarea ei. Constituțiile cuprind modalitățile de organizare a puterii: forma, regimul politic, sistemul autorităților publice, principiile fundamentale ale sistemului electoral, etc. [33, p. 48].

Constituția, de asemenea, reglementează detaliat drepturile, libertățile și îndatoririle fundamentale. Celelalte legi, reglementând asemenea probleme, concretizează și dezvoltă prescripțiile constituționale, dar sunt subsecvente acesteia.

Din punct de vedere formal, constituțiile și legile constituționale sunt supuse unor proceduri speciale de adoptare și modificare. Astfel, potrivit art.138 al Constituției Italiei, legile constituționale sunt adoptate de fiecare cameră, cu majoritatea absolută a membrilor, la cea de-a doua lectură, care are loc în cel puțin trei luni după prima lectură.

Potrivit art.143 din Constituția Republicii Moldova, Parlamentul este în drept să adopte o lege constituțională după cel puțin șase luni de la data prezentării inițiativei corespunzătoare. Legea se adopta cu votul a două treimi din deputați [32].

Membrii organului care elaborează și adoptă Constituția au calitatea de reprezentanți ai națiunii. Dar cum ei au candidat din partea sau pe listele unor partide politice, este de presupus că aceștia vor căuta să transpună în Constituție, concepțiile politice ale propriului partid. Iată de ce se afirmă că în conținutul legii fundamentale sunt reflectate și concepții politice ale partidelor politice, componente ale ideologiei acestora.

Semnificația Constituției ca **document politic și juridic fundamental** o denotă faptul că Constituția:

- a) realizează o sinteză a proceselor definitorii din istoria societății, până la atingerea nivelului de democratizare și civilizare la care a ajuns societatea;
- b) exprimă o filozofie și ideologie specifică colectivității umane constituite în statul respectiv;
- c) consacră o anumită formă de organizare politică a societății;
- d) stabilește limitele puterii formate în stat, constituind totodată o garanție a drepturilor și libertăților fundamentale ale cetățenilor;
- e) stabilește modul de exercitare a puterii politice și principiile generale care guvernează viața politică a societății, constituind astfel o concepție asupra relațiilor social-politice.

Din cele spuse, se poate deduce că Constituția este legea fundamentală și supremă a statului, fiind compusă din norme și principii cu forță juridică supremă, care reglementează relațiile sociale de bază necesare formării, menținerii și exercitării puterii politice a poporului în scopul realizării unui echilibru de interese, din care să rezulte armonia socială [33, p. 49].

În sistemul nostru de drept, supremația legii și, în primul rând, a legii fundamentale a fost ridicată la rangul de principiu constituțional. În literatura de specialitate s-a subliniat că prin consacrarea acestui principiu „întreaga ordine de drept se bazează pe Constituție”. Acest lucru este absolut firesc, deoarece Constituția:

- a) legitimează puterea, convertind voințele individuale sau colective în voințe de stat;
- b) conferă autoritate guvernanților, îndreptățindu-le deciziile și garantându-le aplicarea;
- c) determină funcțiile și atribuțiile ce revin autorităților publice;
- d) consacră drepturile și îndatoririle fundamentale, reglementează raporturile dintre cetățeni, dintre cetățeni și autoritățile publice;

e) indică sensul sau scopul activității statale, adică valorile politice, ideologice și morale, sub semnul cărora este organizat și funcționează sistemul politic;

f) reprezintă temeiul fundamental și garanția esențială a ordinii de drept;

g) este reperul decisiv pentru aprecierea validității tuturor actelor și faptelor juridice [33, p. 49-50].

Supremația constituției este o realitate incontestabilă și nu o simplă afirmație. Menționată la nivel de principiu general al legii noastre fundamentale în art.7, ea reprezintă o obligație opozabilă în egală măsură atât autorităților statului cât și celorlalte subiecte de drept. Ea implică o serie de consecințe juridice, dar se bucură în același timp și de garanții. Desigur, garanțiile supremației constituției pot fi formulate în diferite feluri. Vom reține însă cea mai importantă constatare ce se poate face, anume că supremația constituției beneficiază de garanții la nivelul întregului sistem de drept (care fac ca sistemul normativ să fie aplicat și respectat) și de garanții juridice specifice legii fundamentale [132, p. 67].

Se cunosc trei *garanții juridice ale supremației Constituției* și anume:

- controlul general al aplicării Constituției;
- controlul constituționalității legilor;
- îndatorirea fundamentală de a respecta Constituția [22, p. 87-88].

Controlul general al aplicării Constituției este rezultatul faptului că întreaga activitate statală este determinată și organizată prin Constituție. Constituția statornicește formele fundamentale de realizare a puterii de stat, categoriile de organe ale statului, precum și competența acestora. Acest lucru se face având în vedere că puterea poporului nu exclude, ci, dimpotrivă, presupune o diviziune a competențelor și o autonomie a organelor statului. Toate organele statului trebuie să-și desfășoare activitatea în conformitate și în limitele stabilite prin Constituție. Pentru ca acest lucru să nu rămână o simplă cerință, orice Constituție organizează un sistem complex și eficient de control al aplicării acesteia. El reprezintă prima garanție juridică a supremației constituției și se manifestă la nivelul tuturor actelor juridice dintr-un sistem de drept, în primul rând prin modalitățile de verificare a condițiilor de fond și de formă ale actelor emise de autoritățile statului. Acest control este general, în sensul că el cuprinde toate formele activității statale și este efectiv, adică se concretizează prin toate formele și căile de control statornicite într-un stat [132, p. 68].

Supremația Constituției se explică nu numai prin poziția dominantă în raport cu celelalte acte normative, ci și cu întreaga activitate politică. O îndatorire fundamentală a șefului statului este de a

veghea aplicarea și respectarea de către toate celelalte autorități publice, organisme neguvernamentale, cetățeni, partide politice, syndicate [22, p. 88] etc.

Controlul constituționalității legilor este activitatea organizată de verificare a conformității legii cu Constituția. Ca instituție a dreptului constituțional, aceasta cuprinde regulile privitoare la organele competente a face această verificare, procedura de urmat, precum și măsurile ce pot fi luate după realizarea acestei proceduri [132, p. 69-70].

Garantarea Constituției, preciza Kelsen, implică posibilitatea anulării actelor contrare ei, dar nu de organul care le-a adoptat, considerat un liber creator de drept, și nu de unul de aplicare a dreptului, ci de un alt organ, diferit și independent de cel legislativ și de orice altă autoritate [33, p. 509].

Pentru a asigura caracterul supremației legii fundamentale, art.7 din Constituția Republicii Moldova statuează că **nici o lege și nici un alt act juridic care contravine prevederilor Constituției nu are valoare juridică**. Astfel, Constituția însăși stabilește eventualele consecințe ale nerespectării caracterului suprem al normelor acesteia.

Deși textul constituțional prevede expres că actele juridice care contravin prevederilor Constituției nu au putere juridică, numai prin această prevedere expresă nu se obține obligatoriu și respectarea conformității cu normele constituționale. Textul constituțional nu poate fi interpretat ca unul ce permite oricui constatarea nulității valorii juridice a legii care contravine Constituției, în acest sens fiind efectiv numai controlul constituționalității. Desigur, nu poate fi negată nici procedura de adoptare a actelor legislative (procedura legislativă), în cadrul căreia subiecții abilitați cu elaborarea și adoptarea normelor juridice trebuie să ia în considerare toate aspectele și să efectueze un control de corespundere a proiectelor cu prevederile constituționale ce vizează problema în cauză.

Astfel, se impune ca supremația Constituției să fie asigurată de o autoritate specializată, care să constate constituționalitatea sau neconstituționalitatea legilor. Aceasta se impune, deoarece potrivit principiului prezumției legalității, orice act este prezumat a fi constituțional până nu se va dovedi pe cale legală contrariul. Prin urmare, Constituția trebuie să pună în sarcina unei autorități specializate această atribuție. Astfel fiind pusă problema, Legea Supremă ne oferă în prevederile art.134 soluția căutată, stabilind că **Curtea Constituțională** garantează supremația Constituției [40, p. 387].

Constituția Republicii Moldova a preluat din practica constituțională modernă sistemul controlului politico-jurisdicțional al conformității legilor cu Constituția, prin exercitarea obligatorie a controlului constituționalității legilor de către Curtea Constituțională [22, p. 99].

Prin controlul constituționalității legilor se urmărește scopul examinării conținutului legilor în raport cu prevederile Constituției. În baza titlului V al Constituției Republicii Moldova, a fost creată Curtea Constituțională ca unică autoritate publică de jurisdicție constituțională și de control al respectării legilor în sistemul constituțional al Republicii Moldova. Jurisdicția constituțională este exercitată în Republica Moldova în temeiul Constituției, Legii cu privire la Curtea Constituțională și Codul jurisdicției constituționale. În conformitate cu articolul 2 din Codul jurisdicției constituționale, Curtea Constituțională este unica autoritate de jurisdicție constituțională în Republica Moldova și garantează supremația Constituției, asigură realizarea principiului separării puterii de stat în putere legislativă, putere executivă și putere judecătorească, garantează responsabilitatea statului față de cetățean și a cetățeanului față de stat [22, p. 473].

Curtea Constituțională a Republicii Moldova se înscrie în „modelul european” de jurisdicție constituțională. Făcând o sinteză a doctrinei europene cu privire la locul Curții Constituționale în raport cu celelalte autorități putem spune că, în modelul concentrat de control al constituționalității legilor de tip european, Curtea Constituțională se situează în afara celor trei puteri constituite tradițional (executivă, legislativă, judiciară). Această variantă este oferită de doctrina italiană, spaniolă, belgiană și franceză, cât și Curtea Constituțională a Republicii Moldova care nu face parte nici dintr-o putere, căci conform Constituției Republicii Moldova, aceasta este o autoritate independentă de oricare altă autoritate publică. Curtea se sprijină pe ideea conform căreia, pentru a putea controla activitatea unui organ cum este Parlamentul sau Guvernul, este absolut necesar ca cel ce controlează să se afle la un nivel superior organului controlat [22, p. 473-474].

Printre *caracterele* particulare ale Curții putem menționa:

- Curtea Constituțională nu este o putere în stat și nici nu deține vreuna din funcțiile autorităților legislative, executive și judecătorești;
- Ca autoritate publică reglementată de Constituție într-un titlu distinct Curtea exercită rolul de garant al supremației Constituției;
- Ea este o autoritate publică ce sprijină buna funcționare a puterilor publice în cadrul raporturilor constituționale de separație, echilibru, colaborare și control reciproc;
- Curtea Constituțională este independentă față de orice altă autoritate publică și se supune numai Constituției și legii sale organice;

- Caracterul politic al Curții Constituționale rezultă, în primul rând, din faptul de desemnare a judecătorilor, deoarece în desemnarea lor sunt implicate autorități politice, Parlamentul. Însă, judecătorii nu sunt desemnați pe criterii politice. Totodată, Curtea Constituțională dispune de unele atribuții care se disting în mod deosebit prin conținutul lor politic, de exemplu: confirmarea rezultatelor referendum-urilor republicane, alegerea Parlamentului etc.;

- Caracterul jurisdicțional determină și principiile de organizare și funcționare a Curții și anume independența și inamovibilitatea judecătorilor, iar procedurile prin care se realizează atribuțiile Curții au, în mare parte, trăsături procedurale judecătorești [15, p. 474].

În conformitate cu art.3 din Codul jurisdicției constituționale Curtea Constituțională activează în baza principiilor: independenței de orice autoritate publică, colegialității, legalității, publicității [27].

Prin art. 135 din Constituție, Curții Constituționale i se conferă anumite *atribuții*, diferite prin obiectul, natura și condițiile de exercitare, care pot fi împărțite în trei categorii: consultative, de control al constituționalității actelor emise de autoritățile publice și de interpretare a Constituției:

a) exercită, la sesizare, controlul constituționalității legilor și hotărârilor Parlamentului, a decretelor Președintelui Republicii Moldova, a hotărârilor și ordonanțelor Guvernului, precum și a tratatelor internaționale la care Republica Moldova este parte. Acest control este posterior, orice act normativ, precum și orice tratat internațional la care Republica Moldova este parte se consideră constituțional până când neconstituționalitatea lui va fi dovedită în procesul exercitării jurisdicției constituționale.

Curtea Constituțională soluționează numai probleme ce țin de competența sa. Dacă în procesul examinării apar chestiuni ce țin de competența altor organe, Curtea remite acestora materialele. Curtea Constituțională își stabilește ea însăși limitele de competență. Efectuând controlul actului normativ contestat, Curtea poate pronunța hotărâri și asupra altor acte normative, a căror constituționalitate depinde în întregime sau parțial de constituționalitatea actului contestat;

b) interpretează Constituția. Majoritatea interpretărilor se referă la competențele autorităților publice și la respectarea principiului separației și colaborării puterii în stat;

c) se pronunță asupra inițiativelor de revizuire a Constituției. Potrivit Constituției, subiecții care au dreptul de a iniția revizuirea Constituției pot prezenta proiectele legilor constituționale numai cu avizul Curții Constituționale, adoptat cu votul a cel puțin 4 judecători;

d) confirmă rezultatele referendum-urilor republicane;

e) confirmă rezultatele alegerii Parlamentului și a Președintelui Republicii Moldova;

f) constată circumstanțele care justifică dizolvarea Parlamentului, demiterea Președintelui Republicii Moldova sau interimatul funcției de Președinte, precum și imposibilitatea Președintelui Republicii Moldova de a-și exercita atribuțiile mai mult de 60 de zile;

g) rezolvă cazurile excepționale de neconstituționalitate a actelor juridice sesizate de Curtea Supremă de Justiție;

h) hotărăște asupra chestiunilor care au ca obiect constituționalitatea unui partid.

Atribuțiile Curții Constituționale pot fi modificate doar prin modificarea corespunzătoare a Constituției [22, p. 482-484].

Justiția constituțională are o importanță majoră în fiecare stat de drept, și mai cu seamă, în statele tinerelor democrații, printre care se numără și Republica Moldova. Curtea Constituțională a Republicii Moldova nu constituie o verigă în ierarhia instanțelor judecătorești de drept comun din țară. Ea este unicul organ de jurisdicție constituțională autonom și independent de puterea legislativă, puterea executivă și cea judecătorească [33, p. 511].

Controlul constituționalității legilor este rezultatul unor realități statale și juridice, dar în același timp el este și garanția unor structuri și principii constituționale [132, p. 139].

Accentuăm funcția Curții Constituționale de arbitru în soluționarea conflictelor politice, precum și funcția sa de conciliator și garant al vieții politice și stabilității în societate și în stat, pentru că la baza fiecărui litigiu constituțional și află o problemă politică. Curtea Constituțională poate influența activitatea Parlamentului, a șefului statului și a Guvernului, anulând legile ce sunt în contradicție cu Constituția și alte acte normative [33, p. 513].

Îndatorirea fundamentală de a respecta Constituția este cea de a treia garanție juridică a supremației Constituției. Aceasta presupune că prevederile din Constituție să fie aplicate și respectate de către toți cetățenii. Izvorul acestei îndatoriri fundamentale trebuie căutat în chiar conținutul și poziția Constituției, în faptul că aducerea la îndeplinire a prevederilor constituționale înseamnă tocmai realizarea măsurilor pe care statul le ia în vederea dezvoltării materiale și culturale a societății. Mai mult ca atât, articolele 55 și 7 din Constituția Republicii Moldova se referă la faptul că orice persoană își exercită drepturile și libertățile constituționale cu bună-credință, fără să încalce drepturile și libertățile altora și că Constituția Republicii Moldova este Legea ei Supremă. Nici o lege și nici un alt act juridic care contravine prevederilor Constituției nu are putere juridică [22, p. 89].

Supremația constituției este deci o noțiune complexă, în conținutul căreia se cuprind trăsături și elemente (valori) politice și juridice care exprimă poziția supraordonată a constituției nu numai în

sistemul de drept, ci în întregul sistem social-politic al unei țări. Această poziție deosebită în sistemul social-politic implică un conținut normativ complex, dar bineînțeles și importante consecințe statale și juridice [132, p. 63]. Această calitate a Constituției, face din ea, pe bună dreptate, sursa valorilor morale, politice și juridice dintr-o societate.

2.8. Principiul accesului liber la justiție

Art.1 alin.(3) din Constituție, cuprins în primul titlu al acesteia, consacrat principiilor generale, caracterizează Republica Moldova ca fiind „*stat de drept, democratic, în care demnitatea omului, drepturile și libertățile lui, libera dezvoltare a personalității umane, dreptatea și pluralismul politic reprezintă valori supreme și sunt garantate*” [32].

Examinând modul în care conceptul de stat de drept este consacrat în diverse documente internaționale și în legislațiile statelor, Comisia de la Veneția, în Raportul adoptat în cea de-a 86-a sesiune plenară din anul 2011, a reținut faptul că, dincolo de diferitele definiții care i se pot da, inerente având în vedere varietatea sistemelor de drept, este unanim acceptat faptul că unul dintre elementele sale esențiale îl constituie accesul liber la justiție. În același sens, este de altfel și jurisprudența Curții Europene a Drepturilor Omului (cauza Golder împotriva Marii Britanii din 1975, par. 34 invocată în cadrul aceluiași Raport) în care s-a apreciat că se poate concepe cu greu ca există stat de drept, acolo unde nu există posibilitatea de a avea acces la instanțele judecătorești [29, p. 2].

Chiar dacă Titlul I al Constituției Republicii Moldova nu reglementează expres și distinct accesul liber la justiție ca principiu fundamental, consacrarea sa este implicită și privește întreaga reglementare a Constituției, cu precădere drepturile și libertățile fundamentale, reglementate de Titlul II al acesteia. De altfel, în cadrul preocupării generale pentru protecția drepturilor omului s-a accentuat ideea că aceste drepturi trebuie consacrate și garantate juridic, inclusiv prin posibilitatea conferită titularului ca, în cazul nesocotirii sau în cazul încălcării drepturilor și libertăților sale, să ceară concursul instanțelor judecătorești. Posibilitatea persoanei de a se adresa justiției este, prin urmare, o condiție a efectivității drepturilor și libertăților sale și privește toate aceste drepturi și libertăți [29, p. 2].

Astfel, potrivit art.20 din Constituția Republicii Moldova „*Orice persoană are dreptul la satisfacție efectivă din partea instanțelor judecătorești competente împotriva actelor care violează drepturile, libertățile și interesele sale legitime. Nicio lege nu poate îngreuna accesul la justiție*” [32].

Art. 20 din Constituție reprezintă blocul fondator al sistemului democratic, în care orice persoană are dreptul la satisfacție efectivă în cazul lezării drepturilor sale. Primul alineat definește scopul aplicării articolului pentru „orice persoană”. Interpretarea semantică a noțiunii „orice persoană” învederează fără echivoc că acțiunea articolului constituțional se extinde asupra tuturor cetățenilor, persoanelor străine sau apatrizilor. Pe lângă această noțiune cu caracter general, articolul conține noțiuni care explică aplicarea articolului față de orice persoană care are drepturi legitime – aici, drepturile enunțate în Constituție sau în actele internaționale la care Republica Moldova este parte. Textul art. 20 indică în mod direct existența unei obligații active a statului de a asigura dreptul la satisfacție efectivă în justiție. Termenul „efectivă” este cheia elaborării cadrului obligațiilor statului. În primul rând, sintagma „instanțe judecătorești competente” presupune obligația pozitivă a statului de a crea un sistem de instanțe, în număr suficient, și de a reglementa funcționarea lor în modul în care sunt satisfăcute cerințele minime [33, p. 101]. În al doilea rând, există o legătură evidentă între noțiunea de „satisfacție efectivă” și „instanțelor judecătorești competente”, adică locul unde trebuie să se exercite apărarea drepturilor. Pot fi evidențiate următoarele similitudini dintre textul constituțional și tratatele internaționale: Declarația Universală a Drepturilor Omului în art. 8, se referă la „instanțele judecătorești competente”. Declarația Universală impune, în art. 10, condiția ca persoana să fie audiată de către un „tribunal independent și imparțial” [50], iar art.14.1 al Pactului cu privire la drepturile civile și politice operează cu noțiunea de „tribunal competent, independent și imparțial, stabilit prin lege” [20]. Convenția europeană pentru apărarea drepturilor omului și a libertăților fundamentale se referă, în art. 6.1, la o „instanță independentă și imparțială, instituită de lege” și fixează aspectul temporal al efectivității prin „judecarea [...] într-un termen rezonabil a cauzei” [35].

Faptul că accesul liber la justiție poate fi caracterizat ca principiu constituțional, a fost exprimat în România de către Curtea Constituțională a României prin una dintre primele sale decizii de referință în materie - Decizia Plenului nr.1 din 8 februarie 1994 privind liberul acces la justiție al persoanelor în apărarea drepturilor, libertăților și intereselor lor legitime [49], decizie care este invocată drept temei de referință pentru întreaga dezvoltare ulterioară a jurisprudenței Curții Constituționale a României în materia liberului acces la justiție, jurisprudență care urmează și dezvoltă coordonatele fixate prin această decizie a Plenului Curții Constituționale [29, p. 2].

Dacă ar fi să examinăm principiul accesului la justiție prin prisma modalităților de accedere la putere în stat evidențiem că sarcina de bază a instanțelor judecătorești, în vederea realizării drepturilor constituționale ale cetățenilor de a alege și de a fi ales, exprimate prin alegeri libere, care

au loc periodic prin sufragiu universal, egal, direct, secret și liber exprimat, *constă* în asigurarea examinării prompte și efective a litigiilor ce decurg din dreptul electoral. Instanțele de judecată, la examinarea litigiilor electorale, se conduc nemijlocit de prevederile Constituției Republicii Moldova, Codului electoral, Codului de procedură civilă, Legii contenciosului administrativ, de prevederile altor acte normative, precum și de prevederile tratatelor internaționale, la care Republica Moldova este parte [93, p. 1].

Litigiu electoral potrivit explicației Plenului CSJ poate fi definit ca un conflict care are la bază motive electorale și constituie obiectul unui proces judiciar. În același timp, prin litigii electorale se are în vedere nu numai conflictele ce țin de competența instanțelor de judecată, ci orice conflict apărut în cadrul organizării sau desfășurării alegerilor, referendumului și care poate fi examinat, în limitele competenței sale, și de organele electorale. Apariția litigiului, de obicei, este condiționată de existența unei presupuse încălcări a legislației electorale care, în opinia persoanelor ce se consideră lezate în anumite drepturi sau libertăți, pot influența rezultatele alegerilor sau împiedică alegătorii să-și exercite liber dreptul la vot sau dreptul de a fi ales [93, p. 1].

În sensul art. 18 alin. (3), 65, 68 din Codul electoral [26], Comisia Electorală Centrală și organele electorale ierarhic inferioare emit acte administrative cu caracter individual sau normativ, care pot fi supuse controlului legalității, în ordinea contenciosului administrativ. De asemenea, pot fi contestate, în ordinea contenciosului administrativ, acțiunile/inacțiunile concurenților electorali, ale Comisiei Electorale Centrale, ale Consiliului Coordonator al Audiovizualului, ale radiodifuzorilor și mijloacelor de informare în masă scrise privind reflectarea campaniei electorale. În lumina celor expuse Plenul CSJ menționează că toate litigiile cu caracter electoral urmează a fi examinate în ordinea contenciosului administrativ, deoarece cerințele înaintate în instanța de judecată întru apărarea drepturilor electorale sunt cerințe care rezultă din raporturi administrative și, ținând cont de specificul lor, necesită a fi examinate și soluționate în termene foarte restrânse. Această procedură, fiind un mecanism de consolidare și asigurare a respectării drepturilor electorale ale cetățenilor, mai poate fi denumită și contencios electoral. În cazul alegerilor, inițierii unui referendum, acțiunile/inacțiunile administrației publice locale, legate de întocmirea și autentificarea listelor de subscripție, la fel, urmează a fi examinate și soluționate în procedura contenciosului administrativ cu caracter electoral [93, p. 2].

Conform izvoarelor de drept electoral, calitatea de subiect al raporturilor juridice electorale o poate avea organele electorale, concurenții electorali și reprezentanții acestora, observatorii, mijloacele de informare în masă, autoritățile publice, partidele, alte organizații social-politice,

grupurile de inițiativă, candidații desemnați, precum și cetățenii (alegătorii). Aceste subiecte de drept se bucură de un anumit volum de drepturi și obligații în perioada alegerilor sau referendumului și, respectiv, se pot adresa în instanțele judecătorești, pentru apărarea unui drept subiectiv, recunoscut de lege, pe care, în opinia lor, îl consideră lezat [93, p. 3].

În acest sens, este foarte important ca cetățeanului care se adresează cu o cerere în justiție, să-i fie garantat de către stat accesul la o justiție eficientă și independentă, însă, din păcate, în prezent nu putem afirma cu certitudine că sistemul judecătoresc al Republicii Moldova este unul eficient și independent. Reformele continui pentru garantarea independenței, eficienței și încrederii în justiție rămân o provocare pentru guvernarea Republicii Moldova [25, p. 7-8].

2.9. Concluzii la capitolul 2

Locul central în cadrul principiilor dreptului îl ocupă principiile dreptului constituțional care prin valoarea și forța lor juridică se impun și celorlalte ramuri de drept ca reguli orientative. Poziția supremă a Constituției în sistemul izvoarelor dreptului atribuie normelor și principiilor constituționale o forță superioară față de legile ordinare, forță caracterizată în faptul că acestea din urmă i se subordonează, neputând să deroge de la prevederile ei. Acestea servesc drept reper decisiv pentru aprecierea validității tuturor actelor și faptelor juridice.

Principiile constituționale stau la baza funcționării sistemului politic și sunt principii cu un conținut politico-juridic fundamental, iar pe baza lor, legiuitorul reglementează normativ cele mai importante raporturi sociale, cele care privesc, în primul rând, accesul la putere, organizarea și exercitarea puterii de stat. De asemenea, principiile constituționale consacră structura social-economică a societății, drepturile și libertățile cetățenești, precum și constituirea și funcționarea aparatului de stat [174, p. 81].

De asemenea, principiile constituționale au un rol fundamental în protecția drepturilor și libertăților fundamentale ale omului într-un stat. Drepturile și libertățile omului sunt protejate prin reglementările juridice internaționale și interne, iar realizarea unei corelații cât mai reușite între aceste două categorii de reglementări, implică asigurarea drepturilor omului la nivelul standardelor impuse de reglementările internaționale. Totodată, aceste drepturi sunt efective în măsura în care prin legislațiile interne sunt declarate ca drepturi fundamentale ale individului și garantate în exercițiul lor, în cadrul raporturilor concrete dintre persoane și stat.

În final, principiile constituționale stabilesc mecanismele democratice de exercitare și accedere la putere într-un stat. Or, democrația este o formă de organizare și conducere politică a unei

societăți care presupune dreptului fiecărui cetățean (membru al societății) de a participa la actele de decizie și conducere luate în această societate. În acest sens, principiile constituționale stabilesc că suveranitatea, adică puterea supremă în stat aparține poporului, care, la rândul său, nu poate să o exercite continuu în mod direct, puterea în stat este exercitată în numele poporului de către anumite organe reprezentative, cărora le sunt delegate funcțiile respective printr-o autorizare generală în condițiile respectării procedurilor democratice în acest sens, manifestată în cadrul alegerilor [41, p. 126]. Cu toate acestea, titular al suveranității rămâne a fi în continuare poporul. Deținătorilor puterii de stat - guvernanților - li se încredințează, prin sufragiu, nu suveranitatea, care este un atribut inalienabil al poporului, ci exercițiul acesteia [42, p. 13].

3. MECANISMELE DEMOCRATICE APLICABILE ACCESULUI LA PUTERE ÎN STAT

3.1. Legalitatea, legitimitatea puterii de stat și dreptul poporului la insurecție

Categoria de putere este cea mai des întâlnită în teoria și practica sistemelor constituționale, fiind *categoria cheie* în organizarea și funcționarea statului. Terminologic, categoria largă de **putere** apare în diferite exprimări ca: putere de stat, putere politică, putere publică sau pur și simplu, putere, iar pe de altă parte, este uneori exprimată prin noțiunea de suveranitate [96, p. 309]. În pofida diversității de noțiuni utilizate, sensul rămâne a fi același: o putere organizată ce dispune de autoritate și un mecanism de constrângere, menită să asigure organizarea și conducerea societății [38, p. 384].

În literatura de specialitate, conceptul de putere este pe larg interpretat și analizat. Subliniind sorgintea romană a acestui termen, autorul Alexandru Amititeloaie susține că romanii (comparativ cu grecii) i-au acordat mai multă atenție datorită spiritului de dominație militară ce se înrădăcinase profund în organizarea și funcționarea instituțiilor imperiale. Deci, de la verbul *potere* (care înseamnă a putea, a fi capabil) latinii au derivat substantivele *potentia* și *potestas*, primul desemnând capacitatea unui om sau a unui lucru de a-1 afecta pe altul (de a-și impune voința), capacitatea de a acționa, iar al doilea având conotație socială [1, p. 319] etc.

Conform dicționarului politic, *puterea* – este o abilitate sau un drept de a face ceva, o capacitate de a impune propria voință sau de a exercita autoritatea asupra altora. Puterea poate fi de diferite tipuri: politică, legislativă, judecătorească, spirituală [152, p. 203] etc.

Puterea aparținea în cadrul formelor preetactice, grupului, o putere difuză, ori conducătorului sau unui grup minoritar, ținând seama de calitățile sau meritele conducătorului de tradiții sau obiceiuri etc., totdeauna însă temeiul obiectiv al puterii preetactice, indiferent de forma acesteia, rămâne existența comunitară și confruntarea comunității cu mediul ambiant. Sacralizarea și încercarea de legitimare a puterii, detașarea ei de funcțiile generale ale colectivității, marchează începutul cristalizării puterii și al alienării acesteia. Statul încă nu fusese „inventat” însă necesitatea lui devenise stringentă. Autoritatea puterii nu se mai putea sprijini pe credințe sau cutume. Era necesar un cadru instituționalizat care, pe de-o parte, să legitimeze puterea iar pe de altă parte să-i asigure realizarea și eficacitatea. Ansamblul articulat al instituțiilor și regulilor constituite în acest scop desemnează statul, iar puterea astfel instituționalizată este o putere etatică – puterea de stat. Statul este un concept și o realitate, deși, cum spunea Kelsen, „ca unitate nu poate fi văzut, nici auzit, nici pipăit” [224]. Paradoxal, statul este o instituție detestabilă, dar și indispensabilă. Necesitatea statului se resimte atunci când el nu există.

Orice societate, oricât de primitivă ar fi, trebuie să depindă de o anumită organizare și distribuire a puterii, chiar și pentru elementara funcție de conservare a ei. Sub acest aspect, puterea apare ca o necesitate socială, utilitatea ei poate fi explicată, în primul rând, din punctul de vedere al importanței pe care o prezintă menținerea echilibrului, a coeziunii interne din orice societate. Totodată, ea apare și ca rezultat al unei necesități externe, explicată prin prisma faptului că orice societate are legătură cu exteriorul, relații cu alte societăți, fapt pentru care puterea trebuie să organizeze aceste relații, după cum trebuie să-i asigure și apărarea [166, p. 39].

Puterea se înfățișează sub mai multe forme. Ea poate fi nepolitică sau politică, nestatală sau statală etc. În toate cazurile, puterea presupune prezența a cel puțin doi indivizi. În toate cazurile, puterea privește determinarea și consolidarea unor valori constituite în sistem, valori ce pot fi de natură morală, religioasă, politică, juridică [33, p. 23] etc.

În opinia dlui Tudor Drăganu, **puterea** ar consta în capacitatea de a lua, pe calea unor manifestări de voință unilaterale și în afara oricărei subordonări față de vreo autoritate superioară sau concurentă, măsuri obligatorii, susceptibile de a fi impuse respectului general cu ajutorul forței de constrângere care a fost constituită în acest scop [59, p. 161].

Într-un mod asemănător, dl Ion Deleanu definește **puterea** ca ansamblul sau sistemul relațiilor de putere constituite într-o societate istoricește determinată, exprimând autoritatea pe care un individ sau un grup de indivizi o are asupra altora pentru realizarea unui scop comun asumat de membrii colectivității sau impus acestora de către cei care exercită puterea [53, p. 13].

În legătură cu exprimările **putere politică** și **putere de stat** se impun, unele precizări. Ele pot evoca aceleași noțiuni, dar pot fi folosite și pentru a evoca noțiuni care se află într-o strânsă legătură, dar *neconfundabile* și care privesc fenomenul general (complex) putere [131, p. 2].

Poporul deține **puterea politică** și, întrucât el nu poate exercita puterea politică, de principiu, în mod direct, **crează statul** și organisme care îl compun, adică **autoritățile publice**.

Astfel, **statul** mai este definit, într-un sens restrâns ca „formă organizată a puterii poporului, mai exact mecanismul și aparatul statal”. **Statul** apare, deci, din punctul de vedere examinat, ca fiind sistemul acestor autorități publice (statale). Odată creat statul exercită și el o putere, în limitele competențelor stabilite prin constituție, care devine **putere de stat**. De aceea, în doctrină s-a arătat că „statul nu este altceva decât organizarea statală a puterii (politice) poporului, este instituționalizarea acestei puteri”, iar „puterea statală este forma de organizare statală a puterii poporului (politice). Suntem în prezența unui **singur titular al puterii politice - poporul** și a unei **puteri unice puterea politică**, care nu poate face obiectul vreunei divizări. Astfel, rezultă că,

puterea politică trebuie să fie folosită pentru a desemna **puterea poporului**, iar **puterea de stat** pentru a desemna **puterea statului** partea instituțională a puterii politice [96, p. 310-311].

O deosebire semnificativă între *puterea politică* și *puterea de stat* este elucidată de către autorul Cristian Ionescu, în viziunea căruia puterea politică nu își schimbă conținutul în procesul de dezvoltare socială a unei națiuni, pe când puterea de stat își modifică conținutul și mijloacele de exercitare de la o etapă la alta a evoluției statului, potrivit voinței guvernantului și intereselor generale ale națiunii, definite ca atare de acesta [102, p. 242]. Astfel, trăsăturile puterii politice se regăsesc în trăsăturile puterii statale, dar trăsăturile puterii statale nu se regăsesc în totalitate în ansamblul puterii politice.

Funcția fundamentală a statului (puterii de stat) este de a **exprima și realiza ca voință general obligatorie** (voință de stat) **voința poporului**. Acesta este punctul de plecare în teoretizarea organizării statale a puterii poporului. De aici trebuie să pornim pentru a identifica funcțiile puterii, instituțiile și formele organizatorice necesare realizării acestor funcții, raporturile dintre autoritățile statale și popor, raporturile dintre autoritățile statale între ele [131, p. 2-3].

Deci, apariția statului a fost însoțită de transformarea puterii sociale în putere de stat. Din acel moment, statul și puterea de stat se află într-o interconexiune indisolubilă. Caracterul și esența acestei conexiuni, în sens larg, trebuie privită ca un raport între formă și conținut, unde statul reprezintă forța materială a puterii, a cărei realizare este imposibilă fără un mecanism corespunzător. Organele statului constituie instrumente ale puterii, prin care aceasta se exprimă în formă materială [38, p. 392].

În sens îngust, **puterea de stat** este redusă la dreptul și obligația de a conduce societatea [65, p. 101], respectiv ea poate avea următoarele **semnificații**:

a) ea exprimă formele instituționalizate ale puterii politice sau, altfel zicând, ansamblul instituțiilor politice înzestrate cu prerogative decizionale, susceptibile de aducere la îndeplinire prin forța de constrângere a statului. Puterea de stat este deci, în realitate, sistemul de organe, competente, fiecare în sfera lui de activitate, să emită pe cale unilaterală acte obligatorii, susceptibile de aducere la îndeplinire prin forța de constrângere, în vederea asigurării desfășurării normale a vieții în comun;

b) puterea de stat desemnează unul dintre elementele constitutive ale statului, alături de națiune și de teritoriu;

c) puterea de stat se identifică cu sistemul de organe articulat în stat și delimitează forma instituționalizată a unora dintre instituțiile politice de orice alte „puteri” existente în societate

(bunăoară, puterea partidelor politice, puterea sindicatelor, puterea diverselor grupuri de presiune etc.) [58, p. 35-36].

Puterea de stat este o putere de centralizare, de arbitraj, extrapatrimonială; o putere civilă și persistentă în timp [46, p. 39-41]. Pentru o organizare și exercitare democratică a puterii de stat este strict necesar ca aceasta să fie *legitimă* și *legală*, or legitimitatea și legalitatea puterii de stat este indispensabilă unui sistem democratic.

Frontiera dintre **putere** și **dominație** este delimitată de conceptul de *legitimitate*. Este vorba de distincția dintre puterea în sensul ei primar, care se bazează pe supunerea impusă, pe forța fizică, pe constrângere și violență, și puterea ce se exercită cu asentimentul și consimțământul celor supuși. În al doilea caz, puterea de stat dobândește atributul de *autoritate*, fiind considerată o putere care are *legitimitate*, aceste caracteristici fiindu-i recunoscute de populație sau de majoritatea ei. Este situația în care cetățenii apreciază că actorii politici și instituțiile ce reprezintă puterea de stat au îndreptățirea legitimă de a exercita funcțiile specifice ale sistemului politic, inclusiv dreptul de a utiliza violența fizică împotriva unor membri ai societății [36, p. 6].

Din punct de vedere politologic, **legitimitatea** este considerată un principiu de întemeiere și justificare a unui sistem de guvernământ, care presupune o anumită recunoaștere de către cei guvernați a dreptului de a conduce, exercitat de cei care guvernează [152, p. 149].

Prin urmare, puterea de stat nu poate fi menținută și exercitată decât în măsura în care structurile de putere sânt legitime, iar deciziile politice, inclusiv legile, exprimă voința generală și nu sânt folosite împotriva unei părți a societății.

Un alt moment important constă în faptul că puterea de stat nu poate fi exercitată în nume propriu, adică de un alt subiect decât poporul și statul. Este un principiu ce stă la temelia legalității acesteia, în sensul că uzurparea puterii de stat este interzisă, iar dacă are loc, reprezintă cea mai gravă crimă împotriva poporului și urmează a fi sancționată potrivit legii penale.

Legalitatea puterii de stat, presupune declararea juridică a justeții (legalității) apariției (instaurării), organizării și funcționării ei. Din această perspectivă, legalitatea constituie un principiu fundamental pentru organizarea puterii de stat, a cărui încălcare generează răspunderea juridică – politică, penală sau civilă [36, p. 6].

În același timp, legalitatea unei guvernări, calitate determinată de preluarea puterii prin mijloace legale, recunoscute, prin proceduri democratice, cu respectarea normelor constituționale și a limitelor prescrise pentru acțiunea sa de lege, poate rămâne una strict formală în absența legitimității sociale și politice. Aceasta desemnează procesele și fenomenele prin intermediul cărora

ea capătă caracter legitim, caracter ce exprimă corectitudinea, justețea, legalitatea morală și de drept a acesteia.

Prin urmare, o putere este nelegitimă în cazul contestării ei de către majoritatea populației. Un guvern desemnat legal poate deveni nelegitim din cauza activității sale. Lipsa de legitimitate într-o asemenea situație se exprimă prin pierderea de către guvern a suportului popular sau prin retragerea sprijinului partidelor parlamentare. În primul caz, nelegitimitatea guvernului are conotații moral-politice și arată că poporul nu mai are încredere în echipa guvernamentală și în programul de guvernare al acesteia. În al doilea caz, nelegitimitatea este pusă în discuție chiar de parlament [36, p. 6].

Puterea de stat într-un stat democratic nu poate fi menținută decât în măsura în care structurile de putere sunt legitime, iar deciziile politice, inclusiv și în primul rând legile, exprimă voința generală și nu sunt folosite împotriva unei părți a populației. Iar legitimitatea unei puteri statale poate fi privită dintr-o dublă perspectivă: ca act al desemnării structurilor de putere (cucerirea sau actul de întemeiere a puterii); concordanța dintre conținutul deciziilor politice și așteptările celor guvernanți. Legitimitatea în statul de drept presupune o relație bilaterală între guvernanți și guvernați: perceperea de către guvernați a eficienței puterii și înțelegerea de către guvernanți a puterii sale ca una condiționată de încrederea guvernaților și de limitele puterii stabilite de prevederile normative” [6, p. 68].

Interesul cetățeanului trebuie să fie prioritar atât la constituirea autorităților publice, prin asigurarea desfășurării alegerilor periodice, libere și corecte, cât și la stabilirea priorităților programelor de guvernare, prin consultarea cetățenilor asupra celor mai importante probleme ale statului și societății, precum și la realizare puterii prin asigurarea participării cetățenilor la conducerea treburilor publice și la controlul asupra activității organelor de stat [156, p. 27], or „orice mandat politic trebuie să se bazeze pe încrederea cetățenilor” [82].

Practica politică arată că puterea care își asigură prerogative suverane fără a se baza pe consimțământul și încrederea maselor este nelegitimă și că, mai devreme sau mai târziu, opoziția față de aceasta se va accentua [106, p. 409-424]. Evidențiem în acest context Hotărârea Curții Constituționale a Republicii Moldova nr.7 din 16.04.2015, pentru controlul constituționalității unor prevederi din Legea nr. 325 din 23 decembrie 2013 privind testarea integrității profesionale [91], unde Curtea a menționat că ***încrederea cetățenilor în corectitudinea persoanelor cu funcții publice și în instituții în general constituie fundamentul democratic al funcționării acestora***. Încrederea în instituții este parte a „capitalului social”, alături de încrederea generalizată (în semenii) și rețelele de

asociere în care sunt implicați indivizii. „Încrederea în instituțiile statului” îi motivează pe cetățeni să se implice mai mult în sfera vieții publice. Nivelul de încredere a publicului în instituții are efecte și asupra dezvoltării economice a societății. Deși are un grad mare de relativitate, încrederea în unele instituții este decisiv influențată de către reprezentanții acestora. Așadar, valorile Constituției Republicii Moldova consacrate în articolul 1 alin. (3) presupun, în mod implicit, și responsabilitatea celor care dețin funcții publice și care activează pentru realizarea interesului public [91]. Totodată, Curtea Constituțională în Hotărârea nr.4 din 22.04.2013, pentru controlul constituționalității Decretelor Președintelui Republicii Moldova nr. 534-VII din 8 martie 2013 privind demisia Guvernului, în partea ce ține de menținerea în funcție a Prim-ministrului-demis prin moțiune de cenzură (pentru suspiciuni de corupție) din data de 8 martie 2013 până la formarea noului Guvern, și nr. 584-VII din 10 aprilie 2013 privind desemnarea candidatului pentru funcția de Prim-ministru [82], a indicat că ***consolidarea încrederii în Parlament, Președinte și Guvern, ca instituții fundamentale ale statului ce simbolizează democrația, este în conexiune directă cu respectarea efectivă a principiului statului de drept***. În conformitate cu principiul fundamental al statului de drept, persoanele aflate în funcții de conducere trebuie să demonstreze că îndeplinesc standarde ridicate în materie de integritate. În plus, în cazul în care se constată neîndeplinirea condiției, ignorarea acestor constatări și numirea/mentținerea în funcții de conducere a unor persoane asupra cărora planează dubii privind integritatea reprezintă o sfidare a statului de drept. Or, statul de drept are valoare constituțională, iar această valoare trebuie respectată pe deplin. Astfel Curtea a statuat, cu titlu de principiu, că **orice mandat politic trebuie să se bazeze pe încrederea cetățenilor și a reprezentanților acestora** [82].

Pierderea de către conducători a legitimității precum și depășirea de către aceștia în mod sistematic a anumitor limite atât juridice cât și morale stabilite într-o societate poate genera o rezistență revoluționară, o **insurecție din partea poporului**. Conform dicționarului explicativ al limbii române *insurecția* reprezintă o formă de luptă armată organizată, acțiune de răzvrătire, de obicei a forțelor sociale progresiste, patriotice, revoluționare, cu participarea maselor populare sau a unei părți a lor, împotriva unui regim politic reacționar, a unei autorități publice, sau pentru izgonirea de pe teritoriul național a unei armate ocupante [227]. Montesquieu menționa că „În revoluții cei mai mari vinovați nu sunt cei care le fac, ci acei care prin faptele și urmările lor le-au provocat și le-au făcut a fi neapărat necesare” [105, p. 56].

Dna V. Vicșoreanu evidențiază faptul că, în zilele noastre, dacă autoritatea politică deturnează statul de la scopurile sale și reinstaurarea statului de drept nu mai este posibilă altfel, dreptul

poporului la insurecție devine legitim, iar acesta poate recăpăta puterea doar pentru a o transmite unei noi puteri care să o conserve și să o administreze. Situația în care recursul la forță (insurecție) trebuie să fie absolut necesar, iar recurgerea la acesta să fie făcută numai după ce toate celelalte mijloace legale au fost epuizate. Potrivit opiniei dnei V. Vicșoreanu garantarea dreptului la insurecție de către stat reprezintă o garanție că acel stat nu se va comporta în mod absolut și totalitar, ci va respecta drepturile individuale și va adopta măsuri care să mulțumească marea majoritate a indivizilor [161, p. 15].

Dreptul la rezistență poate fi considerat pe bună dreptate condiția *sine qua non* a democrației. Dl A. Năstase [229] citându-l pe autorul Grigore Geamănu menționează că rezistența revoluționară poate fi de două tipuri: *rezistența pasivă* care se încadrează în limitele legii (opinia publică, presa, reuniuni publice, manifestații, refuzul de a plăti impozite, nesupunerea civică), considerată nu doar legitimă dar și utilă, conforma spiritului democratic modern și *rezistența activă* care reprezintă forma violentă a unei revoluții (față de agenții de ordine, față de persoanele care exercită puterea, față de alte persoane etc.) care în majoritatea cazurilor depășește limitele legale. În continuare dl A. Năstase menționează că insurecția, este ca o ultimă sancțiune a regulii de drept, și rămâne singura modalitate de constrângere juridică împotriva deținătorilor puterii politice, atunci când aceștia o încalcă într-un mod sistematic și toate celelalte mijloace legale au fost epuizate. Majoritatea autorilor sunt de părere că legitimitatea unei revoluții, adică a unei insurecții care a reușit să dobândească puterea politică, nu se pune din punct de vedere legal. Triumful său șterge eventualele încălcări ale legilor.

Astfel, într-o democrație, procesul de obținere a legitimității politice nu se reduce la câștigarea alegerilor și nu se încheie odată cu instalarea unei forțe politice la guvernare. Legitimitatea se cere mereu susținută și confirmată prin acțiuni politice, iar forțele ajunse la putere trebuie să-și adapteze funcțional comportamentul și atitudinile la rigorile impuse de raționalitatea actului de guvernare și la efectele neprevăzute ale politicilor publice pe care le pun în aplicare [36, p. 6-7].

3.2. Alegerile - mecanism democratic de formare a organelor puterii de stat

Alegerile reprezintă o formă de exprimare a voinței cetățenilor, desfășurată în conformitate cu constituția și cu legile pentru a forma o autoritate de stat, un organism de autoguvernare locală sau a acorda anumite împuterniciri unui funcționar [170, p. 78].

Totodată, alegerile constituie nu numai un mijloc de exercitare de către cetățeni a drepturilor lor politice, consacrate de Constituție, ci și un mijloc de dotare a instituțiilor unui stat democratic cu

o capacitate coerentă de expresie, pentru a face posibilă organizarea unor centre de decizie politică, eficiente și în măsură să imprime activității de stat o orientare general nefragmentată [88].

Într-un stat de drept și democratic, poporul are puterea de decizie, acest fapt este reliefat de art.38 alin.(1) din Constituția Republicii Moldova care stipulează că: *...voința poporului constituie baza puterii de stat. Această voință se exprimă prin alegeri libere, care au loc în mod periodic prin sufragiu universal, egal, direct, secret și liber exprimat* [32], prevederea constituțională fiind în concordanță cu standardele internaționale general recunoscute și obligatorii pentru state în materia alegerilor.

Astfel, Declarația Universală a Drepturilor Omului în art.21 alin.(3) prevede că: *...voința poporului este baza puterii de stat. Această voință trebuie să fie exprimată prin alegeri oneste care trebuie să aibă loc în mod periodic, prin sufragiu universal, egal, direct și prin vot secret sau după o procedură echivalentă care să asigure libertatea votului* [50].

Pactul internațional cu privire la drepturile civile și politice, în art.25 lit.b), stabilește că: *...orice cetățean are dreptul și posibilitatea: de a alege și de a fi ales în cadrul unor alegeri periodice, oneste, cu sufragiu universal și egal și cu scrutin secret, asigurând exprimarea liberă a voinței alegătorilor* [135].

Primul Protocol adițional la Convenția Europeană a Drepturilor Omului, în art.3, menționează dreptul la alegeri libere, stipulând în acest sens că: *...înaltele părți contractante se angajează să organizeze, la intervale rezonabile, alegeri libere cu vot secret, în condițiile care asigură libera exprimare a opiniei poporului cu privire la alegerea corpului legislativ* [35].

Prevederile art.38 alin.(1) din Constituția Republicii Moldova urmează a fi corelate cu art.2 din Constituție, conform căruia: *suveranitatea națională aparține poporului Republicii Moldova, care o exercită în mod direct și prin organele sale reprezentative, în formele stabilite de Constituție* [32]. În acest sens, alegerile sunt modalitatea de bază și principalul mijloc juridic de formare a instituțiilor și organelor de stat și de investire a persoanelor oficiale cu atribuții publice.

În viziunea dlui V. Popa, alegerile „constituie un instrument juridic obișnuit grație căruia poporul își exercită suveranitatea” [141, p. 156]. Abordând această problemă în lucrarea sa „Drept parlamentar”, dl V. Popa face distincție din punct de vedere juridic între noțiunile „alegere” și „votare”. Astfel, în opinia lui, prin alegere „trebuie de înțeles un complex întreg de măsuri, reglementate prin lege, necesare pentru organizarea și desfășurarea alegerii unui organ reprezentativ”, iar prin votare – „mecanismul nemijlocit prin care alegătorii individual își exprimă opinia, selectând, alegând pe cineva dintre mai mulți”. În viziunea aceluiași autor, alegerile „în sens

restrâns, se reduc la selectarea uneia sau a mai multor persoane care vor intra în componența organului reprezentativ”.

Într-o societate democratică este esențial ca orice guvernare să se sprijine pe consimțământul celor guvernați [175, p. 115]. Potrivit acestei cerințe, democrația se sprijină pe principiul că nici un guvern (parlament, șef de stat) nu este legitim dacă autoritatea și funcțiile sale nu rezultă din consimțământul celor guvernați, întemeiat pe convingerea liber formată că programele de guvernare corespund așteptărilor și necesităților acestora. Deoarece nu poate exista un consimțământ tăcut pentru guvernare, consimțământul poporului într-un stat de drept rezultă dintr-o manifestare de voință, din anumite acțiuni, care nu sânt altceva decât alegerile [98, p. 27].

În viziunea dlui I.Guceac, alegerile „ca instrument de formare a organelor puterii publice, se caracterizează prin următoarele trăsături:

1. *Alegerile legitimează puterea* „...nu există guvernanți legitimi, împuterniciți cu forța de a comanda, decât cei ieșiți din alegeri libere și democratice”[225, p. 6]. „...Alegerile reprezintă principala formă de participare politică a cetățenilor, iar în ochii conștiinței colective ele sunt criteriul principal al democrației politice”.

2. *Alegerile constituie barometrul vieții politice*. Rezultatele alegerilor reflectă măsura de influență a acestor forțe politice și aspirațiile alegătorilor.

3. *Alegerile sunt un instrument de selectare a guvernanților* [69, p. 196; 47, p. 14-20]. Așadar, votul cetățenilor este „instrumentul juridic pentru învestirea cu prerogative legale a celor ce alcătuiesc unele dintre autoritățile publice”.

În viziunea dlui A. Arseni, votul cetățenilor și numai el legitimează atât constituirea autorităților publice, cât și legitimitatea actelor emise de către ele [6, p. 104].

În urma alegerilor se formează și încep să-și exercite mandatul diferite organe ale puterii publice: parlamentul, președintele, organele administrației publice locale. Așadar, alegerile constituie instrumentul principal al legitimității puterii. Prin intermediul alegerilor puterea de stat capătă caracter legitim, caracter ce exprimă corectitudinea, justețea, legalitatea morală și de drept a acesteia, acceptarea și recunoașterea de către cetățenii statului [36, p. 4]. Alegerile reprezintă o modalitate de exercitare a prerogativelor unicului deținător al suveranității și puterii în stat - poporul, care delegă astfel dreptul la exercitarea suveranității, în limitele stabilite de Constituție, unor reprezentanți aleși. Cu alte cuvinte, **prin intermediul alegerilor**, poporul și fiecare cetățean în parte are posibilitatea de a împuternici cu mandat legitim reprezentanții săi, realizând astfel unul dintre principalele drepturi fundamentale: *de a alege și de a participa la administrarea treburilor publice*.

Relațiile sociale care privesc alegerile sunt reglementate de dreptul constituțional, deoarece prin conținutul lor ele sunt relații constituționale, adică apar în procesul instaurării, menținerii și exercitării puterii.

Normele juridice care reglementează aceste relații sociale sunt înscrise atât în Constituție, cât și în legea electorală, ele formând o instituție distinctă a dreptului constituțional. Normele electorale stabilesc care sunt drepturile electorale, condițiile ce trebuie îndeplinite de o persoană pentru a fi beneficiarul acestora, precum și garanțiile ce fac efectivă exercitarea lor. De asemenea, normele juridice electorale stabilesc obligațiile organelor de stat în legătură cu alegerile, regulile de organizare și desfășurare a alegerilor, precum și cele de stabilire, centralizare și comunicare a rezultatelor votării [158, p.40].

Dacă examinăm sediul juridic al materiei, vom constata lesne că unele drepturi electorale sunt prevăzute chiar în textul Constituției Republicii Moldova, iar unele în legea electorală. De remarcă că, în Constituție sunt prevăzute numai drepturile fundamentale ale cetățenilor, celelalte drepturi fiind prevăzute în lege. De aceea, sfera drepturilor electorale este mai cuprinzătoare decât cea rezultată din Constituție și aceasta impune o delimitare între drepturile electorale fundamentale - nominalizate în Constituție și celelalte drepturi electorale.

Legea Republicii Moldova care stabilește modul de organizare și de desfășurare a alegerilor este Codul electoral, adoptat de Parlament la 21 noiembrie 1997 și promulgat de către șeful statului în aceeași zi, fiind de o necesitate indispensabilă pentru un stat în care sunt organizate alegeri de tip local, parlamentar și prezidențial. Prin *organizare și desfășurare a alegerilor* trebuie să înțelegem un șir de activități, cum ar fi: fixarea alegerilor; formarea comisiilor electorale; prezentarea informației despre alegători, întocmirea și precizarea listelor electorale; formarea circumscripțiilor electorale și a secțiilor de votare; desemnarea și înregistrarea candidaților (listelor de candidați); realizarea campaniei electorale și finanțarea acesteia; organizarea votării; stabilirea rezultatelor alegerilor, distribuirea mandatelor; înregistrarea deputaților aleși; publicarea rezultatelor alegerilor [33, p. 245].

Drepturile electorale formează o categorie distinctă în cadrul drepturilor și libertăților cetățenilor. Principalele drepturi electorale sânt *dreptul de a alege* și *dreptul de a fi ales*. Fiind înscrise, de regulă, în constituții, ele sânt drepturi fundamentale. Sub aspectul naturii juridice, ele sânt drepturi politice deoarece au ca obiect în exclusivitate, participarea cetățenilor la guvernare [15, p. 135]. În strânsă corelație cu aceste drepturi, unele constituții au prevăzut sau prevăd și un alt drept electoral fundamental, și anume *dreptul la revocare*. Acest drept există în China (art.77 din Constituție), în Indonezia, unde partidele politice au dreptul de a revoca pe membrii lor în

Parlament, în Liechtenstein, unde numărul restrâns al populației permite contacte familiale și un parlamentar poate fi revocat de către grupul său electoral [158, p. 43]. În constituțiile cantoanelor din Elveția acest drept a fost introdus în perioada anilor 1850-1880, însă nu a fost utilizat, din cauza referendumului care era un mijloc suficient, și a căzut în desuetudine, nepătrunzând în dreptul federal [131, p. 89-90].

Începând cu anul 1994, în Republica Moldova se desfășoară câteva tipuri de alegeri generale:

- Parlamentare — în cadrul cărora sânt aleși deputații în Parlament;
- Locale — în cadrul cărora se aleg consilierii locali și primarii;
- Prezidențiale — în cadrul cărora este ales Președintele Republicii Moldova.

De asemenea, în teritoriul Unității Teritoriale Autonome Găgăuzia au loc alegeri regionale, pentru alegerea Adunării Populare și a Guvernatorului Găgăuziei. Aceste alegeri se organizează și se desfășoară în conformitate cu Legea Republicii Moldova nr.344 din 23.12.1994 privind statutul juridic special al Găgăuziei (Gagauz Yeri) [121] și actele normative ale U.T.A. Găgăuzia.

Dreptul de a alege este unul din drepturile electorale fundamentale ale cetățenilor și semnifică posibilitatea recunoscută și garantată unei persoane ca, în condițiile legii, să participe la desemnarea reprezentanților în organele direct reprezentative ale puterii. Alegerile se desfășoară prin intermediul votării, care este cea mai responsabilă etapă a procesului electoral. Fiind de o importanță deosebită, votarea este reglementată de legislația electorală.

Articolul 2 din Codul Electoral al Republicii Moldova [26] include *cele cinci principii al patrimoniului electoral* – sufragiu universal, egal, direct, secret și liber exprimat, respectarea cărora este esența unui stat democratic, asigurând posibilitatea de a exprima democrația prin diferite modalități, dar sub rezerva anumitor limite, care de altfel derivă în primul rând din interpretarea acestor principii.

În continuare vom examina mai detaliat cele cinci principii al patrimoniului electoral, și anume: **Votul universal** - „*cetățenii Republicii Moldova pot alege și pot fi aleși fără deosebire de rasă, naționalitate, origine etnică, limbă, religie, sex, opinie, apartenență politică, avere sau origine socială*”(art.3 Cod Electoral RM) [26].

Universalitatea votului reprezintă caracteristica votului potrivit căreia toți cetățenii au dreptul de a vota, dacă sunt îndeplinite condițiile constituționale și legale. Prin reglementarea votului universal s-a urmărit să se cheme la vot, constituindu-se **corpul electoral**, un număr cât mai mare de alegători, fără distincție (fără aplicarea vreunui cens) [96, p. 421]. Paul Negulescu, caracterizând votul universal, afirma: „Principiul democratic este cu atât mai bine realizat, cu cât regimul votului

universal este mai larg, cu cât excluderile de la acest drept sunt mai puțin numeroase”. Nivelul democrației într-un stat poate fi apreciat și după caracteristicile votului universal, prin care fiecărui cetățean, cu excepția celor excluși de prevederile legii, i se creează posibilitatea de a participa la alegeri. Nicio porțiune, la un moment dat, să nu fie colectiv exclusă: interdicțiile strict individuale să rezulte din incapacități evidente sau nedemnități evidente [33, p. 243].

Universalitatea votului presupune că cetățenii Republicii Moldova care au atins vârsta de 18 ani au dreptul de a alege și a participa la procedurile electorale în conformitate cu legislația în vigoare. Dreptul de vot universal nu depinde de sex, rasă, naționalitate, limba de comunicare, proveniența socială, funcția deținută, genul de ocupație, locul de trai, religie, aspirații politice și de alte circumstanțe [70, p. 36].

Pornind de la liniile directe adoptate de către Comisia de la Veneția [28, p. 14-17], sufragiul universal presupune, în principiu, că fiecare persoană are dreptul de a alege și de a fi ales, deși acest drept poate și trebuie să fie exercitat ținând cont de anumite condiții după cum: condiția de vârstă; de naționalitate; de reședință; de suspendare a dreptului de a alege și de a fi ales; condiționarea listelor electorale și a candidaturilor. Este de menționat că în Republica Moldova nu există sistemul censului electoral. Actualmente, legislația noastră admite numai censul de vârstă.

Votul egal - „în cadrul oricărui scrutin, fiecare alegător are dreptul la un singur vot. Fiecare vot are putere juridică egală” (art.4 Cod Electoral RM) [26].

Egalitatea votului exprimă, în primul rând, marele principiu al egalității în drepturi a cetățenilor, fără deosebire de rasă, naționalitate, origine etnică, limbă, religie, sex, opinie, apartenență politică, avere sau origine socială. Paul Negulescu și Gheorghe Alexianu au stabilit două tipuri de egalități de vot: de drept și de fapt, prin *egalitatea de drept* înțelegându-se excluderea totală a votului plural și a votului multiplu, iar prin *egalitate de fapt* înțelegându-se aceeași valoare de desemnare a buletinului de vot al fiecărui alegător. Asigurarea egalității votului necesită mai multe condiții: fiecare alegător trebuie să dispună de același număr de voturi; fiecare alegător trebuie să fie înscris numai o singură dată în lista electorală; fiecare alegător trebuie să voteze numai o singură dată în locul în care este înscris în listă; fiecare consilier trebuie să reprezinte un număr egal de alegători, fiecare candidat independent sau partid care participă la alegeri trebuie să candideze în condiții egale; să nu se admită delimitarea alegătorilor după diferite censuri și alte criterii [33, p. 244].

În acest caz, Comisia de la Veneția menționează că, sufragiul egal cuprinde în sine egalitatea votului; egalitatea puterii electorale – mandatele trebuie repartizate în mod egal pentru toate

circumscripțiile electorale; egalitatea șanselor; paritatea sexelor și rezervarea unui număr de mandate minorităților naționale [28, p. 17-20]. Acest principiu se asigură prin acordarea tuturor alegătorilor a unor posibilități egale din punct de vedere juridic, începând cu înaintarea candidaților, participarea la campania electorală și votarea propriu-zisă.

Votul liber exprimat - „*nimeni nu este în drept să exercite presiuni asupra alegătorului pentru a-l face să voteze sau să nu voteze, precum și pentru a-l împiedica să-și exprime voința în mod independent*” (art.7 Cod Electoral RM) [26].

Votul liber exprimat implică și necesitatea exprimării lui libere, fără presiuni, acestea putând fi de diverse tipuri. Autorii Jean-Marie Cotteret și Claude Emery disting, de exemplu, trei categorii de presiune: psihică, morală și financiară, la care adăugăm și presiunea audiovizuală. Colette Ysmal consideră că presiunea în mâinile unei majorități aflate la putere servește ca instrument de manipulare a alegătorilor [33, p. 245].

În acest sens, Comisia de la Veneția specifică libertatea alegătorilor de a-și forma o opinie, evidențiind importanța neutralității autorităților publice la formarea acesteia, precum și libertatea alegătorilor de a-și exprima voința și lupta de combatere a fraudei electorale, indicând că procedura de votare trebuie să fie simplă și fiabilă [28, p. 20-23].

Votul secret - „*votarea la alegeri și/sau referendum este secretă, excluzându-se posibilitatea influențării voinței alegătorului*” (art.6 Cod Electoral RM) [26].

Secretul votului este, de asemenea, o caracteristică a dreptului de a alege, care exprimă posibilitatea cetățenilor de a-și manifesta voința lor cu privire la candidații propuși, fără ca această manifestare să poată fi cunoscută de către alții. Secretul votului implică și anumite condiții speciale, asigurate de Codul electoral, cum ar fi: buletin de vot de același fel (mărime, volum, culoare, densitate a hârtiei, caracter al literelor), cabine de votare opace în care să aibă acces numai votantul, urnă de vot sigilată etc. Pentru ca secretul votului să fie păstrat, în cabina de vot are dreptul să intre numai votantul. Dacă acesta, din motive temeinice, nu poate vota singur (cum ar fi o infirmitate fizică ce îl împiedică să aplice corect ștampila de vot), are dreptul să cheme un ajutor ales de el. În timpul votării alegătorul trebuie să aibă asigurate condiții pentru a-și exprima opțiunea conform convingerii sale, fără a fi tulburat sau intimidat [15, p. 136].

Cu referință la liniile directoare ale Comisiei de la Veneția, remarcăm că secretul votului nu este numai un drept dar și o obligație, a cărei nerespectare trebuie să fie sancționată prin anularea oricărui buletin de vot al cărui conținut a fost divulgat. Urmează a fi exclus oricare vot în familie sau oricare altă formă de influențare asupra votului unei persoane [28, p. 24].

Votul direct - „*alegătorul votează personal. Votarea în locul unei alte persoane este interzisă*” (art.5 Cod Electoral RM) [26].

Votul direct presupune că cetățenii Republicii Moldova trebuie să-și exercite dreptul de vot personal și nu se admite ca în locul acestora să voteze oricare alte persoane.

Astfel, cele cinci principii explicate mai sus, formează baza sistemului electoral, inclusiv și al Republicii Moldova, și nu sunt altceva decât reguli minime, necesare întru asigurarea exprimării opiniei poporului și participarea acestuia la viața politică. Este esențial, ca aceste reguli să includă în contextul lor garantarea credibilității procesului electoral și respectarea drepturilor fundamentale și libertăților, iar stabilitatea regulilor trebuie să fie astfel asigurată, încât să excludă orice suspiciune de manipulare.

Dreptul de a fi ales este unul din drepturile electorale fundamentale ale cetățenilor unui stat de a se prezenta la alegeri în calitate de candidat în organele reprezentative sau în postul electiv.

Dreptul de a fi ales poate fi valorizat, principal, în aceleași condiții în care se realizează dreptul de alegere. Totuși, de regulă, vârsta este mai ridicată (*în SUA 25 de ani pentru Camera Reprezentanților și 30 de ani pentru Senat; în Brazilia, Chile, Franța „vârsta senatorială” este de 35 de ani, iar în Belgia și Turcia ea este de 40 de ani etc.*) și, uneori, se solicită îndeplinirea unui stagiul de naturalizare (*în SUA persoana trebuie să aibă cetățenia de cel puțin 7 ani, în Franța după cel puțin 5 ani, în Belgia numai cei care au dobândit „grand naturalisation” etc.*). Adeseori legea fixează unele incompatibilități între calitatea de candidat și persoanele care exercită anumite profesii (*în Canada nu au dreptul de vot și dreptul de a fi aleși funcționarii desemnați să controleze alegerile și judecătorii numiți de guvernatorul general*) sau fac parte din anumite categorii sociale (*în Brazilia și Turcia militarii, în Belgia elementele active ale armatei dobândesc dreptul de vot numai după 3 ani de serviciu, în Iran nu sunt alegători militarii și polițiștii etc.*) [58, p. 175].

Examinând problema eligibilității, prof. T. Drăganu menționează că, dat fiind că toate organele eligibile „sunt implicate într-un fel sau altul în exercitarea unor atribute ale puterii de stat, este firesc să se prevadă că o persoană, pentru a fi eligibilă în aceste organe, trebuie să îndeplinească, în primul rând, toate condițiile cerute pentru electorat. În consecință, eligibilitatea este subordonată condițiilor minime cerute de lege în ce privește cetățenia, aptitudinea intelectuală și cea morală” [59, p. 32].

În Republica Moldova, au dreptul de a fi aleși numai cetățenii cu drept de vot care domiciliază legal și obișnuit în țară. Cât privește vârsta minimă de la care o persoană poate fi aleasă, ea este diferită în funcție de organul electiv pentru care urmează să concureze candidații (18 ani - deputat,

consilier, 25 – primar, 40 - președinte). Desigur, nu pot candida și nu pot fi aleși cetățenii care sânt recunoscuți incapabili sau privați de drepturi electorale prin hotărâre judecătorească.

În literatura de specialitate, noțiunii de **sistem electoral** i s-au dat accepțiuni diferite. Astfel, **într-o primă accepțiune**, prin *sistem electoral* se desemnează mecanismul, modalitatea de alegere a deputaților [158, p. 41]. Într-o altă opinie, promovată de numeroși autori, sistemul electoral este o instituție de drept constituțional care desemnează un ansamblu de norme juridice, articulate și ierarhizate, având ca obiect de reglementare dreptul de a alege deputați și senatori în organele reprezentative ale puterii, dreptul de a fi ales în aceste organe și - acolo unde o asemenea posibilitate este prevăzută - dreptul de a revoca pe cei aleși, precum și principiile sufragiului, modul de organizare și desfășurare a alegerilor și de stabilire a rezultatelor votării [58, p. 174].

Prin urmare, dl Ion Guceac menționează că, *sistemul electoral* sau dreptul electoral cuprinde un ansamblu de norme juridice încheiate și ierarhizate care formează izvoarele dreptului electoral și prin care se reglementează modul de organizare și desfășurare a alegerilor în organele electivă, asigurând reprezentativitatea suveranității naționale [70, p. 66].

În practica electorală există două mari categorii de **sisteme electorale**: *sistemul majoritar* și *sistemul reprezentării proporționale*, toate celelalte tipuri fiind considerate combinații în diverse proporții ale acestora (sisteme electorale mixte) [15, p. 137].

Sistemul majoritar este sistemul în care sânt declarați aleși candidații care au obținut cel mai mare număr de voturi. El cunoaște două variante: *uninominal* sau *de lista*. Totodată alegerile în sistemul majoritar pot să se desfășoare în unul sau două tururi [15, p. 137].

Sistemul majoritar uninominal presupune ca alegătorul să voteze pentru un singur candidat, într-o circumscripție electorală. Acest sistem creează condiții pentru o alegere mai bună și mai eficientă, punând în contact nemijlocit alegătorii și candidații, circumscripția electorală fiind mică. În mod firesc, circumscripțiile electorale sânt mai mici decât unitățile administrativ-teritoriale, teritoriul țării fiind împărțit în atâtea circumscripții electorale câte mandate sânt, iar alegătorul votează un candidat, raportul de reprezentare fiind clar definit sub toate elementele sale de conținut [15, p. 137].

Sistemul majoritar de listă. Acest tip de sistem, mai este cunoscut și sub denumirea de **sistem plurinominal**, presupune ca alegătorul să aleagă mai mulți candidați înscriși pe o listă. Astfel, dacă o listă câștigă majoritatea legală, partidul politic sau alianța politică care a propus-o va **lua toate mandatele**, pentru care au fost organizate alegerile [15, p. 137].

În acest tip de sistem partidele politice nu joacă rolul cel mai important, sistemul reprezentând mai mult efectul exprimării unei opțiuni politice a alegătorilor, decât unul al voinței politice a unui partid politic [96, p. 426]. În cazul sistemului de listă, circumscripțiile electorale sânt foarte întinse ca teritoriu, de regulă, ele identificându-se cu unitățile administrativ-teritoriale [15, p. 137].

Unul sau două tururi de scrutin, presupune situația în care:

- un singur tur de scrutin (majoritate relativă) - legea stabilește că mandatul se atribuie imediat candidatului (candidaților) cu cele mai multe voturi acumulate. Potrivit legislației electorale, în Republica Moldova, 51 de deputați în Parlament din 101 se aleg prin votul exprimat pe baza scrutinului uninominal majoritar dintr-un singur tur de scrutin [26];

- două tururi de scrutin (majoritate absolută) - legea stabilește că în primul tur de scrutin sânt aleși numai candidații care au obținut majoritatea absolută (50%+1 din voturile celor înscrși în liste). Pentru mandatele nedistribuite în primul tur, pentru că nici un candidat nu a întrunit majoritatea absolută a voturilor, se organizează al doilea tur de scrutin, în acest caz majoritatea relativă fiind suficientă pentru acordarea mandatului. Astfel, potrivit legislației electorale, în Republica Moldova, primarii satelor (comunelor), orașelor (municipiilor) și președintele țării se aleg prin vot exprimat pe baza scrutinului uninominal din două tururi [26].

Sistemul reprezentării proporționale. Reprezentarea proporțională permite atribuirea fiecărui partid, mare sau mic, sau fiecărei coaliții, a unui număr de mandate **proporțional cu forța sa** (politică, numerică, numărul de mandate etc.), tinzându-se spre o **justiție electorală** [15, p. 137].

În cadrul reprezentării proporționale rolul cel mai important îl au **partidele politice, coalițiile ori alianțele politice sau electorale** în desemnarea candidaților, întrucât alegerile se desfășoară pe bază de **liste de candidați**, care, de principiu, sunt blocate și propuse de partide sau coaliții politice. Acest tip de scrutin se desfășoară doar într-un **singur tur de scrutin**, în circumscripții electorale. O altă trăsătură proprie scrutinului proporțional este **pragul electoral**, care **reprezintă** un nivel minim de voturi, pe care trebuie să-l obțină, în alegeri, un partid politic cu scopul de a-și asigura reprezentarea proporțională [15, p. 137].

Sisteme electorale mixte sânt sistemele care rezultă din **combinarea** sistemului majoritar și a celui cu reprezentare proporțională, pe baza unor tehnici, care nu sunt prea numeroase. Scrutinele electorale mixte **presupun** ca o parte din mandate să fie atribuită pe baza scrutinului uninominal, cu un tur sau cu două tururi de scrutin, iar cealaltă parte pe baza scrutinului proporțional, la repartizarea mandatelor utilizându-se sau nu compensarea [96, p. 428].

La data de 20.07.2017 Parlamentul Republicii Moldova a adoptat Legea nr.154 „Pentru modificarea și completarea unor acte legislative” [108], prin care a fost modificat Codul electoral și implicit sistemului electoral al Republicii Moldova în cazul alegerilor parlamentare. Noile modificări la Codul electoral prevăd trecerea de la un sistem electoral cu reprezentare proporțională pe liste de partid la un sistem mixt uninominal și proporțional. Astfel, dacă până la data adoptării Legii, Parlamentul se alegea în bază de liste de partid, într-o singură circumscripție națională în care se alegeau 101 deputați, atunci odată cu adoptarea Legii privind modificarea sistemului electoral, 50 de deputați din 101 sunt aleși în baza sistemului proporțional de listă închisă într-o circumscripție națională unică, iar 51 de deputați sunt aleși în tot atâtea circumscripții uninominale.

De menționat că Legea prin care a fost modificat sistemului electoral a provocat dezbateri aprinse în societatea noastră, discuții publice cu participarea reprezentanților partidelor parlamentare și extra-parlamentare, a societății civile și a mediului academic, inclusiv proteste ale populației. Totodată, Parlamentului Republicii Moldova, a solicitat și avizul Comisiei de la Veneția pe marginea proiectului de revizuire a legislației electorale. Remarcăm că Comisia de la Veneția prin Avizul nr.884/2017 din 19.06.2017 [7], a menționat că o reformă electorală de succes are la bază cel puțin trei elemente: 1) legislație clară și cuprinzătoare care corespunde standardelor internaționale și respectă recomandările anterioare; 2) adoptarea legislației prin consens larg după consultări publice extinse cu toate părțile interesate relevante; 3) angajamentul politic de a aplica în totalitate legislația electorală cu bună credință. Examinând proiectul de revizuire a legislației electorale Comisia de la Veneția a reiterat că, deși alegerea sistemului electoral este decizia suverană a Statului, modificările propuse în proiect cu scopul de a trece de la un sistem proporțional la unul mixt, ridică îngrijorări semnificative dintre care cele mai importante sunt: a) posibilitatea oamenilor de afaceri sau altor actori care urmăresc propriile interese de a influența candidații independenți majoritari în circumscripții; b) responsabilitatea atribuită CEC-ului de a stabili circumscripții uninominale pentru componenta majoritară se bazează pe criterii vagi care expun riscului influenței politice acest segment de activitate al CEC-ului; c) nu sunt prevăzute criterii detaliate și cuprinzătoare pentru stabilirea circumscripțiilor pentru regiunea transnistreană și cetățenii de peste hotare; d) pragurile electorale pentru reprezentarea parlamentară în componenta proporțională sunt înalte; e) schimbările propuse nu au șanse să îmbunătățească reprezentarea femeilor în Parlament și nu sunt introduse măsuri speciale adiționale pentru a compensa acest fapt.

În final, Comisia de la Veneția a concluzionat că prin prisma acestor preocupări și având în vedere lipsa consensului privind această chestiune polarizată, o asemenea schimbare esențială, deși constituie prerogativa suverană a țării, **nu este recomandabilă la moment** [7].

Necâtând la îngrijorările semnalate de către Comisia de la Veneția, Parlamentul Republicii Moldova a adoptat în lectură finală legea prin care a fost modificat sistemul electoral, cu mențiunea că a luat în considerare și a inclus în varianta finală a proiectului de lege majoritatea recomandărilor Comisiei de la Veneția dintre care se evidențiază următoarele: **a)** s-a limitat plafonul donațiilor pe care le poate face o persoană fizică unui concurent electoral de patru ori; **b)** s-a obligat candidatul să depună declarația de avere și interese pentru ultimii doi ani cu indicarea și membrilor familiei, persoanelor afiliate și să prezinte certificatul de integritate; **c)** s-a diminuat pragul electoral pentru blocuri din două partide și mai mult de două partide de la 9% și respectiv 11 % până la 8%; **d)** circumscripțiile uninominale se aprobă de Guvern în baza deciziei unei comisii independente componentă careia este stabilită prin hotărâre de Guvern și din care fac parte obligatoriu reprezentanții: CEC-ului; Comisiei juridice, numiri și imunități a Parlamentului Republicii Moldova; Președinției Republicii Moldova; fracțiunilor și grupurilor parlamentare; partidelor politice extraparlamentare care au participat la alegerile generale din ultimii patru ani și au obținut peste 2% din voturi valabil exprimate (cumulativ); Adunării Populare a Găgăuziei; asociațiilor altor minorităților naționale; autorităților publice locale; Biroului pentru Relații cu Diaspora; societății civile din domeniu; mediului academic din domeniu inclusiv geografi și sociologi și totodată condiția revizuirii hotarelor circumscripțiilor cel târziu cu un an înainte de alegeri **e)** criterii detaliate și clare pentru determinarea circumscripțiilor electorale și stabilirea amplasării secțiilor de vot din regiunea transnistreană și de peste hotare; **f)** măsuri suplimentare de încurajare a partidelor de a include femei pe lista electorală și înregistrare a acestora ca candidați în circumscripția uninominală [232].

Sistemul electoral al unui stat nu poate fi privit în mod separat, ci în contextul tradițiilor juridice, constituționale și politice ale statului, al sistemului de partide și al structurii teritoriale. Prin urmare, faptul că un sistem electoral funcționează bine într-un stat nu înseamnă că același sistem poate funcționa la fel de bine într-un alt stat, astfel, funcționabilitatea, avantajele și dezavantajele sistemului electoral mixt care a fost recent aprobat de către Parlamentul Republicii Moldova vor putea fi evaluate doar după următoarele alegeri parlamentare. Însă, după decizia instanței de judecată de a nu confirma legalitatea alegerilor locale noi a primarului general al mun. Chișinău din data de 20 mai 2018 (turul I) – 03 iunie 2018 (turul II) și nevalidarea mandatului primarului ales

Andrei Năstase, se creează un precedent foarte periculos pentru alegerile parlamentare în cadrul confirmării de către instanțele judecătorești a legalității alegerilor în circumscripțiile electorale.

Se merită de evidențiat și faptul că Parlamentul Republicii Moldova necătând la cele menționate de Comisia de la Veneția în avizul său referitor la faptul că pragurile electorale pentru reprezentarea parlamentară în componenta proporțională sunt înalte, în mod straniu a micșorat doar pragul electoral în privința unor blocuri de partide însă nu și în privința unui singur partid care în prezent este de 6 la sută fiind unul dintre cele mai mari praguri din țările europene, media europeană fiind de 4% [233]. Spre exemplu pragul electoral în Slovenia, Austria, Bulgaria este de 4%, în Grecia, Italia, Spania, Muntenegru, Albania de 3%, Danemarca - 2%, iar Belgia și Olanda în general nu au stabilit un prag electoral. Totodată, Comisia de la Veneția prin studiul nr.485/2008 din 15 martie 2010 recomandă țărilor membre ale Consiliului Europei adoptarea unui prag electoral pentru reprezentare în parlament de maxim 5% [176].

Potrivit Hotărârii Curții Constituționale a Republicii Moldova nr. 15 din 27.05.1998, cu privire la controlul constituționalității unor prevederi din Codul electoral și a Hotărârii Parlamentului nr. 1508-XIII din 18 februarie 1998 [88], pragul electoral este axat în principiu pe ideea că la guvernare trebuie să aibă acces partidele politice care se bucură de o anumită credibilitate în masa electoratului sau pe ideea maturității politice și civice a candidaților, precum și pe alte considerente ce țin de contextul socio-politic concret.

Astfel, considerăm oportun ca odată cu modificarea sistemului electoral și micșorarea pragului electoral pentru blocurile electorale, trebuie să fie micșorat și pragul electoral pentru partide, cu aducerea sa în concordanță la media europeană care este de 4%, lucru care ar permite reducerea numărului de voturi pierdute și ar asigura o reprezentare mai largă a forțelor politice în parlament.

Curtea Constituțională prin Hotărârea nr.34 din 13.12.2016 prin care s-au confirmat rezultatele ultimelor alegeri prezidențiale, a reiterat că alegerile reprezintă un element al exercitării drepturilor fundamentale ale omului și mai ales a drepturilor politice. De asemenea, Curtea Constituțională prin Hotărârea menționată a atras atenția în privința respectării în cadrul alegerilor a principiului echității remarcând în acest sens că alegerile echitabile reprezintă o competiție politică, care are loc într-un mediu caracterizat prin încredere, transparență și răspundere și care permite alegătorilor să facă o alegere conștientă între alternativele politice distincte. Un proces electoral echitabil și democratic presupune respectarea libertății de exprimare și a libertății presei, a libertății de asociere, de întrunire și de circulație, aderarea la principiul supremației legii, dreptul de a înființa partide politice și de a candida la funcții publice, principiul nediscriminării și asigurării drepturilor egale pentru toți

cetățenii, dreptul de a nu fi victima acțiunilor de intimidare, precum și o serie de alte drepturi și libertăți fundamentale ale omului, pe care statul este obligat să le apere și să le promoveze [83].

Astfel, Curtea a constatat că alegerile pentru funcția de Președinte al Republicii Moldova din anul 2016 s-au organizat și s-au desfășurat pe fondul unei crize politice, financiare și sociale, agravată de neîncrederea în instituțiile statului. Aceste fenomene fiind generate, în principal, de deficiențele legislației electorale, de natură să genereze insecuritate juridică. Deși cadrul juridic asigură o bază adecvată pentru realizarea alegerilor democratice, totuși, există anumite lacune și ambiguități. Acestea se referă, în particular, la colectarea și verificarea semnăturilor în susținerea candidaților, finanțarea și realizarea campaniei electorale, rezoluția efectivă a disputelor electorale, punerea în aplicare a prevederilor privind mass-media și a prevederilor privind desfășurarea celui de-al doilea tur al scrutinului prezidențial. Aceste lacune fiind semnalate și de observatorii naționali și internaționali și au dus la implementarea defectuoasă a prevederilor legale [83].

În acest context, Curtea Constituțională a subliniat necesitatea ca întreaga legislație electorală referitoare la alegerea Președintelui, Parlamentului, precum și a autorităților administrației publice locale să fie reexaminată, urmând a fi concentrată într-un Cod electoral revizuit, ale cărui dispoziții comune și speciale să asigure, în concordanță cu principiile constituționale, organizarea unor alegeri democratice, corecte și transparente. În acest sens, Curtea a formulat 6 Adrese Parlamentului [83].

În încheiere, considerăm oportun a menționa faptul că, Hotărârea Curții Constituționale nr.34 din 13.12.2016, prin care s-au confirmat rezultatele alegerilor prezidențiale spre deosebire de Hotărârile anterioare emise de Curtea Constituțională pe acest subiect nu s-a limitat doar la validarea rezultatelor alegerilor, ci de asemenea a identificat mai multe situații conflictuale și lacune în domeniul electoral. Drept rezultat, Curtea Constituțională a remis Parlamentului Republicii Moldova 6 adrese pentru luarea de atitudine și ajustarea cadrului legal existent, ceea ce din punctul nostru de vedere este un lucru salutar și demonstrează profunzimea cu care au fost examinate problemele invocate de concurenții electorali, însă din păcate cele 6 adrese ale Curții Constituționale așa și nu au fost examinate/executate de către Parlament nici până în prezent.

3.3. Partidele politice – componente de bază ale unei societăți democratice

Activitatea politică în societate se realizează nu numai prin intermediul statului, al instituțiilor și organismelor ce țin de acesta, ci și printr-o vastă și complexă rețea de organizații și instituții extrastatale. Dintre acestea, cele mai vechi și importante sunt partidele politice. Existența partidelor politice, a partidismului ca fenomen politic reprezintă un element esențial al vieții democratice.

Democrația începe și există numai odată cu apariția și dezvoltarea partidismului. Noțiunea de partid are o vechime milenară, ea derivă în majoritatea societăților moderne din latinescul *pars-partis* și desemnează, într-o accepțiune semantică, o grupare de oameni constituită în mod voluntar, animați de aceleași idei, concepții, interese, scopuri, care acționează în comun în baza unui program, în vederea realizării acestuia [158, p. 114].

Pentru a putea defini partidele politice este necesar să evidențiem **trăsăturile** acestora. Dl I. Deleanu consemnează ca trăsături următoarele: constituirea lor ca *structuri* politice *durabile*; formațiunea constituită este o *organizație*, având militanți, aderenți sau susținători, care funcționează pe baza unor *norme proprii* și urmărește obiective *programatice*; organizația are un *program ideologic*, rezultat din catalizarea aspirațiilor latente, a opiniilor individuale difuze și adeseori contradictorii, reflectând deci sinteza calitativă a tuturor acestora; partidul – în majoritatea covârșitoare a cazurilor – își propune *cucerirea* sau *conservarea puterii* ori – aceasta în toate cazurile – cel puțin influențarea ei; partidul își organizează și mobilizează mijloacele într-o ofensivă al cărei obiectiv primordial rămâne, de regulă, *victoria în alegeri* și numai rareori schimbarea regimului politic [58, p. 161].

Pe baza trăsăturilor date în doctrina de specialitate au fost date mai multe **definiții ale partidelor politice**. Fără îndoială definirea partidului politic trebuie să înceapă cu menționarea faptului că este o **asociație**. Prin aceasta se exprimă atât modul de formare (prin exercitarea de către cetățeni a dreptului de asociere) cât și compoziția (este o grupare de cetățeni, un colectiv). Partidele politice sunt rezultatul asocierii libere a cetățenilor. Ca orice asociație partidul politic rezultă din exercitarea de către cetățeni a dreptului de asociere, ca manifestare liberă a voinței lor de a se constitui într-un partid [131, p. 23].

Art.41, alin.(1) din Constituția Republicii Moldova prevede că, *cetățenii se pot asocia liber în partide și în alte organizații social-politice*. În jurisprudența Curții Constituționale [79] s-a confirmat că dreptul la asociere este consfințit în art.41 din Constituție și prevede posibilitatea cetățenilor de a se asocia, în mod liber, în partide sau formațiuni social-politice. Dreptul de asociere în partide este un drept social-politic fundamental, din categoria libertăților de opinie, clasificat astfel alături de libertatea conștiinței și de exprimare.

Prevederi referitor la dreptul de asociere al cetățenilor în partide politice mai identificăm și în Constituțiile: României (art.40), Germaniei (art.9 și art.21), Italiei (art.18 și art.49) etc. Fără a face din aceasta o regulă universală, vom observa că față de scopul partidului politic (de a-și apropria puterea și a o exercita, de a guverna altfel spus), calitatea de cetățean pentru a fi membru al unui

partid politic se impune. Aceasta pentru că este recunoscut și admis faptul că participarea la guvernare este prin excelență rezervată numai cetățenilor statului, deoarece ei sunt legați de destinele acestuia.

În legătură cu diversitatea de opinii ale savanților în definirea partidului politic, vom enumera mai multe noțiuni date partidului politic. Astfel, sociologul Max Weber considera partidul politic „o asociație de oameni liberi, voluntar constituită, necesară societății, cu un anumit program, cu obiective ideale sau materiale” [125, p. 243]. Dl Max Weber sublinia că partidele „asigură puterea pentru conducători, în scopul realizării unui ideal sau obținerii de avantaje materiale pentru militanții lor” [23, p. 46-47].

Dl Ioan Muraru definește partidele politice ca fiind asociații libere ale cetățenilor prin care se urmărește, pe baza unei platforme (program), definirea și exprimarea voinței politice a cetățenilor, asociații care au, și-și afirmă clar și deschis, vocația și aptitudinea guvernării [131, p. 25].

În opinia dlui Gheorghe Iancu, partidele politice pot fi definite ca asociații libere ale cetățenilor, organizate durabil și stabil la nivel național și local, care urmăresc, pe baza unui program ideologic, cucerirea și exercitarea puterii și nu numai a o influență, prin definirea și exprimarea voinței politice a cetățenilor, organizații care au, și își afirmă, clar și deschis, vocația și aptitudinea guvernării, căutând sprijinul popular în alegeri [96, p. 335].

Nota dominantă a demersurilor făcute pentru a ajunge la definirea adecvată a partidului politic pare a fi consemnarea intenției acestei *formațiuni*, mai mult sau mai puțin *durabile*, de a cuceri sau conserva *puterea*, pe baza unui program *ideologic* și urmând o *strategie* elaborată [58, p. 160].

Astfel, vom defini **partidul politic** ca o *asociație de cetățeni uniți prin comunitatea concepțiilor politice, ideologice și a intereselor sociale, constituită pe baza liberului consimțământ și care acționează programatic, conștient și organizat întru servirea intereselor unor clase, grupuri sociale, comunități umane, pentru dobândirea și menținerea puterii politice în vederea organizării și conducerii societății în conformitate cu idealurile proclamate în programul și strategia formațiunii* [44, p. 169].

Importanța deosebită a dreptului de asociere în partide politice, libertatea lor de formare și libertatea persoanei de a face parte din acestea au fost puse în valoare de actele internaționale: Declarația Universală a Drepturilor Omului (art.20); Pactul Internațional cu privire la drepturile civile și politice (art.22); Convenția Europeană a Drepturilor Omului (art.11) [44, p. 163].

Jurisprudența CEDO (*Cazul Refah Partisi ș.a. versus Turcia, 2003*) a reținut că datorită rolului în viața social-politică a unei țări, partidele politice: au capacitatea de a influența ansamblul

regimului politic statal; se distinge de orice alte organizații care activează în domeniul politic; reprezintă o modalitate esențială de punere în valoare a libertății de asociere necesară bunei funcționări a democrației [33, p. 170].

Partidele politice au avut un rol covârșitor în modernizarea vieții politice. Noile organizații au devenit rapid un factor dominant al procesului politic. Liderii politici au văzut în partide instrumentul prin care interesul diferitelor segmente ale populației, pot fi forjate într-o strategie politică, sprijinită ideologic, având pârghii de susținere și influență pe plan teritorial. Reprezentanții națiunii aleși în parlamente au fost, totodată, exponenții partidelor care i-au propus candidați, acționând în grupuri parlamentare pentru realizarea intereselor partidelor respective. Membrii Parlamentului au împletit calitatea lor de reprezentanți ai națiunii cu cea de delegat al partidelor politice, situație care, nu de puține ori, a dus la conflict între linia partidului și interesele reale ale alegătorilor [103, p. 25].

Funcțiile partidelor politice sunt înscrise în legi și uneori chiar în constituții. În **constituții** aceste funcții sunt reglementate ca fiind: contribuția, după metoda democratică, la determinarea politicii naționale (**Italia**); contribuția la formarea voinței politice a poporului (**Germania**); contribuția la exprimarea sufragiului (**Franța**); contribuția la formarea și la manifestarea voinței populare, fiind instrumentul fundamental al participării politice (**Spania**) [96, p. 336]. Art.8 alin.(2) din **Constituția României** [34] și art.41 alin.(1) din **Constituția Republicii Moldova** [32] stabilesc **aceeași funcție a partidelor politice**, și anume că partidele contribuie la definirea și exprimarea voinței politice a cetățenilor.

Deci, constituțional, partidele politice sunt investite cu două funcții: 1) *ideologică* și 2) *participativă*. *Funcția ideologică* constă în contribuția din partea partidelor la definitivarea și la libera exprimare a voinței politice a cetățenilor. Această funcție se manifestă mai intens în perioada campaniilor electorale, în cadrul cărora se materializează cea de-a doua funcție – *participativă* [6, p. 80]. Potrivit art.41 alin.(2) din Codul Electoral, dreptul de a desemna candidați pentru alegeri îl au: „ a) partidele și alte organizații social-politice...; b) blocurile electorale, formate pe baza deciziilor adoptate conform statutelor (regulamentelor) partidelor și altor organizații social-politice ce le-au constituit...”[26].

Dl C. Gurin, menționează drept funcții ale partidelor politice următoarele: asumarea responsabilității de guvernare, în cazul victoriei la alegeri; elaborarea și promovarea unui curs politic; participarea la formarea organelor puterii și controlul activității lor; promovarea propriei

ideologii; comunicarea cu cei aflați la putere și cu societatea; recrutarea de noi membri, educarea și instruirea activiștilor, mobilizarea alegătorilor [33, p. 171] etc.

Reieșind din cele expuse, **evidențiem următoarele funcții** ale partidelor politice:

1. Cea mai importantă funcție este cea de mediere între cetățeni și stat, între societatea civilă și societatea politică. Această funcție se manifestă plenar în timpul alegerilor. Alegerile constituie unica modalitate a partidelor de a cuceri puterea politică. Cetățenii, la rândul lor, pot accepta sau respinge un partid sau altul, o orientare politică sau alta doar participând la scrutinul electoral. Partidele, prin urmare, oferă cetățenilor posibilitatea să valideze sau nu orientarea politică a societății [23, p. 47];

2. Partidul își asumă responsabilitățile de guvernare - în cazul victoriei la alegeri transformă programele lor politice în programe guvernamentale, în acest sens elaborează și promovează un concept politic, programe și strategii ale dezvoltării social-economice a societății, participă la formarea organelor puterii și controlează activitatea lor, promovează propria ideologie. De asemenea, partidul este o școală de formare și educare a celor care ocupă posturile guvernamentale și parlamentare [23, p. 47];

3. Partidele îndeplinesc o importantă și complexă funcție electorală, constând mai ales în asigurarea unui cadru tematic, doctrinal sau ideologic campaniei electorale, informarea și formarea opiniei alegătorilor, selecția candidaților, încadrarea celor aleși în „grupuri parlamentare”, asigurarea asistenței politice pentru aceste grupuri și a legăturilor lor cu alegătorii [23, p. 47];

4. Contribuie la o participare activă și conștientă a cetățenilor la viața politică. Partidele contribuie la informarea și la educarea politică a cetățenilor, la formularea exigențelor acestora față de putere [58, p. 168].

5. Controlează și critică activitatea executivului și a legislativului. Această funcție revine, de regulă, opoziției [23, p. 47].

Ele – partidele – reprezintă o instituție multifuncțională, indispensabilă politicii, exercitând o influență asupra regimului politic și vieții constituționale. Ele sunt, poate, un „rău”, dar unul fără remediu și necesar, astfel **rolul partidelor politice** într-o societate constă în:

a) Influențarea regimului politic, fie angajându-l spre un regim autoritar sau chiar totalitar (în cazul partidului unic, promotor al unei puteri „închise”, bazate pe ortodoxia ideologică cultivată de acel partid), fie spre un „stat al partidelor”, cu un regim politic „deschis” și competitiv (în cazul bipartidismului și a multipartidismului);

b) Influențarea, într-o anumită măsură, a sistemului electoral și prin aceasta a tendințelor agregative ale corpului electoral;

c) Partidele determină constituirea grupurilor parlamentare și prin aceasta guvernământul majoritar sau cel bazat pe coaliții;

d) Ele asigură stabilitatea guvernamentală sau, dimpotrivă, determină instabilitatea acesteia [58, p. 169].

Rolul constituțional al partidelor politice în țara noastră este stabilit de art.41 alin.(1) din Constituția Republicii Moldova. Potrivit acestei dispoziții, partidele contribuie la definirea și exprimarea voinței politice a cetățenilor. Așadar, voința politică aparține doar cetățenilor, partidele nu fac decât să contribuie la definirea și exprimarea ei. Partidele nu au deci o misiune directă în formarea sau exprimarea voinței politice; ele nu au atribuții ce țin de exercițiul suveranității. Voința generală, ca voință politică, rezultă din vot și se exprimă prin reprezentanți și prin referendum, iar „prin vot nu se aleg partide, ci parlamentari, partidele având numai rolul de mediatori între corpul electoral și parlament pentru constituirea acestuia prin votul alegătorilor”. Rolul partidelor față de voința politică a cetățenilor este contributiv, nu constitutiv. Partidele sunt grupuri asociative, nu constitutive. Ele, ca grupuri, nu au, în consecință, drepturi în spațiul public, acestea nu aparțin decât cetățenilor, singuri sau asociați. Toate drepturile prevăzute pentru partide, contribuie la efectivizarea unor drepturi ale cetățenilor, nefiind vorba niciodată de exercițiul unor drepturi independente de cele ale cetățenilor.

Partidul nu este reprezentat, reprezentați sunt cetățenii. Deci reprezentanții sunt independenți de partide, mandatul imperativ fiind nul, partidul neputând să oblige reprezentanții, chiar dacă au fost aleși pe listele lui, să adopte o anumită atitudine politică sau să dea un anumit vot. Retragerea calității de membru de partid nu are niciun efect asupra mandatului parlamentar.

Chiar votând o listă propusă de un partid, cetățenii nu votează partidul, ci o tendință politică și persoanele care o reprezintă. *Misiunea publică* a partidelor trebuie înțeleasă deci doar în sensul că partidele contribuie la definirea voinței politice a cetățenilor, și nu în sensul că partidul ar avea atribuții de putere publică sau că ar avea drepturi proprii independente de drepturile cetățenilor în spațiul public [47, p. 282-283].

Interpretând art.41 alin.(1) din Constituție, Curtea Constituțională [80] a considerat că reglementarea juridică a modului și condițiilor de participare a partidelor și altor organizații social-politice la alegeri se efectuează în baza prevederilor unei legi organice (art.72 alin.(3) lit.a) din Constituție). Legea nr.294-XVI din 21.12.2007 „Privind partidele politice” [107] definește partidele

politice ca „asociații benevole, cu statut de persoană juridică, ale cetățenilor Republicii Moldova cu drept de vot, care, prin activități comune și în baza principiului liberei participări, contribuie la conceperea, exprimarea și realizarea voinței lor politice”. Conform aceleiași legi, partidele politice, fiind institute democratice ale statului de drept, promovează valorile democratice și pluralismul politic, contribuie la formarea opiniei publice, participă, prin înaintarea și susținerea candidaților, la alegeri și la constituirea autorităților publice, stimulează participarea cetățenilor la alegeri, participă, prin reprezentanții lor, la exercitarea în mod legal a puterii în stat [44, p. 167].

Limitele acțiunii partidelor politice. Partidele politice trebuie să respecte suveranitatea națională, integritatea teritorială, ordinea de drept și principiile democrației. Astfel, dreptul de asociere (politică) nu este absolut, exercitarea lui poate fi restrânsă, dacă este necesar, și nu vine în contradicție cu stipulările actelor internaționale și cu dispozițiile constituționale. Alin.(4)-(6) din art.41 al Constituției Republicii Moldova stabilesc limitări ale dreptului la libera asociere în partide [33, p. 171]:

1. Alin.(4) stabilește că sunt *neconstituționale* partidele care militează împotriva pluralismului politic, a principiilor statului de drept, a suveranității și independenței, a integrității teritoriale. Acest text are menirea de a proteja valorile politice, juridice și statale consacrate de principiile generale ale Constituției. Legea privind partidele politice conține mai multe limitări, stabilind că sunt interzise partidele politice care, prin statutul, programul și/sau activitatea lor, militează împotriva suveranității, integrității teritoriale a țării, valorilor democratice și ordinii de drept, utilizează mijloace ilegale sau violente, incompatibile cu principiile fundamentale ale democrației. Totuși problema corespunderii dispozițiilor constituționale nu este lăsată la latitudinea diferitelor instituții ale statului, deoarece adesea ele nu sunt altceva decât exponente ale unor forțe politice și ar putea comite abuzuri. Doar Curtea Constituțională este în drept să hotărască asupra constituționalității unui partid, iar lichidarea partidelor politice poate fi exercitată numai în cazurile expres prevăzute de art.41 din Constituție și numai cu avizul Curții Constituționale [81].

2. Alin.(5) conține încă o condiție a exercitării dreptului la libera asociere, stabilind că *asociațiile secrete* sunt interzise. Deși se utilizează noțiunea *asociații*, textul se referă la partide politice, întreg articolul constituțional fiind consacrat formațiunilor politice. Constituind o limită în ceea ce privește modul în care activează partidul, interzicerea asociațiilor secrete are menirea de a proteja valorile democrației constituționale de forțele obscure ce ar dori să atenteze la ea.

3. Dreptul de a participa la administrarea țării și de a tinde pentru a ajunge la guvernare aparține în exclusivitate cetățenilor statului, datorită atașamentului și legăturilor complexe cu istoria

și destinele țării. Partidele politice au un scop principal – să ajungă la putere și să guverneze conform programelor și ideologiei pe care o promovează. Prin urmare, cei care le constituie, membrii partidului, trebuie să fie persoane cu deplinătatea drepturilor politice, capabili să ocupe funcții publice în stat. Acest fapt este statuat de alin.(6) al art.41 din Constituție, care prevede că activitatea partidelor constituite din cetățeni străini este interzisă [33, p. 172].

Un subiect de maximă importanță pentru orice sistem de partide, reprezintă *finanțarea partidelor politice*. Finanțarea partidelor politice și a campaniilor electorale rămâne un domeniu sensibil și un aspect vulnerabil în asigurarea desfășurării unor alegeri democratice în Republica Moldova. Tematica în cauză, deși este una foarte des mediatizată, totuși rămâne în continuare extrem de controversată. Se știe că o bună parte (dacă nu majoritatea absolută) din membrii militanți ai partidelor politice nu dispun de informații referitoare la sursele de finanțare. Cu atât mai puțin versate în această problemă sunt cercurile științifice care, fiind nepărtinitoare, nici pe aproape nu sunt admise de a lua cunoștință de astfel de probleme [21, p. 48].

Dacă anterior coeziunea partidului era asigurată de ideologia și doctrina sa, atunci legăturile actuale din interiorul partidului sunt mai mult clientelare decât ideologice. Partidele sunt, după cum se știe, liantul dintre electorat și puterea politică. Ele sunt acea punte care-l poate lansa pe cetățean în rândurile clasei conducătoare. Astfel, capătă răspândire fenomenul vânzării locurilor eligibile din listele partidelor contra anumitor sume financiare ce va permite desfășurarea cu succes a campaniei electorale, de exemplu. În așa fel, apar surse ilegale de finanțare, despre care majoritatea absolută a membrilor partidului sau nu este informată, sau nu are acces la ele. Creșterea rolului unor astfel de surse ilegale (netradiționale) de finanțare are loc pe fundalul scăderii rolului jucat de sursele tradiționale de finanțare a partidului: cotizații de membru, donații, vânzarea de publicații și ediții periodice etc. Fenomenul este specific și partidelor socialiste (comuniste), care tradițional sunt catalogate drept de masă și sursele s-ar constitui din cotizații de membru. În cazul partidelor politice moldovenești, nu este un secret faptul că nici liderii organizațiilor teritoriale nu sunt la curent cu valoarea cotizației ce trebuie achitată [21, p. 49].

Este necesar de menționat faptul că, partidele politice din Republica Moldova se află în plin proces de instituționalizare. Proces ce pe lângă toate celelalte componente, mai presupune și o independență financiară a acestora. Este important ca partidele să nu depindă de fluxurile financiare tenebre și ilegale din partea anumitor grupuri de interese. Doar în aceste condiții partidele vor reuși să facă față pretențiilor din partea alegătorilor, ce în majoritatea sa țin de segmentele sociale cu venituri mici și mijlocii [21, p. 55].

În pofida unor amendamente recente ale cadrului normativ menite să îmbunătățească regulile privind finanțarea, implementarea noilor prevederi în alegerile locale și prezidențiale au demonstrat existența mai multor lacune legislative în special privind transparența și controlul finanțării. Dacă implementarea defectuoasă a unor prevederi în alegerile locale poate fi atribuită unui interval destul de scurt pentru aplicarea acestora, atunci campania electorală pentru alegerea Președintelui a reprezentat un test veritabil de evaluare a modului în care au fost aplicate noile reguli privind finanțarea concurenților electorali. Deși au fost înregistrate unele progrese vis-a-vis de conformarea concurenților electorali la rigorile legale, campania prezidențială a demonstrat clar că proveniența și transparența mijloacelor financiare rămân învăluite de ceață, iar controlul este în continuare defectuos, selectiv și marcat de partizanat politic. Mai mult decât atât, unele reglementări au fost amendate mai degrabă de o manieră cosmetică, ceea ce a permis partidelor să beneficieze de un spațiu de manevră mult prea extins privind acumularea mijloacelor financiare din surse private, în condițiile introducerii finanțării publice care ar necesita impunerea unor restricții mai dure privind finanțarea privată [123, p. 3].

În conformitate cu Raportul Promo Lex privind finanțarea partidelor politice în Republica Moldova pentru anul 2016, sursele de finanțare ale partidelor în 2016 au inclus donații din partea persoanelor fizice – 49%, subvenții – 39%, cotizații de membru – 11% și donații din partea persoanelor juridice – 1%. Pe de altă parte, ponderile destinațiilor de cheltuieli au fost de 69% pentru presă și materiale promoționale, 9% – pentru sedii și întreținere, 6% – pentru personal angajat, 5% – pentru campania electorală, 4% – pentru deplasări interne și externe, 2% – pentru telecomunicații, 2% – pentru întruniri și manifestații, 1% – pentru plata cotizației de membru în organizațiile internaționale și 1% – alte cheltuieli [146, p. 6-7].

Substituirea sistemului electoral proporțional cu cel mixt reprezintă un alt test pentru finanțarea campaniilor electorale, deoarece trecerea la sistemul mixt presupune ajustarea prevederilor actuale inclusiv la candidații majoritari. Această ajustare implică creșterea gradului de complexitate a cadrului normativ în materie de finanțare, precum și a gradului de dificultate în implementarea acestor reglementări. Astfel, în condițiile în care Comisia de la Veneția a atenționat că modificarea sistemului electoral ar putea contribui la accentuarea rolului factorului financiar în structurarea relațiilor dintre candidații majoritari și interesele de afaceri, natura reglementărilor privind finanțarea campaniilor ar putea distorsiona echitatea procesului electoral prin subminarea egalității de șanse a tuturor candidaților. Totuși, în contextul în care schimbarea sistemului electoral s-a produs, o serie de amendamente legislative au fost adoptată în iulie 2017 de către Parlament,

inclusiv referitoare la finanțarea campaniilor electorale. În consecință, mai multe articole din Codul Electoral au fost amendate pentru a ajusta cadrul normativ în scopul extinderii efectelor asupra candidaților majoritari [123, p. 3].

Per ansamblu, ajustarea prevederilor legale privind finanțarea în contextul trecerii la sistemul mixt nu elimină riscul coliziunii dintre candidații majoritari și interesele particulariste la nivel local. În pofida reducerii plafoanelor la donații, acestea rămân destul de înalte și vor permite acumularea unui volum de resurse financiare substanțiale de la un număr redus de donatori. În condițiile actuale, trecerea la sistemul electoral mixt va stimula mai degrabă creșterea cheltuielilor de campanie prin dublarea plafoanelor, deoarece în noua sa redacție legea impune două plafoane financiare – partidelor pe de o parte și candidaților majoritari, pe de altă parte, fapt care ar putea distorsiona competiția electorală, avantajând concurenții cu acces la resurse [123, p. 3].

Transparența finanțării rămâne în continuare o problemă nesoluționată mai ales prin îngrădirea accesului publicului larg la datele de identitate a donatorilor. Conflictul dintre interesul public de a cunoaște cine finanțează partidele politice și protecția datelor cu caracter personal, a fost soluționat în favoarea partidelor prin eliminarea accesului la identitatea sponsorilor, ceea ce reduce nivelul de transparență și nu permite publicului larg să verifice autenticitatea provenienței mijloacelor financiare [123, p. 3].

Un alt subiect sensibil și o provocare majoră pe care o generează trecerea la sistemul mixt ține de controlul finanțării alegerilor. În pofida extinderii mandatului legal al CEC privind supravegherea veniturilor și cheltuielilor concurenților electorali, abordarea existentă prin care instituția își exercită atribuțiile doar reacționând la contestațiile privind potențialele fraude financiare, nu va contribui la consolidarea controlului asupra concurenților electorali. În condițiile unui presiuni crescânde generate de volumul mare de muncă la care va fi expusă instituția drept rezultat al introducerii circumscripțiilor uninominale, mandatul legal nu va fi suficient fără și o consolidare a capacităților. Mai mult decât atât, în lipsa unor sancțiuni proporționale cu gravitatea încălcărilor privind finanțarea, crește riscul aplicării selective și discreționare a acestora [123, p. 3].

Până la introducerea directă a finanțării publice în 2015, partidele politice și concurenții electorali s-au bazat exclusiv pe mijloacele financiare acumulate din surse private, iar reglementarea mai strictă a contribuțiilor din partea persoanelor fizice și juridice a fost introdusă doar prin adoptarea legii partidelor politice nr.294-XVI din 21.12.2007 [107]. Respectiv, pe durata unei perioade relativ îndelungate partidele politice din Republica Moldova nu s-au confruntat cu niciun fel de restricții cantitative privind donațiile, fiind constrânse doar de anumite restricții calitative,

adică nu puteau primi donații din partea unor categorii de donatori. Introducerea restricțiilor cantitative nu a schimbat totuși radical datele problemei din cauza unor plafoane excesiv de înalte care au permis partidelor să acumuleze sume impunătoare din donații extrem de generoase din partea unor sponsori. Mai mult decât atât, datorită plafoanelor înalte partidele au reușit, per ansamblu, să colecteze majoritatea resurselor financiare de la un număr extrem de restrâns de donatori. De la introducerea în 2008 a restricțiilor cantitative la donații cadrul normativ a fost amendat de două ori în 2015 și 2017 prin diminuarea plafonului, adică micșorarea sumei maxime pe care o persoană fizică sau juridică o poate dona unui partid sau concurent electoral [123, p. 4].

Totodată, în contextul trecerii la sistemul electoral mixt, subiectul limitării cheltuielilor devine unul și mai actual pe durata campaniei electorale. Plafoanele la mijloacele financiare virate în fondul electoral la scrutinele parlamentare din ultimul deceniu au crescut considerabil de la un scrutin parlamentar la altul, dacă la scrutinul parlamentar din aprilie 2009 [77] plafonul cheltuielilor a fost de 12 000 000 lei pentru partide și 500 000 pentru candidați independenți, atunci la cel din noiembrie 2014 [78] plafonul cheltuielilor a fost stabilit de 55 000 000 lei pentru partide și 2 000 000 pentru candidați independenți.

Pentru a îmbunătăți starea de lucruri în domeniul finanțării partidelor politice venim cu următoarele propuneri: **a)** micșorarea plafonului donațiilor pentru partidele politice din țara noastră atât din partea persoanelor fizice cât și juridice precum și aplicarea unor plafoane diferențiate pentru listele de partid și candidații majoritari, plafoane care, pe de o parte să asigure posibilitatea acumulării resurselor necesare desfășurării campaniei, iar pe de altă parte, să nu genereze o dependență excesivă față de un cerc restrâns de sponsori; **b)** raționalizarea plafonului cheltuielilor concurenților electorali într-o campanie electorală, deoarece instituirea unui plafon al cheltuielilor poate afecta decisiv egalitatea concurenților și respectiv rezultatul electoral; **c)** încurajarea modului tradițional de finanțare al partidelor politice prin cotizații ale membrilor de partid, vânzarea de publicații și ediții periodice etc., lucru care ar duce la implicarea cât mai multor membri în finanțarea partidului și evitarea monopolului finanțării acestuia numai de către anumite persoane foarte bogate și grupuri de interese; **d)** reglementarea legislativă mai strictă în privința finanțării transparente și corecte a partidelor politice și a candidaților independenți, pentru ca fiecare cetățean să aibă posibilitatea de a obține informația privind sursele de finanțare a oricărui partid politic sau candidat independent, iar pentru concurenții electorali care se va dovedi că sunt finanțați netransparent și din mijloace financiare ilegale să existe sancțiuni foarte dure în acest sens [123, p. 4].

Astfel, partidele reprezintă o platformă colectivă pentru exprimarea drepturilor fundamentale ale indivizilor de asociere și exprimare, fiind deopotrivă și vehiculul cel mai popular de participare politică. Partidele asigură existența unui electorat informat și participativ, servind ca punte de legătură cu ramurile guvernării: puterea executivă și cea legislativă [127, p. 4].

3.4. Referendumul - mecanism democratic de exercitare directă a suveranității poporului

Termenul *referendum* își are originea în dreptul roman. În limba latină, gerunziul verbului *refere* desemna o procedura prin care întreg corpul electoral era consultat în mod direct cu privire la o temă precisă, conferind astfel legitimitate deciziei adoptate. Și în Antichitate, ca și astăzi, referendumul era apreciat drept instrument prin excelență al democrației directe, în care alegătorii își stabileau opinia și adoptau o decizie (de regulă, cu caracter normativ) în mod direct, fără niciun intermediar [33, p. 288].

Etimologic, termenul „referendum” provine de la latinescul *ad referendum – a fi supus adunării*, ceea ce „exprimă în condițiile democrației directe procedura prin care conducerea unei țări se adresează poporului, fără intermediari, pentru a-l consulta în problemele majore” [6, p. 100]. Iar într-o formulă mai simplă, referendumul este „și o formă de arbitraj popular” [55, p. 214].

Prin referendum, corpul electoral, iar uneori chiar un cerc mai larg de persoane decât cele care au calitatea de alegători, este convocat, la inițiativa organului legiuitor, a Șefului statului, a Guvernului ori a altor subiecte prevăzute de legi, pentru a decide asupra unor probleme de interes general (cum ar fi menținerea sau abrogarea unei legi în vigoare, adoptarea sau modificarea Constituției, adoptarea unei anumite conduite într-o chestiune dată a vieții internaționale, perfectarea sau menținerea unui tratat ș. a.). În Suedia și Norvegia, deși referendumul este instituționalizat, el nu are decât o valoare consultativă. De asemenea, anumite cantoane elvețiene permit un referendum consultativ. Constituția României consacră trei forme de referendum; două obligatorii și de decizie - referendumul constituțional, referendumul pentru demiterea din funcție a Președintelui României; unul facultativ și consultativ - referendumul cu privire la probleme de interes național [58, p. 112].

În sens larg, referendumul este ca un apel către electorat în o problemă de ordin legislativ sau administrativ, dacă el emană de la un organ reprezentativ. Referendumul poate avea loc *post legem* sau *ante legem*, poate fi *obligatoriu* sau *facultativ* [33, p. 288]. Indiferent însă de caracterul lui, referendumul constituie forma cea mai expresivă de asociere a poporului la procesul legislativ, poporul trebuind să se pronunțe expres asupra unui proiect de lege ce urmează a fi eventual adoptat, cu condiția însă ca votul popular să nu fie deviat de la finalitatea lui [5, p. 466]. Or, uneori, mai ales

atunci când referendumul este provocat de șeful statului, el ia forma unui plebiscit, fiind transformat într-o operație având ca scop obținerea unui „vot de încredere națională”. Soluția propusă pentru problema care face obiectul referendumului reflectă mai degrabă concepția șefului statului și dorința acestuia de a-și consolida poziția. Alteori, prin obiectul său – o temă sau o reformă incontestabil populară – referendumul poate deveni un instrument demagogic de succes și popularitate facile [58, p. 113].

În dreptul elvețian, referendumul se aplică dacă „delegații cantoanelor nu aveau instrucțiuni cum să procedeze în unele cazuri, ei nu adoptau decizii la nivelul Adunării federale, ci votau *ad referendum*, adică rezervau alegătorilor dreptul de a se pronunța liber și definitiv” [141, p. 142]. Dezvoltând această practică, dl Iancu Gheorghe subliniază că „referendumul reprezintă garanția că Parlamentul, în activitatea sa, nu se îndepărtează de la împuternicirile care rezultă din Constituție” [95, p. 465].

După o altă definiție, pe care o datorăm dlui Julien Laferriere, „referendumul este procedeul prin care corpul cetățenilor este chemat să exprime prin vot popular avizul său voința sa în privința unei măsuri luate de o autoritate sau preconizată de aceasta” [56, p. 52].

O reflecție foarte interesantă asupra referendumului îi aparține fostului președinte francez dlui V. Auriol care susținea că: „Referendumul menține o legătură directă între națiune și reprezentanții săi; el încurajează educația politică a cetățenilor, îi obișnuiește să voteze idei și texte; el îi face să înțeleagă problemele de care depinde prosperitatea țării în propriul interes; el întreține activitatea publică și spiritul civic. El dă legilor întreaga lor forță. El ajută la înfrângerea rezistenței și la înlăturarea obstacolelor” [159, p. 65].

În opinia dlui T. Cârnaț [22, p. 334], referendumul este „o formă a democrației directe, prin care se realizează suveranitatea poporului în cele mai importante probleme de interes național și social, având drept scop soluționarea acestora, precum și consultarea cetățenilor în problemele locale de interes deosebit și revocarea primarului satului (comunei), sectorului, orașului (municipiului)”. Totodată, autorul formulează câteva criterii ce permit a delimita „alegerile” de „referendum”, printre care menționăm:

1. Obiectul de exprimare a voinței alegătorilor: a) la alegeri obiectul îl constituie candidatul sau lista de candidați în organul reprezentativ al statului; b) la referendum sunt supuse probleme concrete formulate fie în proiecte legislative, fie în concepții. De regulă, referendumului republican se supun: textul Constituției; proiecte de legi; alegerea formei de guvernământ etc., precum și

modificări ale Constituției ce țin de caracterul suveran, independent și unitar al statului, neutralitatea permanentă a statului (art.75 alin.(2) din Constituție) [22, p. 334];

2. Referendumul se petrece în baza sistemului electoral majoritar, iar alegerile fie prin sistemul electoral majoritar, fie prin sistemul reprezentării proporționale [22, p. 334];

3. Aspectul organizatoric atât la referendum, cât și la alegeri este același, cu excepția că la referendum nu se constituie circumscripții electorale [22, p. 334].

În unele state europene, cum ar fi Elveția (țara democrației ideale), în perioada 1948–2012, au avut loc 528 de referendumuri, majoritatea (peste 70%) fiind desfășurate la inițiativa autorităților publice. În Elveția se țin referendumuri locale la nivelul cantoanelor. Elvețienii sunt obișnuiți să voteze de cel puțin patru ori pe an, dându-și opinia în privința unor probleme care în alte țări sunt rezervate de obicei parlamentului. În privința unei legi importante, elvețienii au întotdeauna ultimul cuvânt de spus, dacă adună suficiente semnături pentru a porni un referendum. Ei pot iniția modificări ale legilor și chiar ale constituției. Estimările plasează în Elveția mai mult de jumătate din referendumurile din întreaga lume [230].

Inițiativa desfășurării referendumului poate surveni, în funcție de prevederile constituționale, din partea Parlamentului, Șefului statului, Guvernului sau unui grup de cetățeni cu drept de vot. Astfel, spre exemplu, *Președintele Republicii* poate iniția desfășurarea referendumului în *Ungaria* (art. 8, alin. (1) al Constituției din 25 aprilie 2011), *Armenia* (art. 111, alin. (1) al Constituției din 5 iulie 1995), *Georgia* (art. 74, alin. (1) al Constituției), *Belarus* (art.74, alin. (1) din Constituție), *Tadjikistan* (art. 99, alin. (2) al Constituției din 6 noiembrie 1994). *Guvernul* beneficiază de acest drept în *Franța* (art. 11, alin. (1) al Constituției din 4 octombrie 1958), *Austria* (art. 49 b, alin. (1) din Legea Constituțională Federală), *Croația* (art. 87, alin. (2) al Constituției din 22 decembrie 1990), *Slovacia* (art. 96, alin. (1) al Constituției din 1 septembrie 1992) ș. a. În *Spania* (art. 92, alin.(2) din Constituție) inițiativa desfășurării referendumului poate parveni din partea Președintelui Guvernului, cu acordul prealabil al Congresului Deputaților. *Alegătorii* pot iniția desfășurarea referendumului în *Slovenia* (40 000 cetățeni), *Elveția* și *Ungaria* (50 000 de cetățeni), *Macedonia* (150 000 cetățeni), *Georgia* (200 000 cetățeni), *Slovacia* (350 000 cetățeni), *Belarus* (450 000 cetățeni, din fiecare regiune și orașul Minsk fiind colectate nu mai puțin de 30 000 semnături), *Italia* (500 000 cetățeni) [157, p. 182].

De remarcat faptul că *inițiativa desfășurării referendumului poartă un caracter limitativ*, or, Legile Fundamentale ale statelor interzic organizarea referendumurilor în anumite domenii. Astfel, spre exemplu, nu pot fi desfășurate referendumuri în materia: *finanțelor și impozitării* în *Italia* (art.

75, alin. (2) al Constituției din 22 decembrie 1947), *Portugalia* (art. 115, alin. (4) al Constituției din 2 aprilie 1976), *Ucraina* (art. 74 al Constituției din 28 iunie 1996), *Letonia* (art. 73 al Constituției) ș. a.; *ratificării tratatelor internaționale în Estonia* (art. 106, alin. (1) al Constituției din 28 iunie 1992), *Albania* (art. 74, alin. (3) din Constituție), ș. a.; *amnistiei și grațierii în Georgia* (art. 74, alin. (2) din Constituție); *exproprierii în Danemarca* (art. 42, alin. (6) al Constituției din 5 iunie 1953) și *Paraguay* (art. 122 al Constituției din 22 iunie 1992) [157, p. 182-183].

Competența de a numi referendumul, de regulă, *aparține Președintelui Republicii* (*Franța* (art. 11, alin. (1) din Constituție), *Italia* (art. 87, alin. (6) din Constituție), *Federația Rusă* (art. 84 al Constituției din 12 decembrie 1993), *România* (art. 90 al Constituției), *Slovacia* (art. 95, alin. (1) din Constituție), *Bulgaria* (art. 98, p.1) al Constituției din 13 iulie 1991), *Azerbaidjan* (art. 109, p.18) al Constituției din 12 noiembrie 1995), *Kazahstan* (art. 44, p.10) al Constituției din 30 august 1995), *Alger* (art. 77, p.8) al Constituției din 19 noiembrie 1976) ș. a. În unele statele este prevăzută competența alternativă a șefului statului și Parlamentului în vederea convocării referendumului (*Polonia* (art. 125, alin. (2) al Constituției din 25 mai 1997), *Ucraina* (art. 72, alin. (1) din Constituție), *Croația* (art. 87, alin. (1), (2) din Constituție) sau competența exclusivă a Parlamentului în acest domeniu (*Austria* (art. 49b, alin. (1) al Legii Constituționale Federale), *Macedonia* (art. 73, alin. (1) din Constituție), *Estonia* (art. 105, alin. (1) din Constituție), *Vietnam* (art. 84, p.14) al Constituției din 15 aprilie 1992) ș. a.) [157, p. 183].

În funcție de caracterul referendumului, pot fi evidențiate *trei modalități de participare directă a cetățenilor*:

1. *Referendum constituțional* – referendum organizat în scopul adoptării sau revizuirii Constituției (*Elveția* (art. 140, alin. (1) din Constituție), *Danemarca* (art. 88 din Constituție), *Croația* (art. 87, alin. (2) din Constituție), *Letonia* (art. 79 din Constituție), *Armenia* (art. 111 din Constituție), *Republica Coreea* (art. 130, alin. (2) al Constituției din 27 octombrie 1987), *Maroc* (art. 174, alin. (2) al Constituției din 1 iulie 2011), ș. a.) [157, p. 183];

2. *Referendum legislativ* – referendum desfășurat în scopul adoptării (*referendum aprobativ*) sau abrogării legii (*referendum abrogativ*). Astfel, în *Franța*, în conformitate cu prevederile alin. (1), art. 11 al Constituției, Președintele Republicii, la cererea Guvernului sau la propunerea conjugată a celor două camere, poate supune referendumului orice proiect de lege asupra organizării autorităților publice, asupra reformelor privind politica economică, socială sau ecologică a națiunii și privind serviciile publice care contribuie la acestea, sau vizând autorizarea ratificării unui tratat internațional care ar avea implicații asupra funcționării instituțiilor. Desfășurarea referendumului

legislativ este prevăzută și de Constituțiile *Croației* (art. 87, alin. (1)), *Estoniei* (art. 105, alin. (1)), *Armeniei* (art. 112, alin. (1)), *Senegalului* (art. 51 al Constituției din 7 ianuarie 2001), *Tunisie* (art. 47, alin. (1) al Constituției din 1 iunie 1959) ș. a. Referendumul *abrogativ* poate fi organizat în *Italia*, unde în conformitate cu prevederile alin. (1), art. 75 din Constituție, Președintele va numi un referendum popular pentru a hotărî abrogarea, totală sau parțială, a unei legi sau a unui act cu putere de lege, în cazul în care solicitarea vine din partea a 500 000 de alegători sau cinci consilii regionale [157, p. 183-184];

3. *Referendum arbitral* – referendum desfășurat până la promulgarea legii. Astfel, în *Spania*, reieșind din faptul că legea nu poate intra în vigoare fără promulgarea acesteia de către Rege, iar întoarcerea legii spre reexaminare Cortesurilor Generale (Parlamentului) nu este prevăzută de Constituție, șeful statului poate utiliza mecanismele prevăzute în p. 3), art. 62 și art. 92 din Legea Fundamentală numind un referendum, în cadrul căruia poporul devine arbitru în litigiul dintre monarh și legislativ. În *Danemarca* (art. 42 din Constituție) 1/3 din deputați se pot adresa în termen de trei săptămâni de la data adoptării proiectului de lege președintelui Folketingului (Parlamentului) cu cererea de a fi desfășurat un referendum pe marginea acestuia. Proiectul de lege nu poate fi promulgat de Rege până la expirarea acestui termen sau până la desfășurarea referendumului. În *Irlanda* (art. 27 al Constituției din 29 decembrie 1937) majoritatea membrilor Senatului și nu mai puțin de 2/3 din membrii Camerei Reprezentanților pot cere Președintelui Republicii să renunțe la promulgarea proiectului de lege în baza faptului că acesta conține prevederi de importanță națională și voința poporului, manifestată prin referendum, trebuie aflată în această materie. În *Letonia* (art. 72 din Constituție) Președintele Republicii, în termen de 7 zile de la data adoptării proiectului de lege, la propria inițiativă sau la solicitarea a cel puțin 1/3 din numărul membrilor Seimului (Parlamentului), este în drept să amâne promulgarea legii pentru un termen de două luni. La cererea 1/10 din numărul alegătorilor acest proiect de lege va fi supus referendumului. Trebuie remarcat faptul că legea adoptată la referendum nu poate fi respinsă de către șeful statului și nu se supune controlului constituționalității. Aceasta se explică prin faptul că legile adoptate de către purtătorul suveranității au forță juridică supremă, nu necesită o confirmare ulterioară din partea autorităților publice și pot fi modificate sau abrogate numai prin exprimarea expresă a voinței poporului la referendum [157, p. 183-184].

În Republica Moldova, ideea referendumului a apărut la începutul anilor '90, după proclamarea Declarației de independență. Drept exemplu ne poate servi Legea cu privire la referendum nr.1040-XII din 26.05.1992 [118], care la moment este abrogată drept urmare a

adoptării în anul 1997 a Codului electoral al RM și care definea referendumul ca votul poporului privind cele mai importante probleme ale vieții statului și a societății. Actualmente, Codul electoral definește referendumul ca scrutin prin care poporul își exercită opțiunea în cele mai importante probleme ale statului și societății, în ansamblu, având drept scop soluționarea acestora, precum și consultarea cetățenilor în probleme locale de interes deosebit [26]. În legislația din România, referendumul este definit ca formă de consultare directă și mijlocul de exprimare nemijlocită a suveranității poporului [122].

În conformitate cu prevederile art.75, alin.(1) din Constituția Republicii Moldova, cele mai importante probleme ale societății și ale statului sânt supuse referendumului [32]. Desfășurarea acestuia este obligatorie în cazul revizuirii dispozițiilor Constituției privind caracterul suveran, independent și unitar al statului, precum și cele referitoare la neutralitatea permanentă. Totodată, art.153 alin.(1) din Codul electoral, stabilește că „referendumul republican se desfășoară în scopul exercitării puterii poporului și participării lui nemijlocite la conducerea și administrarea treburilor de stat”. Art.154 din Codul electoral stabilește tipurile de referendum republican – constituțional, legislativ, privind demiterea Președintelui Republicii Moldova și consultativ [26].

Referendumului constituțional sunt supuse probleme privind revizuirea Constituției [26].

Referendumului legislativ sunt supuse proiectele de legi sau unele prevederi ale acestora de importanță deosebită [26].

Referendumului consultativ sunt supuse problemele de interes național, în scopul consultării opiniei poporului asupra unor astfel de probleme și adoptării ulterioare, de către autoritățile publice competente, a unor hotărâri definitive. Textul întrebării supuse referendumului consultativ se redactează în manieră neutră, fără ambiguități sau sugerarea răspunsului [26]. Rezultatele referendumului consultativ nu produc efecte juridice [87].

Potrivit art.157 alin.(1) din Codul electoral, referendumului republican pot fi supuse problemele privind:

- a)** adoptarea Constituției Republicii Moldova și revizuirea Constituției Republicii Moldova;
- b)** aprobarea legilor constituționale adoptate de Parlament pentru revizuirea dispozițiilor privind caracterul suveran, independent și unitar al statului, precum și a celor privind neutralitatea permanentă a statului;
- c)** demiterea Președintelui Republicii Moldova;
- d)** alte probleme importante ale societății și ale statului.

Totodată, în conformitate cu art.158 din Codul electoral, referendumului republican nu pot fi supuse problemele:

- a)** privind impozitul și bugetul;
- b)** privind amnistierea și grațierea;
- c)** privind măsurile extraordinare sau de urgență pentru asigurarea ordinii publice, sănătății și securității populației;
- d)** privind alegerea, numirea, demiterea persoanelor în/din anumite funcții, care țin de competența Parlamentului, Președintelui Republicii Moldova și Guvernului;
- e)** ce țin de competența instanțelor de judecată și procuraturii [26].

Curtea Constituțională a Republicii Moldova prin Hotărârea nr.57 din 03.11.1999 „privind interpretarea art. 75, art. 141 alin. (2) și art.143 din Constituție” a menționat că, potrivit art. 75 din Constituție, cele mai importante probleme ale societății și ale statului sunt supuse referendumului, care este de fapt mijlocul prin care poporul își exercită nemijlocit voința sa. Referendumul poate privi fie un proiect de lege, atunci când este declarat de către Parlament în baza art.66 lit.b) din Constituție, fie o problemă de interes național, pentru care se cere exprimarea opiniei alegătorilor, atunci când este inițiat de Președintele Republicii Moldova în baza atribuțiilor sale prevăzute de art. 88 lit. f) din Constituție [84].

Aceste prevederi ale Constituției sunt dezvoltate prin dispozițiile Codului Electoral din 21 noiembrie 1997, care în art. 154, alin. (1) și art. 155, alin. (1) stipulează că referendumul republican, care, în funcție de natura juridică a problemelor supuse acestuia, poate fi constituțional, legislativ și consultativ, poate fi inițiat de un număr de 200 000 de cetățeni cu drept de vot, un număr de cel puțin de 1/3 din deputații în Parlament, Președintele Republicii Moldova și Guvern [26].

Practica desfășurării referendumurilor republicane în țara noastră de la declararea independenței și până în prezent, este una modestă. Astfel, primul referendum național în Republica Moldova după declararea independenței a avut loc în anul 1994, când primul președinte al Republicii Moldova, dl Mircea Snegur, a inițiat referendumul republican intitulat „La sfat cu poporul”, pentru a stabili dacă țara ar trebui să-și conserve independența și integritatea teritorială. A fost adresată întrebarea: “Sunteți pentru ca Republica Moldova să se dezvolte ca stat independent și unitar, în frontierele recunoscute în ziua proclamării suveranității Moldovei (23.06.1990), să promoveze o politică de neutralitate și să mențină relații economice reciproc avantajoase cu toate țările lumii și să garanteze cetățenilor săi drepturi egale în conformitate cu normele dreptului internațional?”. Prezența la referendumul național din 1994 a fost de aproximativ 75% din cetățenii

înscrisi în listele electorale, iar la întrebarea formulată au răspuns „Da” 95,4% din participanții la referendum [145, p. 11].

În afară de referendumul din 1994, celelalte (din 1999 și 2010) practic au eșuat. La 23 mai 1999 a fost supusă referendumului republican consultativ interurban următoarea chestiune: „Sunteți pentru modificarea Constituției în scopul instituirii sistemului prezidențial de guvernare în RM, în cadrul căruia președintele republicii ar fi responsabil de formarea și conducerea Guvernului, precum și de rezultatele guvernării țării?”. La referendum au participat 58,3% din numărul total de alegători înscrisi în listele electorale, dintre care majoritatea au răspuns „Da”. Însă, clasa politică din acea perioadă nu numai că l-a neglijat totalmente, ci a schimbat chiar și regimul de guvernare, statul Republica Moldova a trecut de la republică semiprezidențială la republică parlamentară [145, p. 11].

Al treilea referendum a avut loc în Republica Moldova la 05 septembrie 2010 obiect al căruia a fost modificarea Constituției, care sa permită alegerea președintelui RM de întreg poporul. Acest referendum a fost declarant nevalabil din cauza participării la urnele de vot a mai puțin de 1/3 din numărul persoanelor înscrise în listele electorale.

De altfel, ultimul referendum național fixat de Președintele Republicii Moldova pentru data de 24 septembrie 2017, prin Decretul nr.105-VIII din 28 martie 2017 „Privind desfășurarea referendumului republican consultativ asupra unor probleme de interes național” [52] a fost declarat **neconstituțional** de Curtea Constituțională prin Hotărârea nr.24 din 27.07.2017 „Privind controlul constituționalității Decretului Președintelui Republicii Moldova nr.105-VIII din 28 martie 2017 privind desfășurarea referendumului republican consultativ asupra unor probleme de interes național” [85], în care Curtea a indicat că, potrivit art.66 lit.b) din Constituție, **referendumul național poate fi declarat doar de către Parlamentul Republicii Moldova**. În Hotărârea sus-numită, Curtea a menționat că prin norma constituțională citată legiuitorul constituant nu a circumscris tipul referendumului declarat de Parlament. În același timp, art.88 lit.f) din Constituție doar stabilește că Președintele Republicii Moldova „poate cere poporului să-și exprime, prin referendum, voința asupra problemelor de interes național”. Astfel, coroborând normele constituționale menționate, Curtea a reținut că prevederile art.66 lit. b) vizează toate tipurile de referendum.

În acest context, Curtea prin Hotărârea nr. 24 din 27 iulie 2017, a conchis că Președintele Republicii Moldova poate iniția doar referendumuri consultative și a declarat neconstituționale prevederile Codului electoral potrivit cărora subiectele menționate la articolul 155 din Codul electoral, inclusiv Președintele Republicii Moldova, puteau iniția orice tip de referendum [85].

Astfel, Președintele Republicii Moldova urmare a Hotărârii Curții Constituționale este abilitat *doar cu dreptul de a iniția* referendum republican consultativ *nu și cu dreptul de a-l declara*, acest drept aparținând exclusiv Parlamentului Republicii Moldova [45, p. 189].

Evidențiem și Hotărârea Curții Constituționale nr.23 din 02 octombrie 2018 „pentru interpretarea prevederilor articolelor 1 alin. (3), 2, 7, 23 alin. (2), 38 alin. (1), 39 alin. (1), 75 și 141 alin. (1) lit. a) din Constituție” [89] care a confirmat dreptul cetățenilor de a iniția un referendum legislativ, și a indicat că acest drept decurge din art.2 alin. (1), art.75 din Constituție și din textul articolului 155 alin. (1) lit. a) din Codul electoral. Norma din Codul electoral stabilește două reguli cu privire la inițierea referendumului republican de către cetățeni: (1) în cazul referendumului constituțional, referendumul poate fi inițiat în condițiile articolului 141 alin. (1) lit. a) din Constituție (i.e. de cel puțin 200000 de cetățeni ai Republicii Moldova cu drept de vot din cel puțin jumătate din unitățile administrativ-teritoriale de nivelul doi, iar în fiecare din ele trebuie să fie înregistrate cel puțin 20000 de semnături în sprijinul acestei inițiative); (2) în cazul celorlalte tipuri de referendum, **inclusiv al celui legislativ**, ele pot fi inițiate de cel puțin 200000 de cetățeni ai Republicii Moldova cu drept de vot, fără a fi necesară condiția repartizării semnăturilor pe unități administrativ-teritoriale [89]. Curtea a mai menționat în Hotărârea sus-citată că, spre deosebire de inițiativele de revizuire a Constituției prin referendum, caz în care, potrivit articolului 135 alin. (1) lit. c) din Constituție, Curtea Constituțională trebuie să se pronunțe a priori printr-un aviz cu privire la condițiile de validitate ale proiectului de modificare a Constituției, în cazul inițierii unui referendum legislativ ea nu dispune de o asemenea competență. De asemenea, Curtea a constatat că, deși cetățenii au dreptul de a iniția un referendum legislativ, cadrul legal conține mai multe omisiuni cu privire la procedura inițierii acestui tip de referendum, inclusiv cu privire la controlul validității în sens formal și material al textelor supuse referendumului, precum și cu privire la efectele referendumului. Potrivit punctului 8 din Codul bunelor practici în materie de referendum, menționat mai sus, „efectele referendumului, decizional sau consultativ, trebuie să fie precizate expres în Constituție sau prin lege”. Având în vedere prevederile articolului 72 alin. (3) lit. b) din Constituție, Curtea a subliniat că ține de competența Parlamentului să reglementeze în mod clar procedura inițierii referendumurilor de către cetățeni, precum și efectele referendumului. Potrivit articolului 60 din Constituție, Parlamentul este unica autoritate legislativă a statului, iar potrivit articolului 66 lit. b) din Constituție, atribuția de a declara referendumuri îi aparține Parlamentului. Având în vedere cele menționate, precum și faptul că Parlamentul dispune de întreg arsenalul juridic necesar cu privire la verificarea condițiilor de validitate ale proiectelor de lege, **până la reglementarea**

procedurii de inițiere a referendumurilor legislative, competența de a verifica validitatea în sens formal și material a textelor supuse referendumului îi va aparține acestuia. Parlamentul trebuie să solicite avizarea și expertizarea proiectului de lege care urmează a fi supus referendumului, în conformitate cu Legea nr. 100 din 22 decembrie 2017 „Cu privire la actele normative” [120]. În aceeași ordine de idei, tot Parlamentului îi revine oficializarea rezultatelor referendumului legislativ. Prin urmare, în cazul în care Parlamentul va constata că textul proiectului de lege înaintat pentru referendum de către cetățeni nu este conform cu condițiile de validitate în sens formal și material sau dacă prezintă probleme de constituționalitate, va putea refuza desfășurarea referendumului, **în mod argumentat** [89].

Vom menționa că suntem de acord cu opinia autorului Victor Popa în ce privește faptul că este destul de neclară formula alin. (1) al art. 75 din Constituția Republicii Moldova, care spune că sunt supuse referendumului cele mai importante probleme ale societății și ale statului. În acest sens, este nevoie de un criteriu în funcție de care ar putea fi stabilit gradul de importanță al unei probleme. Constituția, în art.142, fixează un set de probleme care trebuie supuse în mod obligatoriu aprobării prin referendum cu votul majorității cetățenilor înscrși în listele electorale. Acestea sunt dispozițiile privind caracterul suveran, independent și unitar al statului, precum și cele referitoare la neutralitatea permanentă a statului. Nicio revizuire nu poate fi făcută, stabilește alin.(2) al art.142, dacă are ca rezultat suprimarea drepturilor și libertăților fundamentale ale cetățenilor sau a garanțiilor acestora.

Alin.(1) al art.75 din Constituție face referire la un set de probleme care trebuie calificate ca cele mai importante. Anume și din aceste considerente, Constituția ar trebui să prevadă o listă de probleme care pot fi calificate ca cele mai importante pentru a exclude arbitrariul în stabilirea problemei ce urmează a fi supusă referendumului.

Conform prevederilor art.135 lit.d) din Constituție și art.177 din Codul electoral, confirmarea rezultatelor referendumului republican o face Curtea Constituțională care, în termen de 10 zile, examinează actele remise de Comisia Electorală Centrală și confirmă sau infirmă, printr-o hotărâre, rezultatele referendumului republican [33, p. 289-290].

Art.178 alin.(1) din Codul electoral stabilește că hotărârea se consideră adoptată prin referendum republican dacă pentru ea au votat majoritatea cetățenilor care au participat la referendum. În cazul în care este supusă referendumului o lege constituțională, care prevede modificarea dispozițiilor privind caracterul suveran, independent și unitar al statului, precum și a dispozițiilor referitoare la neutralitatea permanentă a statului, aceasta se consideră aprobată dacă pentru ea au votat cel puțin jumătate din numărul total al persoanelor înscrise în listele electorale.

Hotărârea privind demiterea Președintelui Republicii Moldova se consideră adoptată prin referendum republican dacă pentru ea au votat un număr de alegători egal sau mai mare decât în cazul alegerii Președintelui Republicii Moldova, dar nu mai puțin de jumătate din numărul alegătorilor care au participat la referendum [26].

Ca finalitate Hotărârile adoptate potrivit rezultatelor referendumului republican au putere juridică supremă (art.75 alin.(2) din Constituție) și respectiv au efect juridic direct nemijlocit. Însă, numai referendumul republican este forma directă de exercitare a suveranității naționale, dat fiind că rezultatele lui vizează interesele întregii societăți. Pe când referendumul local vizează doar interesul localității și al comunității respective.

Astfel, referendumul este forma de realizare directă a suveranității naționale de către popor în procesul soluționării celor mai importante probleme ale societății și ale statului, atribuind deciziilor adoptate forță juridică supremă [6, p. 101-102]. Cu alte cuvinte, referendumul reprezintă un mijloc de manifestare a voinței populare, precum și a rolului cetățeanului în politică, în cadrul circumscris sferei dezbaterii publice. Pe de altă parte, referendumul oferă poporului posibilitatea de a controla puterea și modul de exercitare a acesteia, precum și posibilitatea de a media probleme extrem de importante de natură politică [92].

Referindu-se la **neajunsurile referendumului**, dl L. Ușvat susține că acestea constau în faptul că cetățenii obișnuiți nu posedă calități analitice, nici informațiile necesare pentru a lua decizii înțelepte [159, p. 68]. Tot aici, dl G. Sartori menționa că referendumul ca formă de macrodemocrație are următoarele inconveniente: actorul referendumului acționează singur, fără „a participa la dezbateri”, așa încât „iluminarea prin discuții” este exclusă; referendumul nu lasă loc concesiilor; agenda referendumului este preelaborată de către guvernanți, așa încât, paradoxal, cu cât este mai mare dimensiunea democrației directe, cu atât mai mică este autenticitatea ei; democrația prin referendum stabilește din start un „mecanism de sumă zero” al luării deciziilor, adică o domnie literală a majorității, care exclude drepturile minorității; informația nu înseamnă cunoaștere, iar cunoașterea nu implică totdeauna și competența așa încât actorul referendumului poate deveni sau o piesă inutilă în jocul democrației sau un factor care tinde spre extremism - acea luare tranșantă de poziție într-o lume cu numai două dimensiuni: alb sau negru, deoarece rareori s-a recurs la un referendum cu trei opțiuni (în Elveția sau în Suedia) ori chiar cu patru opțiuni (în Australia, în 1977, pentru noul imn național) [58, p. 115-116].

3.5. Analiza mecanismelor actuale ale inițiativei populare de revizuire a Constituției Republicii Moldova

Inițiativa populară reprezintă o procedură prin care populația unui stat dă impulsul (inițiază) unui proces decizional; acest început de decizie se poate finaliza tot cu intervenția poporului (referendum) sau printr-o decizie adoptată de autoritățile legal desemnate de acesta (lege adoptată de Parlament) [131, p. 139].

Parlamentul anilor '90, ales în mod democratic, considera că „dezvoltarea și adâncirea procesului de democratizare presupune crearea de garanții reale pentru exercitarea de către cetățenii Republicii Moldova a dreptului de a participa la conducerea treburilor de stat și obștești” [145, p. 10].

Astfel, Constituția Republicii Moldova prevede inițiativa populară de revizuire a Constituției în art.141 alin.(1) lit.a) [32], în conformitate cu care revizuirea Constituției poate fi inițiată de un număr de cel puțin 200 000 de cetățeni ai Republicii Moldova cu drept de vot. Cetățenii care inițiază revizuirea Constituției trebuie să provină din cel puțin jumătate din unitățile administrativ-teritoriale de nivelul doi, iar în fiecare din ele trebuie să fie înregistrate cel puțin 20 000 de semnături în sprijinul acestei inițiative. Art.141 alin.(1) din Constituția Republicii Moldova prevede expres și limitativ subiecții cu drept de inițiativă privind revizuirea Legii Supreme. Primul dintre cei trei subiecți cu drept de inițiativă, prevăzut la lit. a), a fost definit în terminologia de drept a Republicii Moldova, ca inițiativa populară, fiind reglementată de Legea cu privire la inițiativa populară de revizuire a Constituției [119].

DI V. Zaporojan menționează că art.141 alin.(1) lit.a) din Constituție conține în textul său o greșeală de tehnică legislativă. Astfel, această normă prevede în susținerea inițiativei de revizuire a Constituției 200 000 de semnături ale cetățenilor cu drept de vot, însă obligă grupul de inițiativă să adune semnăturile a cel puțin 20 000 de susținători din cel puțin jumătate din unitățile administrativ-teritoriale de nivelul al doilea. Deoarece în Republica Moldova avem 35 de unități administrativ-teritoriale de nivelul al doilea (raioane), rezultă că pentru inițiativa populară trebuie să semneze 320 000 de oameni ($35:2 \times 20\,000$) [33, p. 567].

În acest sens, această formulare a normei constituționale constituie un blocaj în calea inițiativei populare de revizuire a Constituției, deoarece până în prezent, în pofida numeroaselor încercări a cetățenilor de a iniția revizuirea Constituției încă nici una nu a avut finalitate. Astfel, la 24 iunie 2008 deputatul în Parlamentul Republicii Moldova Vladimir Filat a solicitat Curții Constituționale să dea interpretare lit.a) alin.(1) art.141 din Constituție. Autorul sesizării considera că aceste

prevederi comportă o neconcordanță de conținut, făcându-le inaplicabile și îngrădind astfel dreptul constituțional al cetățenilor de a iniția revizuirea Constituției. În opinia sa, în condițiile noii organizări administrativ-teritoriale dispoziția constituțională privind colectarea în sprijinul inițiativei de revizuire a Constituției a cel puțin 20 000 de semnături în fiecare din cel puțin jumătate de unități administrativ-teritoriale de nivelul doi nu poate fi realizată. Or, după reforma administrativ-teritorială din anul 2003, efectuată în baza Legii nr.764-XV din 27 decembrie 2001, în unele unități administrativ-teritoriale de nivelul doi numărul cetățenilor cu drept de vot nu atinge cifra de 20 000 [86].

Examinând sesizarea, Curtea Constituțională a menționat că: interpretarea dispozițiilor constituționale are drept scop eliminarea ambiguităților, elucidarea conținutului, evidențierea principiilor de drept cuprinse în ele, asigurarea unității și înțelegerii corecte a conținutului și sensului autentic al acestuia. Necesitatea interpretării trebuie să fie confirmată prin esența problemei de drept rezultată din caracterul neuniform al dispozițiilor constituționale. Fondul sesizării depuse de deputatul în Parlament îl constituie neconcordanța determinată de norma constituțională, care prevede că în fiecare din cel puțin jumătate de unități administrativ-teritoriale de nivelul doi trebuie să fie înregistrate cel puțin 20 000 de semnături în sprijinul inițiativei de revizuire a Constituției, în raport cu Legea nr.764-XV din 27 decembrie 2001 privind organizarea administrativ-teritorială a Republicii Moldova.

Curtea a relevat că lit.a) alin.(1) art.141 din Constituție nu conține ambiguități, imprecizii sau neclarități, voința legiuitorului fiind expresă. Interpretarea oficială este imperativă în cazurile în care incertitudinea normelor constituționale este determinată de o situație concretă și această incertitudine nu poate fi soluționată printr-o altă procedură. **Problema abordată în sesizare fiind de competența legislativului, necesitând a fi soluționată prin modificarea normei constituționale** [86].

Prevederile art.141 alin.(1) lit.a) din Constituția Republicii Moldova au revenit în atenția publică odată cu inițiativa de revizuire a Constituției a mișcării populare „Platforma Da” din perioada anilor 2015-2016, care a înaintat inițiativa de revizuire a art.60 alin.(2), art.70 alin.(3), art.78 și 89 din Constituția RM. Această inițiativă a fost recepționată la 05.11.2015 de Comisia Electorală Centrală și prezentată Curții Constituționale cu formularea următoarelor întrebări:

„1. Sunteți pentru modificarea art. 60 alin. (2) din Constituție în vederea reducerii numărului deputaților, prin substituirea cifrei 101 cu cifra 71? – Pentru/Contra.

2. Sunteți pentru excluderea alin. (3) al art. 70 din Constituție, care stipulează că deputatul nu poate fi reținut, arestat, percheziționat, cu excepția cazurilor de infracțiune flagrantă, sau trimis în judecată fără încuviințarea Parlamentului, după ascultarea sa? – Pentru/Contra.
3. Sunteți pentru modificarea și completarea art. 78 din Constituție, în vederea alegerii președintelui RM prin vot universal, egal, direct, secret și liber exprimat? –Pentru/Contra.
4. Sunteți pentru expunerea art.89 din Constituție într-o nouă redacție, care să prevadă că în cazul săvârșirii de către președintele RM a unor fapte care încalcă Constituția, Parlamentul poate aproba inițiativa a cel puțin 1/3 de deputați de suspendare din funcție, cu organizarea în cel mult 70 de zile a unui referendum privind demiterea președintelui? – Pentru/Contra”.

În acest sens, acest grup de cetățeni la data de 10.11.2015 a primit aviz pozitiv de la Curtea Constituțională pentru revizuirea Constituției Republicii Moldova prin referendum republican [8]. La data de 20.11.2015 a fost înregistrat grupul de inițiativă la Comisia Electorală Centrală, în număr de 775 persoane cu drept de vot, pentru colectarea semnăturilor susținătorilor referendumului republican de modificare și completare a Constituției Republicii Moldova [75].

În rezultat, deși grupul de inițiativă al cetățenilor a colectat mai mult de 400 000 de semnături în susținerea referendumului republican, Comisia Electorală Centrală prin Hotărârea nr.4608 din 30.03.2016 [76], a respins propunerea de efectuare a referendumului republican pentru revizuirea Constituției Republicii Moldova deoarece s-a stabilit că din cele 34 de unități administrativ-teritoriale de nivelul al doilea, pe teritoriul cărora au fost colectate semnăturile susținătorilor referendumului republican constituțional, doar 3 din aceste unități (municipiile Chișinău și Bălți, raionul Orhei) întrunesc condițiile de validitate privind numărul minim necesar de semnături ale susținătorilor referendumului republican, pentru care au și fost prezentate liste de subscripție ce conțin peste 20 de mii de semnături.

Comisia Electorală Centrală în Hotărârea sa a mai menționat că în baza Legii nr.764-XV din 27 decembrie 2001, actualmente în Republica Moldova sunt stabilite 35 de unități administrativ-teritoriale de nivelul al doilea, organizarea administrativ-teritorială a cărora se efectuează în corespundere cu dispozițiile constituționale și care se află sub auspiciile autorităților statului Republicii Moldova. Astfel, pentru inițierea referendumului republican constituțional, grupul de inițiativă urma să prezinte cel puțin 360 mii de semnături valabile pentru fiecare întrebare propusă, care să provină din cel puțin 18 unități administrativ-teritoriale de nivelul al doilea, iar în fiecare din ele trebuie să fie înregistrate cel puțin 20 de mii de semnături în sprijinul acestei inițiative [76].

Dacă este să facem o retrospectivă, la situația în cauză s-a ajuns drept urmare a modificării art.141 alin.(1) lit.a) din Constituția Republicii Moldova prin Legea nr.1115 din 05.07.2000, prin care textul prevăzut în art.141 alin.(1) lit.a) din Constituție de „raioane și municipii” s-a substituit cu textul „unitățile administrativ-teritoriale de nivelul doi”, iar cifrele „5000” sau substituit cu cifrele „20000” [109]. Modificările constituționale operate au avut la bază prevederile Legii nr.191 din 12.11.1998 privind organizarea administrativ-teritorială a Republicii Moldova în vigoare la acea dată, astfel în momentul operării modificărilor, Republica Moldova era organizată în 10 unități administrativ-teritoriale de nivelul doi, numite județe [110].

Ulterior, însă, după modificarea art. 141, alin. (1), lit. a) din Constituție a fost adoptată o nouă Lege privind organizarea administrativ-teritorială a Republicii Moldova nr.764 din 27.12.2001, prin care au fost stabilite 35 de unități administrativ-teritoriale de nivelul al doilea [111]. Dar după adoptarea acestei Legi urmau să fie aduse în concordanță și prevederile constituționale în acest sens, lucru care până în prezent așa și nu a fost efectuat. Respectiv, pentru a înlătura acest blocaj constituțional care îngreuează dreptul constituțional al cetățenilor de a iniția revizuirea Constituției, se impune operarea modificărilor la art. 141, alin. (1), lit. a) din Constituție cu aducerea în concordanță a acestui articol cu prevederile Legii nr.764 din 27.12.2001. Or, în caz contrar acest articol pare a fi inaplicabil în prezent deoarece în unele unități administrativ-teritoriale de nivelul doi numărul cetățenilor cu drept de vot nu atinge cifra de 20 000. Lucru demonstrat și prin precedentul din perioada anilor 2015-2016 oferit de inițiativa grupului de cetățeni care deși au colectat dublul numărului de semnături (400 000 semnături) față de 200 000 semnături stabilite expres în art. 141, alin. (1), lit. a) din Constituție, necesare inițierii revizuirii Constituției, nu s-a ajuns la un referendum republican în acest sens din motiv că numărul minim de 20 de mii de semnături care urmau a fi colectate într-o unitate administrativ-teritorială a fost atins doar în 3 din 18 unități administrativ-teritoriale de nivelul doi.

Totodată, este necesar de menționat și faptul că chiar dacă grupul de inițiativă ar izbuti să colecteze numărul de semnături necesare, Parlamentul Republicii Moldova ar putea și să nu numească desfășurarea referendumului. Oportunitatea desfășurării referendumului pornit la inițiativa populară îi aparține Parlamentului, cu care Parlamentul poate fi de acord sau o poate respinge, de asemenea, subiectele preconizate a fi supuse referendumului pot fi soluționate și în Parlament, fără efectuarea ulterioară a referendumului.

Un exemplu de colectare a semnăturilor în susținerea unei inițiative legislative și care au fost ignorate de Parlament poate servi neglijarea (neadoptarea, nerespingerea) proiectului Hotărârii

Parlamentului nr.2946 din 26.13.2002 „Cu privire la desfășurarea referendumului republican legislativ”, inițiat de deputații în Parlament, dnii Mihai Petrache, Dumitru Braghiș, Vladimir Cociorvă și Ion Guțu. Fiind înaintată inițiativa populară a 213250 de cetățeni privind reforma sistemului electoral spre examinare în Parlament la 26.12.2002, deputații din legislativ au examinat chestiunea în cauză, dar nu s-au pronunțat asupra ei, neadoptând nici un act, nemotivând nici „pro”, nici „contra” starea de lucruri dată [145, p. 13]. Concomitent, fiind sesizată problema respectivă la Curtea Constituțională de către deputații autori ai proiectului dat, la 03.03.2003 Curtea s-a pronunțat (decizie publicată în Monitorul Oficial al Republicii Moldova nr.48 din 18.03.2003) [48], respingând sesizarea depusă și motivându-și decizia prin lipsa obiectului sesizării.

Suntem de acord cu opinia dlui V. Zaporozjan care indică că numai Parlamentul poate adopta o lege de revizuire a Constituției, iar alin.(1) al art.143 din Constituția Republicii Moldova nu acordă altui organ decât Parlamentului dreptul de a revizui Constituția [33, p. 572].

Această afirmație contravine însă poziției expuse în Avizul nr.3 din 06.07.2010, prin care Curtea Constituțională a permis Parlamentului să desfășoare un referendum republican pentru revizuirea Constituției și în care a indicat că: *„Normele speciale, prin care Curtea Constituțională este abilitată să se pronunțe asupra proiectelor de lege constituțională propuse pentru referendum constituțional sunt cuprinse în art.2 și art.75 din Constituție, art.148 alin.(2) din Codul electoral”* [9]. Suntem de acord că, după cum prevede art.2 din Constituție, poporul este suveranul care, conform art.75 din Constituție, poate supune referendumului cele mai importante probleme ale societății, însă art.143 din Constituție, în raport cu aceste norme constituționale (art.2 și art.75), este o normă specială și astfel, conform principiului *lex specialis derogat generali*, are superioritate în cadrul procedurii de revizuire a Constituției [33, p. 572].

Poziția citată a Curții Constituționale din 2010 contravine poziției Curții din Hotărârea nr.57 din 03.11.1999 „Privind interpretarea art.75, art. 141 alin.(2) și art.143 din Constituție” [84] din 1999, în care Curtea, interpretând art.143 din Constituție, a stabilit următoarele: *„Constituția Republicii Moldova poate fi revizuită **numai de către Parlament**, direct sau prin declararea de către acesta a unui referendum, în condițiile respectării procedurii prevăzute de art.66 lit.b), dispozițiilor art.75, 141, 142 și 143 din Constituție”*.

În încheiere menționăm că, cetățenii în baza art.141 alin.(1) lit.a) din Constituția Republicii Moldova pot doar iniția revizuirea Constituției, însă **unicul organ, care poate realiza această revizuire este Parlamentul Republicii Moldova.**

3.6. Concluzii la capitolul 3

Într-un stat democratic este strict necesar ca puterea de stat să fie legitimă și legală. Astfel, preluarea puterii trebuie să aibă loc doar prin mijloace legale, recunoscute, prin proceduri electorale democratice, cu respectarea normelor constituționale și a limitelor prescrise de lege. Deoarece numai în asemenea condiții, într-un stat democratic cei care ajung la putere se pot baza pe respectul și încrederea celor guvernați, structurile de putere sunt considerate legitime, iar deciziile politice adoptate, inclusiv legile, exprimă voința generală a societății.

Alegerile sunt modalitatea de bază și principalul mijloc juridic de formare a autorităților publice și de investire a persoanelor oficiale cu atribuții publice. Astfel, prin alegeri, poporul își selectează reprezentanții săi, iar prin mandatul încredințat acestora, le delegă împuterniciri de realizare a suveranității și de exercitare a funcțiilor cu atribuții concrete.

Sistemul electoral de selecție al reprezentanților poporului într-un stat nu poate fi privit în mod separat, ci în contextul tradițiilor juridice, constituționale și politice ale statului, al sistemului de partide și al organizării administrativ-teritoriale. Prin urmare, funcționabilitatea, avantajele și dezavantajele sistemului electoral mixt care a fost recent aprobat de către Parlamentul Republicii Moldova vor putea fi evaluate doar după următoarele alegeri parlamentare. După decizia instanței de judecată de a nu confirma legalitatea alegerilor locale noi a primarului general al mun. Chișinău din mai - iunie 2018 și nevalidarea mandatului primarului ales, se creează un precedent periculos pentru alegerile parlamentare în cadrul confirmării de către instanțele judecătorești a legalității alegerilor în circumscripțiile electorale uninominale.

Un rol crucial în formarea organelor puterii în stat îl au partidele politice care sunt componentele de bază ale unei societăți democratice. De fapt, partidele politice și democrația se condiționează reciproc. Putem vorbi despre existența unei democrații autentice numai după apariția și dezvoltarea partidelor politice, care, la rândul lor, se pot manifesta plenar doar în condiții democratice. Acești actori politici sunt cei care urmăresc obținerea puterii într-un cadru legal. De asemenea, partidele politice, ca organizații non-guvernamentale, permit aderarea la acestea a persoanelor cu idei, viziuni și nivel de cunoștințe diferit, iar democrația presupune superioritatea gândirii colective asupra celei individuale, mai ales în soluționarea problemelor cu un grad ridicat de complexitate. Partidele reprezintă singura modalitate de promovare constructivă și consensuală a pluralității intereselor care caracterizează o colectivitate [44, p. 172].

Ca instrument al democrației directe, referendumul este mecanismul prin intermediul căruia cetățenii își exprimă opinia și adoptă o decizie în mod direct. Principala caracteristică a

referendumului rezidă în funcția sa de legitimare a puterii, voința populară validând actele supuse votului. Prin referendum se atenuază distanța dintre guvernanți și guvernați, completându-se în mod democratic raporturile care rezultă în urma alegerilor [45, p. 191].

Pentru a asigura o participare cât mai activă a cetățenilor în viața politică a statului, art. 141, alin. (1), lit. a) din Constituția Republicii Moldova prevede inițiativa populară de revizuire a Constituției, însă, având în vedere faptul că acest articol nu a fost racordat la modificările organizării administrativ-teritoriale a Republicii Moldova din prezent, stabilite prin Legea nr. 764 din 27.12.2001, acest articol devine practic inaplicabil. Totodată, se evidențiază și faptul că, cetățenii în baza art. 141, alin. (1), lit. a) din Constituția Republicii Moldova pot *doar iniția* revizuirea Constituției, însă unicul organ, care poate *realiza* această revizuire este Parlamentul Republicii Moldova în conformitate cu proceduri constituționale stabilite în acest sens.

Un element indispensabil în asigurarea unei guvernări pe baza principiilor democratice într-un stat de drept este cultura politică democratică, în care anumite valori și modalități de comportare sunt considerate normalitate și care favorizează funcționarea instituțiilor democratice, iar existența acestor instituții favorizează consolidarea culturii politice și a democrației.

CONCLUZII GENERALE ȘI RECOMANDĂRI

Prin prezenta lucrare ne-am propus să abordăm fundamentul teoretic și practic al modalităților democratice de accedere la putere în stat prin prisma principiilor constituționale. În urma analizei și generalizării materiei expuse în teză, formulăm următoarele **concluzii generale**:

1. Principiile constituționale stau la baza funcționării sistemului politic și sunt principii cu un conținut politico-juridic fundamental, iar pe baza lor, legiuitorul reglementează normativ cele mai importante raporturi sociale, cele care privesc, în primul rând, accesul la putere, organizarea și exercitarea puterii de stat. De asemenea, principiile constituționale consacră structura social-economică a societății, drepturile și libertățile cetățenești, precum și constituirea și funcționarea aparatului de stat [174, p. 81]. În viziunea noastră „**principiile constituționale**” reprezintă direcțiile fundamentale consacrate în Constituție în vederea organizării și exercitării puterii în stat, potrivit cărora se formează și funcționează autoritățile publice, se stabilește statutul juridic al persoanei, se determină fundamentele juridice, politice, sociale și economice ale statului.

2. Normele juridice privind alegerile sunt înscrise atât în Constituție, cât și în legea electorală, ele formând o instituție distinctă a dreptului constituțional [43, p. 43]. Sistemul electoral de selecție al reprezentanților poporului într-un stat nu poate fi privit în mod separat, ci în contextul tradițiilor juridice, constituționale și politice ale statului, al sistemului de partide și al structurii administrativ-teritoriale. Prin urmare, funcționabilitatea, avantajele și dezavantajele sistemului electoral mixt care a fost recent aprobat de către Parlamentul Republicii Moldova vor putea fi evaluate doar după următoarele alegeri parlamentare. Totodată, considerăm că Parlamentul Republicii Moldova înainte de operarea oricăror modificări electorale ar trebui să solicite și să se conducă de recomandările Comisiei de la Veneția, precum și să soluționeze adresele Curții Constituționale formulate prin Hotărîrea nr. 34 din 13.12.2016, în care au fost evidențiate numeroase lacune în legislația electorală.

3. Un rol crucial în formarea organelor puterii în stat îl au partidele politice care sunt componentele de bază ale unei societăți democratice. De fapt, partidele politice și democrația se condiționează reciproc. Putem vorbi despre existența unei democrații autentice numai după apariția și dezvoltarea partidelor politice, care, la rândul lor, se pot manifesta plenar doar în condiții democratice. Acești actori politici sunt cei care urmăresc obținerea puterii într-un cadru legal. Partidele reprezintă singura modalitate de promovare constructivă și consensuală a pluralității intereselor care caracterizează o colectivitate [44, p. 172]. Însă, finanțarea partidelor politice și a campaniilor electorale rămâne un domeniu sensibil și un aspect vulnerabil în asigurarea desfășurării unor alegeri democratice în Republica Moldova. Ultimele campanii electorale au demonstrat

existența mai multor lacune legislative în special privind transparența și controlul finanțării, respectiv se impun modificări legislative care ar spori transparența surselor de finanțare a partidelor politice, iar pentru a avea o competiție politică cât mai echitabilă considerăm necesară micșorarea plafonului donațiilor pentru partidele politice atât din partea persoanelor fizice, cât și juridice.

4. Într-un stat democratic este strict necesar ca puterea de stat să fie legitimă și legală. Astfel, preluarea puterii trebuie să aibă loc doar prin mijloace legale, recunoscute, prin proceduri electorale democratice, cu respectarea normelor constituționale și a limitelor prescrise de lege. Deoarece numai în asemenea condiții, într-un stat democratic cei care ajung la putere se pot baza pe respectul și încrederea celor guvernați [43, p. 43], structurile puterii sunt considerate legitime, iar deciziile politice adoptate, inclusiv legile, exprimă voința generală a societății. Remarcăm că termenul „separație a puterilor în stat” nu semnifică pluralitatea și divizibilitatea puterii, care este și rămâne unică și aparține unui singur titular – poporul, și că ideea „divizării puterii”, semnifică de fapt „diviziunea funcțiilor/atribuțiilor” între diferitele categorii de organe ale statului [174, p. 73-74].

5. Ca instrument al democrației directe, referendumul este mecanismul prin intermediul căruia cetățenii își exprimă opinia și adoptă o decizie în mod direct. Principala caracteristică a referendumului rezidă în funcția sa de legitimare a puterii, voința populară validând actele supuse votului. Prin referendum se atenuază distanța dintre guvernanți și guvernați, completându-se în mod democratic raporturile care rezultă în urma alegerilor [45, p. 191]. Totodată, deși cetățenii Republicii Moldova au dreptul de a iniția un referendum legislativ și dispun de dreptul de inițiativă populară de revizuire a Constituției, cadrul legal conține mai multe omisiuni atât cu privire la procedura inițierii referendumului legislativ, cât și a revizurii Constituției, inclusiv cu privire la controlul validității în sens formal și material al textelor supuse referendumului legislativ, precum și la numărul de semnături necesare în sprijinul inițiativei de revizuire a Constituției în fiecare unitate administrativ-teritorială de nivelul doi. Respectiv considerăm că Parlamentul Republicii Moldova, fiind unica autoritate legislativă, urmează să adopte modificările legislative de rigoare pentru a înlătura aceste omisiuni și a permite cetățenilor să-și exercite pe deplin drepturile la inițierea oricărui tip de referendum și la inițiativa populară de revizuire a Constituției.

6. Un element indispensabil în asigurarea unei guvernări pe baza principiilor democratice într-un stat de drept este *cultura politică democratică*, în care anumite valori și modalități de comportare sunt considerate normalitate și care favorizează funcționarea instituțiilor democratice, iar existența acestor instituții favorizează consolidarea culturii politice și a democrației [43, p. 45]. În acest sens, respectarea de către clasă politică din Republica Moldova a principiilor și modalităților de acțiune și

comportament conforme modelul democratic occidental este o condiție inerentă a dezvoltării și modernizării Republicii Moldova.

Studiul principiilor constituționale aplicabile accesului la putere în stat și identificarea corelației dintre aceste principii constituționale cu modalitățile de accedere la putere în stat, ne-a permis formularea următoarelor **recomandări**:

1. Reieșind din faptul că termenul de **separație a puterilor în stat**, nu semnifică pluralitatea și divizibilitatea puterii, care este și rămâne unică și aparține unui singur titular – poporul, și că ideea „divizării puterii”, semnifică de fapt „diviziunea funcțiilor/atribuțiilor” între diferitele categorii de organe ale statului [174, p. 73-74], considerăm că, **art. 6 din Constituția Republicii Moldova**, urmează să fie modificat și expus, în următoarea formulare:

„Articolul 6

Separația și colaborarea ramurilor puterii în stat

În Republica Moldova ramura legislativă, executivă și judecătorească ale puterii sunt separate. Autoritățile publice colaborează în exercitarea prerogativelor ce le revin, potrivit prevederilor Constituției”.

2. Pentru a asigura o previzibilitate în privința sistemul electoral prin intermediul căruia sunt aleși deputații în Parlamentul Republicii Moldova în cadrul fiecărui scrutin electoral, întru respectarea principiului admisibilității diferitor sisteme electorale și a recomandărilor Comisiei de la Veneția privind termenul nu mai mic de 1 an de zile pentru operarea oricăror modificări electorale, considerăm că **art. 61 din Constituția Republicii Moldova „Alegerea Parlamentului”, alin. (2) „Modul de organizare și de desfășurare a alegerilor este stabilit prin lege organică”** urmează, să fie completat cu o nouă prevedere în următoarea formulare:

„...Legea poate fi modificată cu cel puțin 1 an înaintea oricărui scrutin parlamentar”.

3. Pentru ca art. 141, alin. (1), lit. a) din Constituție care reglementează inițiativa populară de revizuire a Constituției să fie aplicabil în condițiile organizării administrativ-teritoriale actuale a Republicii Moldova stabilită prin Legea nr. 764 din 27.12.2001 și pentru a nu îngreuna dreptul constituțional al cetățenilor de a iniția revizuirea Constituției, propunem ca numărul de semnături necesar în sprijinul inițiativei de revizuire a Constituției în fiecare unitate administrativ-teritorială de nivelul doi să fie micșorat de la 20000 de semnături la 10000 de semnături. Astfel, **art. 141, alin. (1), lit. a) din Constituția Republicii Moldova**, urmează, în viziunea noastră, să fie modificat și va avea următorul cuprins:

„a) un număr de cel puțin 200000 de cetățeni ai Republicii Moldova cu drept de vot. Cetățeni care inițiază revizuirea Constituției trebuie să provină din cel puțin jumătate din unitățile administrativ-teritoriale de nivelul doi, iar în fiecare din ele trebuie să fie înregistrate cel puțin 10000 de semnături în sprijinul acestei inițiative”.

4. Pentru a asigura o competiție politică cât mai echitabilă, considerăm absolut necesară micșorarea plafonului donațiilor pentru partidele politice atât din partea persoanelor fizice, cât și celor juridice, precum și aplicarea unor plafoane diferențiate pentru listele de partid și candidații în circumscripțiile uninominale, plafoane care, pe de o parte să asigure posibilitatea acumulării resurselor necesare desfășurării campaniei, iar pe de altă parte, să nu genereze o dependență excesivă față de un cerc restrâns de sponsori. Astfel, în **art. 41, alin. (2), lit. e)** din **Codul electoral** al Republicii Moldova cifrele „50” și respectiv „100” urmează să fie modificate cu cifrele „25” și respectiv „50”; în **art. 26, alin. (4) și alin. (5)** din **Legea privind partidele politice**, cifrele „200” și respectiv „400” urmează să fie modificate cu cifrele „50” și respectiv „100”.

5. Considerăm oportun ca odată cu modificarea sistemului electoral și micșorarea pragului electoral pentru blocurile electorale, să fie micșorat și pragul electoral pentru partidele politice, cu aducerea sa în concordanță la media europeană care este de 4%, lucru care ar permite reducerea numărului de voturi nereprezentate și ar asigura o reprezentare mai largă a forțelor politice în Parlament. Astfel, în **art. 95, alin. (2), lit. a)** din **Codul electoral** al Republicii Moldova cifra „6” urmează să fie modificată cu cifra „4”.

6. În urma emiterii Hotărârii Curții Constituționale nr.23 din 02.10.2018 „pentru interpretarea prevederilor articolelor 1, alin. (3), 2, 7, 23, alin. (2), 38, alin. (1), 39, alin. (1), 75 și 141, alin. (1), lit. a) din Constituție” considerăm că, **Codul electoral al Republicii Moldova, urmează să fie completat cu art.155¹**, în următoarea formulare:

„Articolul 155¹

Verificarea validității textelor supuse referendumului legislativ

(1) *Competența de a verifica validitatea în sens formal și material a textelor supuse referendumului republican legislativ îi revine Parlamentului Republicii Moldova.*

(2) *La recepționarea proiectelor de legi care au fost înaintate pentru referendum de către cetățeni, Parlamentul va solicita avizarea și expertizarea acestora în conformitate cu Legea nr.100 din 22 decembrie 2017 cu privire la actele normative.*

(3) *În cazul în care Parlamentul va constata că textul proiectului de lege înaintat pentru referendum nu este conform cu condițiile de validitate în sens formal și material sau dacă prezintă probleme de constituționalitate, va putea refuza desfășurarea referendumului, în mod argumentat”.*

7. Pentru a asigura alegerilor din Republica Moldova un caracter pe deplin democratic, corect și transparent, în concordanță cu principiile constituționale, considerăm un imperativ absolut ca Parlamentul Republicii Moldova să examineze și să execute cele 6 adrese ale Curții Constituționale formulate prin Hotărîrea nr. 34 din 13.12.2016 în care au fost evidențiate numeroase lacune în legislația electorală.

Problema științifică soluționată constă în elucidarea și argumentarea corelației dintre principiile constituționale aplicabile accesului la putere în stat cu modalitățile de accedere la putere într-un stat democratic, fapt ce a contribuit la clarificarea aspectelor și procedurilor democratice care trebuie respectate și îndeplinite de către cei care doresc să ajungă la putere în stat, acestea având impact asupra sporirii responsabilității reprezentanților poporului și perfecționării legislației naționale în domeniu.

Avantajele și valoarea recomandărilor propuse constau în tratarea multidimensională a principiilor constituționale aplicabile accesului la putere în stat și a modalităților de accedere la putere într-un stat democratic, determinarea carențelor în legislația Republicii Moldova și înaintarea unor soluții viabile pentru perfecționarea cadrului normativ în domeniu.

Impactul cercetării asupra dezvoltării științei dreptului se manifestă prin argumentarea legăturii indisolubile dintre modalitățile de accedere la putere într-un stat democratic cu principiile constituționale aplicabile accesului la putere în stat, clarificarea rolului și modalităților de realizare a principiilor constituționale în contextul accesului cetățenilor la putere în stat, generarea unor soluții eficiente pentru o mai bună aplicare și valorificare a acestora în sistemul normativ național, inclusiv prin rezultatele științifice și propuneri de *lege ferenda*.

Planul de cercetări de perspectivă cuprinde următoarele repere:

- Continuarea investigațiilor științifice privind evoluția principiilor constituționale aplicabile accesului la putere în stat, precum și a normelor juridice ce reglementează acest domeniu, drept urmare a evoluției continue a societății prin schimbarea anumitor realități sociale, economice și politice;
- Monitorizarea și cercetarea în continuare a practicii Curții Constituționale a Republicii Moldova referitoare la soluționarea conflictelor constituționale instituționale ce apar între instituțiile statului din diferitele ramuri ale puterii în procesul realizării competențelor sale.

BIBLIOGRAFIE

I. Referințe bibliografice în limba română:

1. Amititeloaie A. Trăsăturile și ipostazele puterii politice în contextul adâncirii procesului de democratizare a vieții publice. În: „Probleme actuale ale științelor socio-umane în condițiile integrării europene”. Materiale ale conferinței teoretico-științifice internaționale (28 ianuarie 2006). Chișinău: Tipografia Centrală, 2006. p. 319.
2. Arseni A., Barbalat P., ș.a. Constituția Republicii Moldova comentată articol cu articol. Vol. I. Chișinău: Civitas, 2000. 176 p.
3. Arseni A. Drept constituțional și instituții politice. Vol. II. Chișinău, 1997. 387 p.
4. Arseni A., Ivanov V., ș.a. Drept constituțional comparat. Chișinău: CE USM, 2003. 295 p.
5. Arseni A. Drept constituțional și instituții politice. Tratat, vol.I. Chișinău: CEP USM, 2005. 502 p.
6. Arseni A. Legitimitatea puterii de stat: fenomen complex și indispensabil societății umane contemporane. Teză de doctor habilitat în drept. Chișinău, 2014. 301 p.
7. Avizul Comisiei de la Veneția nr.884/2017 din 19.06.2017 pe marginea proiectelor de lege privind modificarea și completarea unor acte legislative (sistemul electoral pentru alegerile parlamentare). [on-line] <http://www.parlament.md/LinkClick.aspx?fileticket=ImJ8jow02IY%3D&tabid=254&language=ro-RO> (vizitat la 18.08.2017).
8. Avizul Curții Constituționale nr.2 din 10.11.2015 asupra inițiativei civice de revizuire a articolelor 60, 70, 78 și 89 din Constituția Republicii Moldova prin referendum republican. [on-line] <http://constcourt.md/ccdocview.php?l=ro&tip=aviz&docid=45> (vizitat la 15.06.2017).
9. Avizul Curții Constituționale nr.3 din 06.07.2010 asupra inițiativei de revizuire a art.78 din Constituția Republicii Moldova prin referendum constituțional. În: Monitorul Oficial al Republicii Moldova, nr.117-118 din 09.07.2010, art.15.
10. Avornic Gh., Grecu R. Definiția statului în opera juridică a lui Constantin Stere. În: Revista Națională de Drept, nr.2, 2009. p.8-12.
11. Avornic Gh. Teoria generală a dreptului. Chișinău, 2004. 656 p.
12. Balan M. Considerații privind principiul separației puterilor în stat. p. 5. [on-line] http://laws.uaic.ro/files/docs/articole/2008/Anale2008_art01BalanMarius.pdf (vizitat la 19.12.2017).
13. Baltag D. Teoria generală a dreptului. Chișinău: ULIM, 2010. 534 p.
14. Bantuș I. Protecția mandatului parlamentar – mecanism inherent în realizarea suveranității naționale. Chișinău: Reclama, 2002. 220 p.

15. Bantuș A., Bantuș I., ș.a. Elemente de drept public. Chișinău: „Elena-V.I.”, 2008. 473 p.
16. Bădescu M., Țonea B. Drept Constituțional și instituții politice. București: Universul Juridic, 2006. 242 p.
17. Bărbățeanu V. Rolul jurisdicțiilor constituționale în procesul de creare a dreptului. Rezumatul tezei de doctor în drept. București, 2014. 39 p.
18. Carpinschi A., Bocancea C. Știința politicului. Tratat. Vol. I. Iași: Editura Universității „Al. I. Cuza”, 1998. 328 p.
19. Carta Națiunilor Unite, din 26 iunie 1945. [on-line] http://www.anr.gov.ro/docs/legislatie/internationala/Carta_Organizatiei_Natiunilor_Unite_ONU_.pdf (vizitat la 30.11.2017).
20. Ciobanu V. M. Accesul la justiție – principiu constituțional. În: Despre constituție și constituționalism. București: Hamangiu, 2006. p. 55-66.
21. Ciocan I. Finanțarea partidelor politice în Republica Moldova: Între general și particular. În: Moldoscopie, nr.2 (XXXVII), Chișinău, 2007. p. 48-56.
22. Cârnaț T. Drept Constituțional. Chișinău: Print-Caro, 2010. 513 p.
23. Cernencu M., Ciurea C., Negru E., Serebrian O. Alegerile într-o societate democratică. Chișinău: Business Elita, 2001. 120 p.
24. Ceterchi I., Craiovan I. Introducere în teoria generală a dreptului. București: ALL, 1992. 127 p.
25. Cocârță A. Reforma justiției în contextul implementării Planului de Acțiuni UE-Moldova. Chișinău: Arc, 2009. 128 p.
26. Codul electoral al Republicii Moldova nr.1381-XIII, adoptat la 21 noiembrie 1997. În: Monitorul Oficial al RM nr.81 din 08.12.1997, art. 667.
27. Codul jurisdicției constituționale nr.502-XIII din 16 iunie 1995. În: Monitorul Oficial al RM nr.53-54 din 28.09.1995, art.597.
28. Codul bunelor practici în materie electorală. Comisia Europeană pentru Democrație prin drept (Comisia de la Veneția) a 52 ediție a Sesiunii Plenare. Veneția, 18-19 octombrie 2002. 32 p. [on-line] [http://www.venice.coe.int/webforms/documents/default.aspx?pdffile=CDL-AD\(2002\)023_rev-rom](http://www.venice.coe.int/webforms/documents/default.aspx?pdffile=CDL-AD(2002)023_rev-rom) (vizitat la 27.12.2015).
29. Cojocaru A., Safta M. Accesul liber la justiție – principiu constituțional și drept fundamental al persoanei apărut prin jurisprudența Curții Constituționale a României. p.2 [on-line] <https://www.ccr.ro/uploads/RelatiiExterne/2012/conferinta/cojocaru.pdf> (vizitat la 26.06.2018).

30. Comșa (Anghel) E. Principiile generale ale dreptului. Teză de doctorat, București, 2011. p. 13 [on-line] http://www.univnt.ro/rezumat_e_dorator/index.php?dir=Drept%2F&download=Comsa_Anghel_Elena.pdf elena comsa anghel teza doctor principiile dreptului (vizitat la 20.10.2016).
31. Constantinescu M., Muraru I. Drept parlamentar românesc. București: C.H. BECK, 2005. 448 p.
32. Constituția Republicii Moldova, adoptată la 29 iulie 1994. În: Monitorul Oficial al RM nr.1 din 12.08.1994.
33. Constituția Republicii Moldova: comentariu. Chișinău: Arc, 2012. 576 p.
34. Constituția României, adoptată la 21 noiembrie 1991. [on-line] <http://www.constitutiaromaniei.ro/> (vizitat la 31.05.2017).
35. Convenția Europeană a Drepturilor Omului, din 4 noiembrie 1950. [on-line] http://www.echr.coe.int/Documents/Convention_ROM.pdf (vizitat la 18.10.2015).
36. Costachi Gh. Eficiența și legitimitatea puterii de stat. În: Legea și Viața, nr.8, 2015. p. 4-10.
37. Costachi Gh., Cușmir V. Probleme ale statului de drept și administrării democratice. Chișinău, 2001. 286 p.
38. Costachi Gh., Hlipcă P. Organizarea și funcționarea puterii în statul de drept. Chișinău: Tipografia Centrală, 2011. 664 p.
39. Cornea S. Relația „suveranitatea poporului – puterea publică”: cazul Republicii Moldova (The relationship sovereignty of the people - public power: the case of Moldova). [on-line] https://www.researchgate.net/publication/317065773_Relatia_suveranitatea_poporului_-_puterea_publica_cazul_Republicii_Moldova_The_relationship_sovereignty_of_the_people_-_public_power_the_case_of_Moldova (vizitat la 05.02.2019).
40. Creangă I., Gurin C. Drepturile și libertățile fundamentale. Sistemul de garanții. Chișinău: TISH, 2005. 398 p.
41. Cuculescu A. Alegerile - mecanism democratic de formare a organelor puterii de stat. În: Materialele conferinței științifice Internațională a doctoranzilor „Tendințe contemporane ale dezvoltării științei: viziuni ale tinerilor cercetători”. Chișinău: AȘM, 2014. p. 126.
42. Cuculescu A. Suveranitatea - principiu fundamental al constituirii organelor puterii în stat. În: Jurnalul juridic național: Teorie și practică, nr.4 (14), 2015. p. 9-13.
43. Cuculescu A. Democrația – principiu intrinsec instituirii organelor puterii în stat. În: Legea și viața, nr.3 (291), 2016. p. 41-46.

44. Cuculescu A. Partidele politice – componente de bază ale unei societăți democratice. În: Studii juridice universitare. nr.3-4, anul VIII, 2015. p. 162-172.
45. Cuculescu A. Referendumul — modalitate directă de exercitare a suveranității naționale. În: Studii juridice universitare. nr.3-4, anul X, 2017. p. 183-191.
46. Dănișor D. C. Drept constituțional și instituții politice, Vol. I, Craiova: Europa, 1995. 338 p.
47. Dănișor D.C. Constituția României comentată. București: Universul Juridic, 2009. 363 p.
48. Decizia Curții Constituționale din 03.03.2003 pentru respingerea sesizării unui grup de deputați în Parlament. În: Monitorul Oficial al Republicii Moldova, nr.48 din 18.03.2003, art.7.
49. Decizia Plenului Curții Constituționale a României nr.1 din 8 februarie 1994 „Privind liberul acces la justiție al persoanelor în apărarea drepturilor libertăților și intereselor lor legitime. În: Monitorul Oficial al României nr.69 din 16.03.1994.
50. Declarația Universală a Drepturilor Omului, din 10 decembrie 1948. [on-line] <http://www.hotararicedo.ro/files/files/DECLARATIA%20UNIVERSALA%20A%20DREPTURILOR%20OMULUI.pdf> (vizitat la 29.06.2018).
51. Declarația de suveranitate a Republicii Sovietice Socialiste Moldova nr.148-XII adoptată la 23.06.1990. În: Vesti nr.8/192, 1990. [on-line] http://istoria.md/articol/508/Declara%C5%A3ia_de_suveranitate_a_Republicii_Sovietice_Socialiste_Moldova_RSSM (vizitat la 30.01.2017).
52. Decretului Președintelui Republicii Moldova nr.105-VIII din 28.03.2017 „Privind desfășurarea referendumului republican consultativ asupra unor probleme de interes național”. În: Monitorul Oficial al Republicii Moldova, nr.92-102 din 31.03.2017, art. 143.
53. Deleanu I. Drept constituțional și instituții politice. Vol I. București, 1991. 157 p.
54. Deleanu I. Drept constituțional și instituții politice. Vol II. Iași: Chemarea, 1996. 252 p.
55. Deleanu I. Drept constituțional și instituții politice. Tratat. Vol.I. București: Europa Nova, 1996. 480 p.
56. Deleanu I. Drept constituțional și instituții politice. Tratat. Vol.II. București: Europa Nova, 1996. 510 p.
57. Deleanu I. Instituții si proceduri constituționale în dreptul comparat și în dreptul român. Tratat. Arad: Servo-Sat, 2003. 750 p.
58. Deleanu I. Instituții și proceduri constituționale: în dreptul român și în dreptul comparat. București: C. H. Beck, 2006. 922 p.

59. Drăganu T. Drept constituțional și instituții politice. Vol. I. Târgu-Mureș: Tipomur, 1993. 245 p.
60. Drăganu T. Drept constituțional și instituții politice. Tratat elementar. Vol. I. București: Lumina Lex, 1998. 416 p.
61. Drăganu T. Drept constituțional și instituții politice. Vol. II. București: Lumina Lex, 2000. 357 p.
62. Drăganu T. Liberul acces la justiție. București: Lumina Lex, 2003. 263 p.
63. Duculescu V. Perspectivele Uniunii Europene: Delegare de „competențe” sau delegare de „suveranitate”. În: Revista Română de Drept Comunitar, nr.1, București: Wolters Kluwer Romania, 2003. p. 56-62.
64. Enache M. Democrația parlamentară. București: Universul Juridic, 2012. 275 p.
65. Eremia M.C., Dragnea D. M. Introducere în dreptul constituțional. Note de curs. Ediția a II-a. București: Editura Hamangiu, 2007. 360 p.
66. Fărcaș A.V., Fărcaș L. Scurte considerații privind principiile constituționale în organizarea statului de drept în România. p.228 [on-line] <http://www.upm.ro/gidni/GIDNI-01/Pol/Pol%2001%2026.pdf> (vizitat la 29.09.2016).
67. Gamurari V., Osmochescu N. Suveranitatea și dreptul internațional: probleme teoretice și practice actuale. Monografie. Chișinău: CEP USM, 2007. p. 258.
68. Guceac I. Curs elementar de drept constituțional. Vol. I. Chișinău: Reclama, 2001. 280 p.
69. Guceac I. Curs elementar de drept constituțional. Vol. II. Chișinău: Tipografia Centrală, 2004. 496 p.
70. Guceac I. Drept electoral. Chișinău: Tipografia Centrală, 2005. 268 p.
71. Guceac I. Constituția la răscruce de milenii. Chișinău: Tipografia Centrală, 2013. 416 p.
72. Guceac I. Suveranitatea națională a Republicii Moldova în perspectiva integrării europene. În: „Suveranitatea și structura de stat în condițiile țărilor plurietnice”, Materiale ale conferinței internaționale desfășurate la 22-23 septembrie 2006. Chișinău: Tipografia „Balacron” SRL, 2007. p. 91-98.
73. Hegel. Principiile filozofiei dreptului. București: Editura Academiei, 1969. 390 p.
74. Hinsley F. H. Suveranitate. Traducere de A. Fekete și O. Ursa. Chișinău: Știința, 1998. 202 p.

75. Hotărârea Comisiei Electorale Centrale nr.4316 din 20.11.2015 cu privire la cererea de înregistrare a grupului de inițiativă pentru desfășurarea referendumului republican constituțional. În: Monitorul Oficial al Republicii Moldova, nr.347-360 din 24.12.2015, art.2690.

76. Hotărârea Comisiei Electorale Centrale nr.4608 din 30.03.2016 cu privire la rezultatele verificării listelor de subscripție prezentate de grupul de inițiativă pentru desfășurarea referendumului republican constituțional. În: Monitorul Oficial al Republicii Moldova, nr.114-122 din 29.04.2016, art.709.

77. Hotărârea Comisiei Electorale Centrale nr.2067 din 06.02.2009 cu privire la stabilirea plafonului mijloacelor financiare ce pot fi virate în fondul electoral la alegerile parlamentare din 5 aprilie 2009. În: Monitorul Oficial al Republicii Moldova, nr.30-33 din 13.02.2009, art.108.

78. Hotărârea Comisiei Electorale Centrale nr.2692 din 07.10.2014 cu privire la stabilirea plafonului mijloacelor financiare ce pot fi virate în fondul electoral al concurentului electoral la alegerile parlamentare din 30 noiembrie 2014. În: Monitorul Oficial al Republicii Moldova, nr.333-338 din 07.11.2014, art.1556.

79. Hotărârea Curții Constituționale nr.28a din 21.02.1996 cu privire la exercitarea controlului constituționalității Decretului Președintelui Republicii Moldova nr. 223 din 17 iulie 1995 cu privire la Fondul Republican de Investiții și Dezvoltare. În: Monitorul Oficial al RM nr.16 din 14.03.1996, art.182.

80. Hotărârea Curții Constituționale nr.37 din 10.12.1998 privind interpretarea articolului 41 alin. (1) din Constituția Republicii Moldova. În: Monitorul Oficial al RM nr.1-2 din 07.01.1999, art.1.

81. Hotărârea Curții Constituționale nr.11 din 03.06.2003 pentru controlul constituționalității unor prevederi ale Legii nr.718-XII din 17 septembrie 1991 „Privind partidele și alte organizații social-politice” în redacția legilor nr.146-XIV din 30 septembrie 1998, nr.367-XIV din 29 aprilie 1999, nr.795-XIV din 10 februarie 2000 și nr.1534-XV din 13 decembrie 2002 „Pentru modificarea și completarea Legii nr.718-XII din 17 septembrie 1991 privind partidele și alte organizații social-politice”. În: Monitorul Oficial al RM nr.123 din 20.06.2003, art.12.

82. Hotărârea Curții Constituționale nr.4 din 22.04.2013 pentru controlul constituționalității Decretelor Președintelui Republicii Moldova nr.534-VII din 8 martie 2013 privind demisia Guvernului, în partea ce ține de menținerea în funcție a Prim-ministrului-demis prin moțiune de cenzură (pentru suspiciuni de corupție) din data de 8 martie 2013 până la formarea noului Guvern, și

nr. 584-VII din 10 aprilie 2013 privind desemnarea candidatului pentru funcția de Prim-ministru. În: Monitorul Oficial al RM nr.97-103 din 03.05.2013, art.9.

83. Hotărârea Curții Constituționale nr.34 din 13.12.2016 privind confirmarea rezultatelor alegerilor și validarea mandatului de Președinte al Republicii Moldova. În: Monitorul Oficial al Republicii Moldova, nr.2-8 din 06.01.2017, art.1.

84. Hotărârea Curții Constituționale nr.57 din 03.11.1999 privind interpretarea art.75, art. 141 alin.(2) și art.143 din Constituție. În: Monitorul Oficial al Republicii Moldova, nr.124-125 din 11.11.1999, art.68.

85. Hotărârea Curții Constituționale nr.24 din 27.07.2017 privind controlul constituționalității Decretului Președintelui Republicii Moldova nr.105-VIII din 28 martie 2017 privind desfășurarea referendumului republican consultativ asupra unor probleme de interes național. În: Monitorul Oficial al Republicii Moldova, nr. 335-339 din 15.09.2017, art.89.

86. Hotărârea Curții Constituționale nr.10 din 18.07.2008 asupra sesizării pentru interpretarea lit.a) alin.(1) art.141 din Constituție. În: Monitorul Oficial al Republicii Moldova, nr.134-137 din 25.07.2008, art.10.

87. Hotărârea Curții Constituționale nr.32 din 15.06.1999 cu privire la confirmarea rezultatelor referendumului republican consultativ din 23 mai 1999. În: Monitorul Oficial al Republicii Moldova, nr.67-69 din 01.07.1999, art.43.

88. Hotărârea Curții Constituționale nr.15 din 27.05.1998 cu privire la controlul constituționalității unor prevederi din Codul electoral și a Hotărârii Parlamentului nr.1508-XIII din 18 februarie 1998. În: Monitorul Oficial al Republicii Moldova, nr.54-55 din 18.06.1998, art.23.

89. Hotărârea Curții Constituționale nr.23 din 02 octombrie 2018 pentru interpretarea prevederilor articolelor 1 alin. (3), 2, 7, 23 alin. (2), 38 alin. (1), 39 alin. (1), 75 și 141 alin. (1) lit. a) din Constituție. În: Monitorul Oficial al Republicii Moldova, nr.416-422 din 09.11.2018, art.147.

90. Hotărârea Curții Constituționale nr.24 din 09.10.2014 pentru controlul constituționalității Acordului de Asociere între Republica Moldova, pe de o parte, și Uniunea Europeană și Comunitatea Europeană a Energiei Atomice și statele membre ale acestora, pe de altă parte, și a Legii nr.112 din 2 iulie 2014 pentru ratificarea Acordului de Asociere. În: Monitorul Oficial al Republicii Moldova, nr.333-338 din 07.11.2014, art.40.

91. Hotărârea Curții Constituționale nr.7 din 16.04.2015 pentru controlul constituționalității unor prevederi din Legea nr. 325 din 23 decembrie 2013 privind testarea integrității profesionale. În: Monitorul Oficial al Republicii Moldova, nr.115-123 din 15.05.2015, art.11.

92. Hotărârea Curții de Apel Chișinău din 14.04.2016, dosar nr.3-20/16, în cauza civilă intentată la cererea de chemare în judecată înaintată de Grupul de Inițiativă pentru desfășurarea referendumului republican constituțional către Comisia Electorală Centrală privind anularea hotărârii Comisiei Electorale Centrale nr.4608 din 30 martie 2016 „cu privire la rezultatele verificării listelor de subscripție prezentate de grupul de inițiativă pentru desfășurarea referendumului republican constituțional” și obligarea Comisiei Electorale Centrale să adopte o hotărâre cu privire la inițierea referendumului republican constituțional. [on-line] https://cac.instante.justice.md/ro/hot?solr_document=02-3-7305-06042016&solr_document_2=&Tematica=&solr_document_3=All (vizitat la 14.06.2017).

93. Hotărârea Plenului Curții Supreme de Justiție a Republicii Moldova nr.4 din 26 septembrie 2016 „Cu privire la aplicarea de către instanțele judecătorești a unor prevederi ale legislației electorale”. 21 p. [on-line] http://jurisprudenta.csj.md/search_hot_expl.php?id=210 (vizitat la 02.07.2018).

94. Iancu Gh. Drept constituțional și instituții politice. Ediția a 3-a. București: Lumina Lex, 2005. 640 p.

95. Iancu Gh. Drept constituțional și instituții politice. București: Lumina Lex, 2007. 568 p.

96. Iancu Gh. Drept constituțional și instituții politice. Ediția a 3-a. București: C. H. Beck, 2014. 624 p.

97. Ionescu C. Drept constituțional și instituții politice. Vol. II. București: Lumina Lex, 1997. 399 p.

98. Ionescu C. Principii fundamentale ale democrației constituționale. Vol I. București: Lumina Lex, 1997. 248 p.

99. Ionescu C. Instituții politice și drept constituțional. București: România de mâine, 1999. 356 p.

100. Ionescu C. Studii de drept constituțional. București: Lumina Lex, 2001. 292 p.

101. Ionescu C. Instituții politice și drept constituțional. București: Editura Juridică, 2004. 446 p.

102. Ionescu C. Drept constituțional și instituții politice. Ediția a 2-a. București: All Beck, 2004. 508 p.

103. Ionescu C. Drept constituțional comparat. București: C. H. Beck, 2008. 436 p.

104. Ionescu C. Tratat de drept constituțional contemporan. Ediția a 2-a. București: C. H. Beck, 2008. 944 p.

- 105.**Juc V., Spinei T. Ideologia iluministă din Moldova. În: Moldoscopie, nr.1 (15), 2001. p. 45-58.
- 106.**Jude I. Paradigmele și mecanismele puterii. Kratologia - o posibilă știință despre putere. București: Editura Didactică și Pedagogică, 2003. 480 p. pag. 409-424.
- 107.**Legea nr.294-XVI din 21.12.2007 „Privind partidele politice”. În: Monitorul Oficial al RM nr.42-44 din 29.02.2008, art. 119.
- 108.**Legea nr.154 din 20.07.2017 „Pentru modificarea și completarea unor acte legislative”. În: Monitorul Oficial al Republicii Moldova, nr.253-264 din 21.07.2017, art.422.
- 109.**Legea nr.1115 din 05.07.2000 „Cu privire la modificarea și completarea Constituției Republicii Moldova”. În: Monitorul Oficial al Republicii Moldova, nr.88-90 din 28.07.2000, art.661.
- 110.**Legea nr.191 din 12.11.1998 „Privind organizarea administrativ-teritorială a Republicii Moldova”. În: Monitorul Oficial al Republicii Moldova, nr.116 din 30.12.1998.
- 111.**Legea nr.764 din 27.12.2001 „Privind organizarea administrativ-teritorială a Republicii Moldova”. În: Monitorul Oficial al Republicii Moldova, nr.16 din 29.01.2002, art.16.
- 112.**Legea nr.52 din 03.04.2014 „Cu privire la Avocatul Poporului (Ombudsmanul)”. În: Monitorul Oficial al Republicii Moldova, nr.110-114 din 09.05.2014, art.278.
- 113.**Legea nr.514-XIII din 06.07.1995 „Privind organizarea judecătorească”. În: Monitorul Oficial al Republicii Moldova, nr.58 din 19.10.1995, art.641.
- 114.**Legea nr.3 din 25.02.2016 „Cu privire la Procuratură”. În: Monitorul Oficial al Republicii Moldova, nr.69-77 din 25.03.2016, art.113.
- 115.**Legea nr.320 din 27.12.2012 „Cu privire la activitatea Poliției și statutul polițistului”. În: Monitorul Oficial al Republicii Moldova, nr.42-47 din 01.03.2013, art.145.
- 116.**Legea nr.1260-XV din 19.07.2002 „Cu privire la avocatură”. Republicată În: Monitorul Oficial al Republicii Moldova, nr.159 din 04.09.2010, art.582.
- 117.**Legea nr.837-XIII din 23.01.1997 „Cu privire la asociațiile obștești”. În: Monitorul Oficial al Republicii Moldova, nr.6 din 12.09.2002, art.54.
- 118.**Legea nr.1040-XII din 26.05.1992 „Cu privire la referendum”. În: Monitorul Oficial al Republicii Moldova, nr.8 din 30.05.1992, art. 108.
- 119.**Legea nr.387-XV din 19.07.2001 „Cu privire la inițiativa populară de revizuire a Constituției”. În: Monitorul Oficial al Republicii Moldova, nr.97 din 17.08.2001, art. 783.

120. Legea nr.100 din 22.12.2017 „Cu privire la actele normative”. În: Monitorul Oficial al Republicii Moldova, nr.7-17 din 12.01.2018, art. 34.

121. Legea nr.344-XIII din 23.12.1994 „Privind statutul juridic special al Găgăuziei (Gagauz-Yeri)”. În: Monitorul Oficial al Republicii Moldova, nr.3-4 din 14.01.1995, art.51.

122. Legea nr.3/2000 „Privind organizarea și desfășurarea referendumului”. În: Monitorul Oficial al României, nr.84 din 24.02.2000, art. 2.

123. Lipcean S. Probleme și provocări în finanțarea scrutinului parlamentar în contextul schimbării sistemului electoral. Chișinău, 2017. 16 p. [on-line] http://viitorul.org/files/library/Policy%20brief-finantare%20campanii-rom_0.pdf (vizitat la 21.12.2017).

124. Martin P. Sistemele electorale și modurile de scrutin. București: Monitorul Oficial, 1999. 159 p.

125. Măgureanu V. Studii de sociologie politică. București: Albatros, 1997. 416 p.

126. Muntean I. Problemele supuse referendumului (studiu în dreptul comparat). Teză de doctor în drept. Chișinău, 2009. 153 p.

127. Munteanu I. Partidele politice din Republica Moldova: legi, practici și reforme. Chișinău: Cartier, 2010. 170 p.

128. Muraru I. Drept constituțional și instituții politice. Vol II. București, 1993. 260 p.

129. Muraru I. Drept constituțional și instituții politice. București: Actami, 1997. 481 p.

130. Muraru I., Constantinescu M. Studii constituționale. Vol I. București: Actami, 1995. 208 p.

131. Muraru I., Tănăsescu E. S. Drept constituțional și instituții politice. Ediția a 13-a, Vol. II. București: C. H. Beck, 2009. 290 p.

132. Muraru I., Tănăsescu E. S. Drept constituțional și instituții politice. Ediția a 14-a, Vol. I. București: C. H. Beck, 2011. 200 p.

133. Muraru I., Tănăsescu E. S. Drept constituțional și instituții politice. Ediția a 14-a, Vol. II. București: C. H. Beck, 2013. 320 p.

134. Negru B., Negru A. Teoria generală a dreptului și statului. Chișinău: Bons Offices, 2006. 520 p.

135. Pactul internațional cu privire la drepturile civile și politice, din 16 decembrie 1966. [on-line] <http://lex.justice.md/md/356337/> (vizitat la 29.06.2018).

136. Pactul internațional privind drepturile economice, sociale și culturale din 16 decembrie 1966. [on-line] http://www.irdo.ro/file.php?fisiere_id=79&inline (vizitat la 01.12.2017).

- 137.** Poalelungi O. Puterea juridică a actului normativ juridic adoptat prin intermediul referendumului republican. În: Revista națională de drept, nr.10 (145), Chișinău, 2012. p. 36-39.
- 138.** Popa N. Teoria generală a dreptului. București: Actami, 1992. 300 p.
- 139.** Popa N. Teoria generală a dreptului. București: All Beck, 2002. 287 p.
- 140.** Popa V. Drept parlamentar. Chișinău: ULIM, 1999. 232 p.
- 141.** Popa V. Drept public. Chișinău, 1998. 460 p.
- 142.** Popescu D., Năstase A. ș.a. Drept internațional public. București: Șansa, 1994. 399 p.
- 143.** Pușcaș V. Conceptul și conținutul suveranității. În: „Suveranitatea și structura de stat în condițiile țărilor plurietnice”, Materiale ale conferinței internaționale desfășurate la 22-23 septembrie 2006. Chișinău: Tipografia „Balacron” SRL, 2007. p. 4-13.
- 144.** Pușcaș V. Dezvoltarea constituțională a Republicii Moldova. 20 de ani de la adoptarea Constituției. În: Revista Institutului Național al Justiției, nr.2 (29), Chișinău, 2013. p. 17-23.
- 145.** Pușcaș V., Kuciuk V. Inițiativa populară de revizuire a constituției are suport legal și constituțional. În: Legea și Viața, nr.3 (291), Chișinău, 2016. p. 10-17.
- 146.** Raportul Promo Lex privind finanțarea partidelor politice în Republica Moldova pentru anul 2016. Chișinău, 2017. 67 p. [on-line] https://promolex.md/wp-content/uploads/2017/05/raport_RO_web.pdf (vizitat la 20.12.2017).
- 147.** Rezoluția Organizației Națiunilor Unite nr.2656 din 1970 „Privind adoptarea declarației asupra principiilor dreptului internațional privind relațiile prietenești și cooperarea dintre state, conform Cartei Națiunilor Unite”. [on-line] <http://lege5.ro/Gratuit/gu4taojv/rezolutia-nr-2656-1970-privind-adoptarea-declaratiei-asupra-principiilor-dreptului-international-privind-relatiile-prietenesti-si-cooperarea-dintre-state-conform-cartei-natiunilor-unite> (vizitat la 04.06.2017).
- 148.** Rusu V. Statutul și profesionalizarea activității Deputatului în contextul parlamentarismului Contemporan. Teză de doctor în drept. Chișinău, 2015. 170 p.
- 149.** Selejan-Guțan B. Excepția de neconstituționalitate. București: All Beck, 2005. 297 p.
- 150.** Stere C. Introducere în studiul dreptului constituțional. Partea I. Iași: Dacia, 1903. 247 p.
- 151.** Stere C. Drept constituțional: curs litografiat. Iași, 1911. 1132 p.
- 152.** Tămaș S. Dicționar Politic. Instituțiile democrației și cultura civică. București: Șansa, 1996. 415 p.
- 153.** Tănase E. Accesul liber la justiție - drept fundamental cu valoare de principiu constituțional. În: Administrarea Publică, nr.3(87), iulie - septembrie 2015. p. 139-145.

- 154.** Țurcan O. Limitele și caracterul efectiv al dreptului de acces la justiție. În: *Legea și Viața*, nr.5 (305), 2017. p. 53-58.
- 155.** Țurcan S. Aspecte privind consacrarea drepturilor fundamentale ale omului în constituțiile statelor Uniunii Europene. În: *Dreptul internațional umanitar la 60 de ani de la semnarea Convențiilor de la Geneva*. Chișinău: Grafema Libris, 2010. p. 234-237.
- 156.** Țurcan S. Valorile constituționale ale Republicii Moldova în raport cu valorile Uniunii Europene. În: *Știința juridică universitară în contextul procesului de promovare a valorilor general umane*. Chișinău: ULIM, 2015. p. 25-32.
- 157.** Țurcan S., Smochină A. Reglementarea constituțională a mecanismelor extraparlamentare de realizare a funcției legislative a statului. În: *In Honorem Andrei Smochină. Studii de drept național*. Chișinău: CEP USM, 2013. p. 178-188.
- 158.** Uglean Gh. *Drept constituțional și instituții politice*. București: România de Măine, 2005. 344 p.
- 159.** Ușvat L. F. Pro sau contra referendumului. În: *Revista publică de drept*, nr.3, București, 2008. p. 64-72.
- 160.** Varga A. *Constituționalitatea procesului legislativ*. București: Hamangiu, 2007. 368 p.
- 161.** Vișoreanu (Tită) V.D. *Drepturile individuale și statul*. Rezumatul Tezei de doctorat, București, 2014. 24 p. [on-line] http://www.univnt.ro/rezume_doctorat/index.php?dir=Drept/&download=Vicsoreanu_Dana_Violeta.pdf (vizitat la 27.12.2017).
- 162.** Voicu C. *Teoria generală a dreptului*. București: Lumina Lex, 2002. 407 p.
- 163.** Voicu M. Accesul la justiție. În: *Dreptul*, nr. 4 din 1997. p. 3-18.
- 164.** Voiculescu M. *Istoria doctrinelor politice*. București: Hyperion, 1992. 176 p.
- 165.** Voiculescu M. *Politologie*. București: Victor, 1998. 211 p.
- 166.** Vrabie G. *Drept constituțional și instituții politice contemporane*. Iași: Editura Fundației Chemarea, 1992. 272 p.
- 167.** Vrabie G. Integrarea europeană și suveranitatea de stat. În: *Justiția Constituțională*, nr. 1, 2006. p. 38.
- 168.** Zubco V. *Curtea Constituțională – unica autoritate publică politico-jurisdicțională*. Chișinău: Tipografia Centrală, 2000. 247 p.

II. Referințe bibliografice în limba rusă:

169.Constituția Federației Ruse, adoptată la 12 decembrie 1993. [on-line] <http://www.constitution.ru/10003000/10003000-3.htm> (vizitat la 02.06.2017).

170.Арутюнян Г. Г., Баглай М. В. Конституционное право: Энциклопедический словарь. Москва: Норма, 2006. 544 p.

171.Бахов А.С., Бараташвили Д.И., Кожевников Ф.И. и др., Курс международного права в шести томах. Том 1. Понятие и сущность современного международного права. Москва. «Наука», 1967. 283 p.

172.Иванов В.М. Власть, демократия и социальные контрасты. Chișinău, 2002. 443 p.

173.Иванов В. Конституционное право Республики Молдова. Chișinău, 2000. 352 p.

III. Referințe bibliografice în limba engleză:

174. Cuculescu A., Țurcan S. Constitutional principles as fundamental directions of the organization and functioning of the political system. În: Studii juridice universitare, nr. 1-2, anul V, 2012. p. 71-81.

175.Cuculescu A., Țurcan S. Access to power in the state through the principles of national sovereignty and democracy. În: Studii juridice universitare, nr.1-2, anul VI, 2013. p. 106-117.

176.European Commission for Democracy Through Law (Venice Commission). Report on thresholds and other features of electoral systems which bar parties from access to parliament. Venice, 12-13 March 2010. [on-line] [http://www.venice.coe.int/webforms/documents/default.aspx?pdffile=CDL-AD\(2010\)007-e](http://www.venice.coe.int/webforms/documents/default.aspx?pdffile=CDL-AD(2010)007-e) (vizitat la 24.12.2017).

177.Stephen D. Krasner. Problematic Sovereignty. Contested Rules and Political Possibilities. New York, 2001, p. 6-7. [on-line] http://books.google.md/books?id=ISqwQIBQff4C&printsec=frontcover&hl=ru&source=gbs_ge_summary_r&cad=0#v=onepage&q&f=false (vizitat la 10.08.2014).

178.Constituția Austriei, adoptată la 01 octombrie 1920. [on-line] https://www.constituteproject.org/constitution/Austria_2013#s4 (vizitat la 25.05.2017).

179.Constituția Belgiei, adoptată la 07 februarie 1831. [on-line] https://www.constituteproject.org/constitution/Belgium_2014?lang=en (vizitat la 25.05.2017).

180.Constituția Bulgariei, adoptată la 12 iulie 1991. [on-line] https://www.constituteproject.org/constitution/Bulgaria_2015?lang=en (vizitat la 25.05.2017).

181.Constituția Cehiei, adoptată la 16 decembrie 1992. [on-line] https://www.constituteproject.org/constitution/Czech_Republic_2013?lang=en (vizitat la 25.05.2017).

- 182.** Constituția Croației, adoptată la 22 decembrie 1990. [on-line] https://www.constituteproject.org/constitution/Croatia_2010?lang=en (vizitat la 25.05.2017).
- 183.** Constituția Greciei, adoptată la 11 iunie 1975. [on-line] https://www.constituteproject.org/constitution/Greece_2008?lang=en (vizitat la 31.05.2017).
- 184.** Constituția Estoniei, adoptată la 28 iunie 1992. [on-line] https://www.constituteproject.org/constitution/Estonia_2015?lang=en (vizitat la 31.05.2017).
- 185.** Constituția Finlandei, adoptată la 11 iunie 1999. [on-line] https://www.constituteproject.org/constitution/Finland_2011?lang=en (vizitat la 31.05.2017).
- 186.** Constituția Germaniei, adoptată la 8 mai 1949. [on-line] https://www.constituteproject.org/constitution/German_Federal_Republic_2014?lang=en (vizitat la 31.05.2017).
- 187.** Constituția Irlandei, adoptată la 29 decembrie 1937. [on-line] https://www.constituteproject.org/constitution/Ireland_2015?lang=en (vizitat la 31.05.2017).
- 188.** Constituția Italiei, adoptată la 22 decembrie 1947. [on-line] https://www.constituteproject.org/constitution/Italy_2012?lang=en (vizitat la 31.05.2017).
- 189.** Constituția Letoniei, adoptată la 15 februarie 1922. [on-line] https://www.constituteproject.org/constitution/Latvia_2014?lang=en (vizitat la 31.05.2017).
- 190.** Constituția Lituaniei, adoptată la 25 octombrie 1992. [on-line] https://www.constituteproject.org/constitution/Lithuania_2006?lang=en (vizitat la 31.05.2017).
- 191.** Constituția Luxemburgului, adoptată la 17 octombrie 1868. [on-line] https://www.constituteproject.org/constitution/Luxembourg_2009?lang=en (vizitat la 31.05.2017).
- 192.** Constituția Maltei, adoptată la 21 septembrie 1964. [on-line] https://www.constituteproject.org/constitution/Malta_2014?lang=en (vizitat la 31.05.2017).
- 193.** Constituția Poloniei, adoptată la 2 aprilie 1997. [on-line] https://www.constituteproject.org/constitution/Poland_2009?lang=en (vizitat la 31.05.2017).
- 194.** Constituția Portugaliei, adoptată la 2 aprilie 1976. [on-line] https://www.constituteproject.org/constitution/Portugal_2005?lang=en (vizitat la 31.05.2017).
- 195.** Constituția Slovaciei, adoptată la 1 septembrie 1992. [on-line] https://www.constituteproject.org/constitution/Slovakia_2014?lang=en (vizitat la 31.05.2017).
- 196.** Constituția Sloveniei, adoptată la 23 decembrie 1991. [on-line] https://www.constituteproject.org/constitution/Slovenia_2013?lang=en (vizitat la 31.05.2017).
- 197.** Constituția Spaniei, adoptată la 7 decembrie 1978. [on-line] https://www.constituteproject.org/constitution/Spain_2011?lang=en (vizitat la 31.05.2017).

198. Constituția Suediei, adoptată în 1974. [on-line] https://www.constituteproject.org/constitution/Sweden_2012?lang=en (vizitat la 31.05.2017).

199. Constituția Ungariei, adoptată la 18 aprilie 2011. [on-line] https://www.constituteproject.org/constitution/Hungary_2013?lang=en (vizitat la 31.05.2017).

200. Constituția Albaniei, adoptată la 28 noiembrie 1998. [on-line] https://www.constituteproject.org/constitution/Albania_2012?lang=en (vizitat la 31.05.2017).

201. Constituția Argentinei, adoptată la 1 mai 1853. [on-line] https://www.constituteproject.org/constitution/Argentina_1994?lang=en (vizitat la 31.05.2017).

202. Constituția Armeniei, adoptată la 5 iulie 1995. [on-line] https://www.constituteproject.org/constitution/Armenia_2005?lang=en (vizitat la 31.05.2017).

203. Constituția Azerbaidjanului, adoptată la 12 noiembrie 1995. [on-line] https://www.constituteproject.org/constitution/Azerbaijan_2009?lang=en (vizitat la 31.05.2017).

204. Constituția Braziliei, adoptată la 5 octombrie 1988. [on-line] https://www.constituteproject.org/constitution/Brazil_2015?lang=en (vizitat la 31.05.2017).

205. Constituția Chinei, adoptată la 4 decembrie 1982. [on-line] https://www.constituteproject.org/constitution/China_2004?lang=en (vizitat la 01.06.2017).

206. Constituția Columbiei, adoptată la 4 iulie 1991. [on-line] https://www.constituteproject.org/constitution/Colombia_2015?lang=en (vizitat la 01.06.2017).

207. Constituția Republicii Costa Rica, adoptată la 7 noiembrie 1949. [on-line] https://www.constituteproject.org/constitution/Costa_Rica_2011?lang=en (vizitat la 01.06.2017).

208. Constituția Egiptului, adoptată la 18 ianuarie 2014. [on-line] https://www.constituteproject.org/constitution/Egypt_2014?lang=en (vizitat la 01.06.2017).

209. Constituția Japoniei, adoptată la 3 mai 1946. [on-line] https://www.constituteproject.org/constitution/Japan_1946?lang=en (vizitat la 01.06.2017).

210. Constituția Republicii Coreea, adoptată la 17 iulie 1948. [on-line] https://www.constituteproject.org/constitution/Republic_of_Korea_1987?lang=en (vizitat la 01.06.2017).

211. Constituția Kazahstanului, adoptată la 30 august 1995. [on-line] https://www.constituteproject.org/constitution/Kazakhstan_2011?lang=en (vizitat la 01.06.2017).

212. Constituția Macedoniei, adoptată la 17 noiembrie 1991. [on-line] https://www.constituteproject.org/constitution/Macedonia_2011?lang=en (vizitat la 01.06.2017).

213. Constituția Mexicului, adoptată la 05 februarie 1917. [on-line] https://www.constituteproject.org/constitution/Mexico_2015?lang=en (vizitat la 01.06.2017).

214. Constituția Muntenegrului, adoptată la 19 octombrie 2007. [on-line] https://www.constituteproject.org/constitution/Montenegro_2007?lang=en (vizitat la 01.06.2017).

215. Constituția Regatului Maroc, adoptată la 1 iulie 2011. [on-line] https://www.constituteproject.org/constitution/Morocco_2011?lang=en (vizitat la 02.06.2017).

216. Constituția Norvegiei, adoptată la 17 mai 1814. [on-line] https://www.constituteproject.org/constitution/Norway_2015?lang=en (vizitat la 02.06.2017).

217. Constituția Serbiei, adoptată la 30 septembrie 2006. [on-line] https://www.constituteproject.org/constitution/Serbia_2006?lang=en (vizitat la 02.06.2017).

218. Constituția Africii de Sud, adoptată la 4 decembrie 1996. [on-line] https://www.constituteproject.org/constitution/South_Africa_2012?lang=en (vizitat la 02.06.2017).

219. Constituția Elveției, adoptată la 18 aprilie 1999. [on-line] https://www.constituteproject.org/constitution/Switzerland_2014?lang=en (vizitat la 02.06.2017).

220. Constituția Tunisiei, adoptată la 26 ianuarie 2014. [on-line] https://www.constituteproject.org/constitution/Tunisia_2014?lang=en (vizitat la 02.06.2017).

221. Constituția Turciei, adoptată la 7 noiembrie 1982. [on-line] https://www.constituteproject.org/constitution/Turkey_2011?lang=en (vizitat la 02.06.2017).

IV. Referințe bibliografice în limba franceză

222. Constitution de la République française du 4 octobre 1958. [on-line] <http://www.assemblee-nationale.fr/connaissance/constitution.asp> (vizitat la 12.07.2017).

223. Déclaration du 26 août 1789 des droits de l'homme et du citoyen. [on-line] <https://www.legifrance.gouv.fr/affichTexte.do?cidTexte=LEGITEXT000006071192&dateTexte=20170213> (vizitat la 12.07.2017).

224. Kelsen H. La Theorie pure du droit. Paris: Dalloz, 1962. p. 438 [on-line] <http://ru.scribd.com/doc/61470451/Theorie-pure-du-droit-1962-Hans-Kelsen> (vizitat la 20.06.2016).

225. Maslet J.Cl. Le droit des élections politiques. Paris: PUF, 1992. 600 p.

V. Referințe bibliografice în limba ucraineană:

226. Constituția Ucrainei, adoptată la 28 iunie 1996. [on-line] <http://www.president.gov.ua/ua/documents/constitution/konstituciya-ukrayini-rozdil-i> (vizitat la 02.06.2017).

VI. Resurse electronice:

227. Dicționarul explicativ al limbii române. [on-line] <http://dexonline.ro/definitie/democra%C8%9Bie> (vizitat la 19.09.2015), <https://dexonline.ro/definitie/insurec%C8%9Bie> (vizitat la 29.12.2017).

228. Mecanismele juridice de protecție a drepturilor omului din cadrul ONU. [on-line] <http://www.scribub.com/stiinta/drept/MECANISMELE-JURIDICE-DE-PROTEC1143211519.php> (vizitat la 30.11.2017).

229. Năstase A. Rezistența la opresiune și dreptul la insurecție. [on-line] <https://nastase.wordpress.com/2011/12/04/rezistenta-la-opresiune-si-dreptul-la-insurectie/> (vizitat la 27.12.2017).

230. Puterea democrației prin referendum: Elvețienii au respins cel mai mare salariu minim lunar din lume, de 3.200 de euro, de care ar fi beneficiat mai ales angajații slab calificați din industria serviciilor. [on-line] <http://www.zf.ro/zf-24/puterea-democratiei-referendum-elvetienii-au-respins-cel-mare-salariu-minim-lunar-lume-3-200-euro-ar-beneficiat-ales-angajatii-slab-calificati-industria-ser-viciilor-12633379> (vizitat la 14.12.2017).

231. Republica Moldova și Consiliul Europei: date importante. [on-line] <http://infoeuropa.md/moldova-si-consiliul-europei/> (vizitat la 30.11.2017).

232. Sinteza recomandărilor Comisiei de la Veneția și soluțiile aprobate de comisia juridică, numiri și imunități a Parlamentului Republicii Moldova. [on-line] <http://parlament.md/LinkClick.aspx?fileticket=brKi9p5Pdc4%3d&tabid=254&language=ro-RO> (vizitat la 19.08.2017).

233. Volentir A. Moldova are cel mai înalt prag electoral din istoria sa. Media europeană e mai mică. [on-line] <http://www.cec.md/index.php?pag=news&id=1043&rid=10507&l=ro> (vizitat la 24.12.2017).

DECLARAȚIA PRIVIND ASUMAREA RĂSPUNDERII

Subsemnatul, declar pe proprie răspundere că materialele prezentate în teza de doctorat, se referă la propriile activități și realizări, în caz contrar urmând să suport consecințele, în conformitate cu legislația în vigoare.

Cuculescu Andrei

Semnătura

Data

INFORMAȚII PERSONALE

Andrei Cuculescu

📍 Vasile Lupu 27, ap. 11, 2008 Chișinău (Republica Moldova)

☎ +37369686080

✉ andrei.cuculescu@gmail.com

Sexul Masculin | Data nașterii 10/03/1989

EXPERIENȚA PROFESIONALĂ

01/08/2011–28/02/2016

Jurist

COMISIA NAȚIONALĂ A PIEȚEI FINANCIARE

bd. Ștefan cel Mare, 77, 2012 Chișinău (Republica Moldova)

Site web: www.cnpf.md

- Asigurarea reprezentării intereselor în instanțele judecătorești, precum și întocmirea tuturor actelor aferente inclusiv, cereri de chemare în judecată, demersuri, referințe, apeluri, recursuri, susțineri-verbale etc;
- Elaborarea și expertizarea juridică a actelor normative interne precum și a proiectelor de legi;
- Examinarea petițiilor/scrisorilor parvenite și întocmirea răspunsului la acestea, expertizarea actelor întocmite de alte subdiviziuni;
- Asigurarea încasării sumelor debitoare în cadrul procedurilor de executare;

Tipul sau sectorul de activitate Activități financiare și de asigurări

01/03/2016–Prezent

Jurisconsult

OCN „Prime Capital” SRL

Vasile Alecsandri 63/1, MD 2009 Chișinău (Republica Moldova)

Site web: www.primecapital.md

- Reprezentarea intereselor companiei în cadrul instanțelor judecătorești, notari, executori judecătorești, autorități publice, companii private și clienți.
- Întocmirea tuturor actelor necesare reprezentării în instanțele judecătorești, cereri de chemare în judecată, demersuri, referințe, apeluri, recursuri, susțineri-verbale etc;
- Întocmirea și vizarea contractelor și acordurilor adiționale la contractele de: împrumut, vânzare-cumpărare, fidejusiune, ipotecă, prestări servicii etc;
- Analiza și vizarea dosarelor pentru acordarea împrumuturilor;
- Întocmirea răspunsurilor la petițiile parvenite precum și formularea de propuneri juridice în rezolvarea situațiilor de conflict;
- Asigurarea încasării sumelor debitoare în cadrul procedurilor de executare.

Tipul sau sectorul de activitate Activități financiare și de asigurări

EDUCAȚIE ȘI FORMARE

10/2013–Prezent

Doctorand în Drept, Specializarea: Drept Public

ULIM, Chișinău (Republica Moldova)

09/2011–01/2013

Master în Drept, Specializarea: Drept Internațional și Instituțional

ULIM, Chișinău (Republica Moldova)

COMPETENȚE PERSONALE

Limba(i) maternă(e)

română

Alte limbi străine cunoscute

engleză

franceză

rusă

ÎNȚELEGERE		VORBIRE		SCRIERE
Ascultare	Citire	Participare la conversație	Discurs oral	
C1	C1	C1	C1	C1
B1	B1	B1	B1	B1
C2	C2	C2	C2	C2

Niveluri: A1 și A2: Utilizator elementar - B1 și B2: Utilizator independent - C1 și C2: Utilizator experimentat

[Cadru european comun de referință pentru limbi străine](#)

Competențe de comunicare

- Excelente abilități de comunicare, relatare a materialului, susțineri de poziție, apărare a intereselor dobândite în urma experienței mele ca jurist;
- Bune abilități de interacțiune cu cetățenii, dobândite urmare a activității de jurist;
- Participarea în cadrul a 11 Conferințe naționale și internaționale, inclusiv 11 articole de publicații științifice;

Competențe
organizaționale/manageriale

- Responsabil;
- Punctual;
- Sociabil;
- Perseverent;
- Reprezentabil;
- Calculat;
- Disciplinat;
- Capacități organizatorice înalte;
- Abilități de a lucra în echipă și individual;
- Capacități de a învăța rapid lucruri noi.

Competențele digitale

Bună stăpânire a pachetului Office (procesor de text, calcul tabelar, software pentru prezentări);
Internet.

Permis de conducere

B